

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Универсали

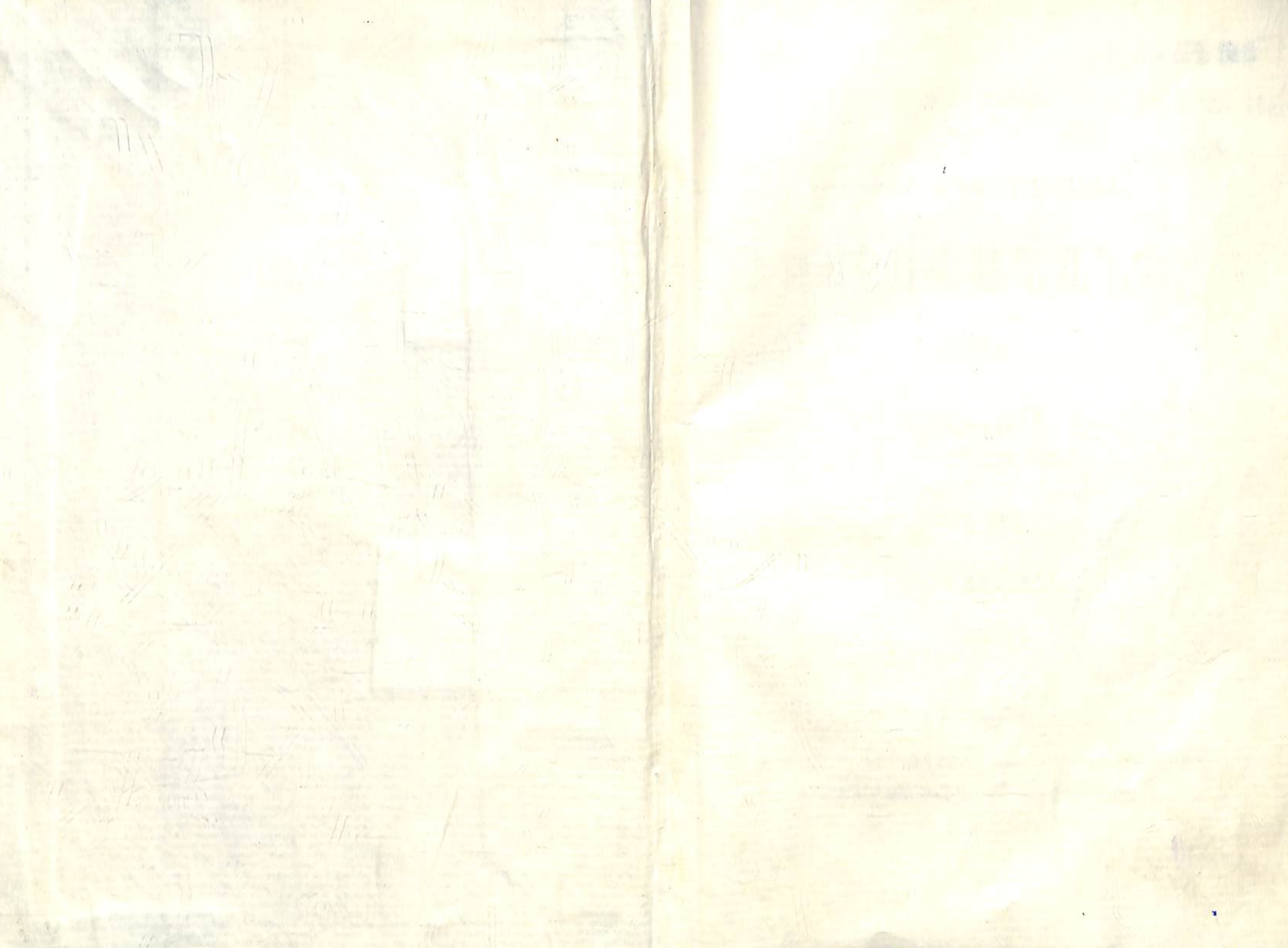
Исторический словарь
русского языка

I, II 1875

84

У-82

84
5-82

20 APR 2006

ԱԼՅՔԵՏ ՄԻԻՍԷ

19 NOV 2010

◊◊◊◊

Handwritten mark

ԴԱՐՈՒՍ ՄԷԿ ԶԱԻԱԿԻՆ

ԽՈՍՏՈՎ ԱՆԱՆԻՔ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԻՊ

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

Զվիռնիա

ՏԻՐ-ՀՐԱՏԱՐԱՆԻՉ ՏԻԳՐԱՆ ԵՍԵՆՈՒԹՅԱՆ ՏԷՏԷՍԱՆ

ՏԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՏԷՏԷՍԱՆ

1875

02.07.2013

199 01

6699

Յ Ա Ռ Ա Չ Ա Ք Ա Ն

Մինչդեռ փիլիսոփայական, պատմական, գիտական, աշխարհագրական, բանասիրական, սնունդական, ճարտարագիտական եւ ուրիշ տեսակ տեսակ հեղինակութիւններ նշմարիտ շուսաւորութեան զաւակներուն գրատանց դարակները կը գրաւեն, ընդհանուր կերպով նկատելով կրնանք շտեղծել հային գրատունը տակաւին չոկ վիպական գործերու կը բանայ իր դուռը: Ասի առ այժմ փորձուած իրողութիւն մ'ըջալով, թարգմանիչ մ'օտարագիւններու գրական երկերուն մին հայերէնի թարգմանել սկսելու ժամանակ կը պարտաւորի դիմել գրականութեան չոկ այն ճիւղին զոր վիպական հեղինակութիւնները կը կազմեն, եւ այս ճիւղին դիմելու աստե՛ն իսկ կը հարկադրի անգամ մ'իր ընթերցողներուն բարոյական եւ ինսցական վիճակը քննելու, անոնց մտքին եւ մարտողութեան աստիճանը չափելու եւ ապա ընտրութիւն մ'ընելու:

Եւ յիրաւի կան վեպեր, որոնց ընթերցումէն ժողովրդային դասերու մէջ հետեւող բարուց եւ վարուց ստակալի սպանականութիւնը մարդկային ընկերութեան հիմն իսկ տեղ տեղ խախտելու եւ ամեն բան վտանգի դնելու չափ ազդեցութիւն ունեցած է: Այս կարգին վերաբերող վեպերն անշուշտ օրուան մը համար կը ծնին երբեմն, բայց ժամ մը տեւող փոթորիկին քանդն ու արեւումն անոր չէ թէ տեսութիւն այլ աստակութեան համեմատութեամբը հաշիւի կ'առնուի: Կան նաեւ ինչ ինչ վեպեր որք ընդհակառակն այս տեսակ քանդ ու արեւումներուն հետքը բառնալու, կեանքի միջին ասպարէզին մէջ մարդու մէն մի քայլէն հետեւող բիրտ վտանգներուն առջեւ փրկութեան չափար մ'ըջալու, անդուողներուն շատակը ցոյց տալու, միատողին քաջալերութիւն, շուսաբեկին՝ յոյս, սգաւորին՝ մխիթարութիւն, անհաւատին՝ հաւատք, մոլիին՝ առաքինութիւն, վերջապէս ամեն ընկերային եւ մարդկային հիւսանդութեանց դարման մը տալու կը ծառայ-

(5102-70)
6005-70

յեն : Բայց կան նաեւ տեսակ մը վիպական հեղինակութիւններ , որք փոխանակ այս հիւանդութեանց դարմանը բնորոշու եւ տալու , բաւական կը հասարին անոնց պատճառը , ծնունդը , ամեն հանգամանքները խոզարկել , հետեւութիւնները ցոյց տալ , ընկերային վերահատին անողքելի կորոցովն ամեն վերք խտանել՝ այն հիւանդութեանց , այն վերքերուն ենթակաները անոնցմէ զգուշացնելու նպատակաւ :

Գարուս Բէլ զառնին Խոսորդանանքը , գոր այսօր կը հարչալինք Թարգմանելով ՚ի յոյս ընծայելու , այս երեք տեսակ վիպասանութեանց որ կարգին կը վերաբերի :

Վարկեան մը չենք վարանիր ըսելու .

— Վերջինին :

Գայթակրութիւն , ասրականութիւն , չրքութիւն , գոչեն թերեւս Էնտէքսի սիրահարները , Էսօփարի աշակերտները , այն ամեն հայ Գալէիները , որք հոգի , սիրտ եւ մտք չինելու պաշտօնը վարելու պահանջումն ունին :

Սակայն բարկութիւնը պատասխան չէ : Հայեցութիւնը առարկութիւն չէ : Մենք նաեւ գերերկրային խնդիրներու մասին բնածին տկարութիւն մ'ունինք , որ է միայն օրինաւոր պատասխանի մը , բանաւոր առարկութեան մ'առջեւ համոզում մը կազմելու միտիլ եւ ճշմարտութիւնը ընդունիլ :

Այնքեւ Միսէ որ ինչպէս գիտեն մեր չեզուազեա ազգայինք՝ Գրանասյի բանասիրական փառքերուն մին է՝ իր *Գարուս Բէլ զառնին Խոսորդանանքը* անունն նշանաւոր գործը հրատարակելով օգնու ունեցաւ թէ վնաս . սեւա հոս է խնդիրը : Ասոր պատասխանէն կախում ունի մեր արդարանալը կամ անբաստանութիւնը :

Այնքեւ Միսէ երկինք եւ երկիրը , զԱստուած եւ բնութիւնը , ծաղիկը եւ շիւղը , սերը եւ կինը երգելու ամեն ընկերային սեռելի վերք մը կը նշմարէ , նաեւ ապագայ սերունդներուն մէջ այս հիւանդութեանն անբարկեղու սպառնալը կը դիտէ կամ կանխաւ կզգայ , եւ ընարք գետինը դնելով վերահատին կարողը կառնու : Թագաւորներուն բռնաւորու-

թեանն , կրօնաւորներուն կեղծաւորութեանն , սիրտհիւներուն մասնութեանն եւ հեղինակներուն շահամոլութեանն հետեւող ընդհանուր հիւանդութեան ինքն աչ ենթարկուելով , կերթայ ծուր կը դնէ՝ չէ թէ Եկզուիթի մը , չէ Թարթիւֆի մ'այլ տասնեւիններորդ դարու առջեւ եւ հոն իր հիւանդութիւնը կը յայտնէ , իր *Բէլքը* կը խոտովանի , չմոռնալով ըսել թէ ինչպէս առած է այն հիւանդութիւնը , ինչո՞ւ գործած է այն մեղքերը :

Այս հիւանդութիւնն է *անուշիւնը* (désespérance) :

Ընթերցողն , ուշադիր եւ պատմութեան վորք ինչ տեղեակ ընթերցողն ինչպէս պիտի դիտէ այս վիպասանութեան ընթացքին մէջ , Երոպայի եւ մանաւանդ Գրանասյի մէջ երես ժամանակ մը , եւ այս ժամանակը Վաթերցոյի պարտութեան հետեւեալ օրէն կ'սկսի , — ուր գաղղիացի երիտասարդն անգամ մ'անցելոյն , ներկային եւ ապագային նաշեցաւ մտադրութեամբ : Անցելոյն նայելով տեսաւ Մեծ Յեղաշրջումն եւ անոր *անբարկութիւնը* . ներկային նայելով տեսաւ Եւրոպեանի փառաւոր քաջագործութիւնները , եւ սպա Վաթերցոյի դաշտին բլուրին վրայ անոնց յաջորդող առիւծը , Ռեյխինքլընի արձանը . իսկ ապագային նայելով ոչինչ տեսաւ . միին վարագոյր մը կար իր առջեւ : Ռատի մուցաւ սգաստութիւնը , մուցաւ փառքը , շտաւնդիսմութեան ատողին հեռաւոր փողկողումն աչ չնշմարեց : Փիլիսոփայութեան գիրկը նետուիլ եւ հոն միթարուիլ ուզեց , այլ հոն կասկած եւ անսպարծութիւն գտաւ միայն . առարկանութեան վարիլ եւ անով սիրտուիլ ուզեց , այլ տեսաւ որ առարկանութիւնը ամենուրեք բերնի եւ չէ թէ սրտի մէջ է եւ զգուեցաւ . կրօնքին դիմել ուզեց , բայց տեսաւ որ կրօնքը շատերուն համար կեղծ դիմակ մ'է , եւ կասկածելով անկրօն եղաւ . սիրոյ դիմեց , բայց զգացումի տեղ չոկ զգայական հեշտութիւն եւ մասնութիւն գտաւ կնոջ վրայ , եւ միատեցաւ , *անուշիւն* մնաց , չէ *անբարկութիւնը* գոչեց ամբարշտաբար :

Անյուստութիւնը , ամբարշտութիւնը անասնական կեանքի մը դուռը բացաւ : Այս անասնական կեանքն իր շատուկ

դրութիւնը , սկզբունքը , գաղափարները , զգացումները , պայմանները ունեցաւ , կեանք մ'որ չարք բարիին , սուտը ճշմարտին , տգեղը գեղեցկին , մոլութիւնը առաքինութեան , անձնական շահը անձնութեան , սերը ստեղծութեան , Սատանան Հրեշտակին , անասնութեան աստուածուածութիւնը աստուածուածութեան դէմ յղծմանակ տանելու կը նկրտի , եւ ըստ մեզ ահա այս է քաղաքակրթութեան միտայլին ետեւի կողմը :

Հիմակ ըսենք թէ ինչ առթիւ որոշեցինք թարգմանել Միսէյին այս երկը :

Գիշեր մը սրահի մը մէջ կը գտնուէինք բազմաթիւ անձերու եւ բարեկամներու հետ : Երեղասպէս հագուած սգուած կիներ եւ օրիորդներ , կանամբի եւ ամուրի մարդեր խումբ առ խումբ կը խօսակցէին : Խօսակցութեան նիւթերն էին հոս հագուատի կապուտի խնդիր մը , հոն ընտանեկան իրողութիւն մը , այս տեղ նշանաւոր մը , այն տեղ ամուսնութիւն մը :

Նոյն միջոցին սրահէն ներս մտաւ բարձրահասակ հայ երիտասարդ մ'որ նոր եկած էր Բարիզէն , տարիներով հոն բնակեցէն ետք : Իր գալուստն ընդհանուր շուրթեան հրաւեր մ'եղաւ կարծես : Երբուն բերանները , թրթրակ լեզուները յանկարծ կանկ առին : Կրնար ըստիլ թէ երոպական պատգամ մ'էր Սովետտիկը : Այս էր նորեկին շինճու անունը :

Առջի անգամ չճանչեցի զինքը , վասն զի Բարիզի կշիռն անոր երեսին չուրին հետ նստելու ասիական հովն առած , դիմական գիծերուն յանդուգն նկարագիր մը տուած , զոյնը փոխած եւ զլիւսէն մինչեւ ոտքը ծպտած էր : Սակաւ առակաւ յիշողութիւնս հարքեղով վերջապէս ինքնին ճանչեցի Սովետտիկը :

Ասի . . . քաղաքին այն երիտասարդներուն մին էր , որ աստեճօք Եւրոպա չուղեւորած՝ Ստամբուլ , հայրենեաց , կրօնքի , պատուի եւ սիրոյ նկատմամբ ունեցած իր համեատ եւ ազնիւ գաղափարներովը , զգացումներովն ամենուն համակրութիւնը գրաւած եւ ապագային նկատմամբ մեծ մեծ

չոյսեր տուած էր : Իր բուն անունն էր Պարոն . . . : Առանց իր բարեկամն ըլլալու հետը ճանչորութիւն ունեցող բարեկամներուս մէկին հետ պահ մը դուրս ելնելով իր վրայք փոքր ինչ տեղեկութիւն տունեցէն ետք երբ վերադին ներս եկանք , Պ. Սովետտիկն արդէն սկսած էր իր բազմամեայ տարակալութեան միջոցին ընդունած շուսաւորութեամբն ունկնդիրներուն ուշք գրաւել եւ խեղճ հայերուն լոյս տալ : Բայց ինչ միտ շուսաւորեաց , բարիզաբնակ Սովետտիկին եւ առաջուսն պարոն . . . ին մէջ . . . ինչ սուկալի հակադէմ պատկեր անոր վաղեմի զգացմանց , գաղափարաց եւ արդի զգացմանց եւ գաղափարացը մէջ :

Ճշմարիտ ուսումնականի մը տեղ իմաստակ մը , բարեկիր երիտասարդի մը տեղ անասակ մը , միտքով եւ սիրտով ազնուականի մը տեղ գրեթէ գնչու մը կը տեսնէի յինքն :

Պ. Սովետտիկ ճարտասանութեամբ կը խօսէր , տեպ գաղափական բառեր կը խտուներ իր խօսքերուն , պատգամօրէն մեր առջեւ կը ծառայէր իր ընդհանր եւ ընդհանր շուսաւորութեան ամեն առաւելութիւնները , ամեն բան խճրճելով , ամեն բան ծաղրելով , ամեն բանի նկատմամբ հեզմեղով . հայրենասիրութիւն , ազգասիրութիւն , առաքինութիւն , պատիւ , կրօնք , սեր , ամեն բան իր բերնին մէջ տարբեր զոյն , տարբեր նշանակութիւն կ'ստանոր , եւ այս ամեն խիճ ու բիծերուն , ծաղրերուն , հեզմութիւններուն վերեւը կ'երեւար մոլորուն միտք մը , ապականակիր սիրտ մը , անասակութեան կենդանի տիպար մը , անասնական կեանքի նահատակ մը , մէկ խօսքով ըսենք այն *անոյա* եւ *անբարեկէր* եակներուն մին որոց վրայ խօսեցանք պահ մ'առաջ :

- Բարեկամիս մտեցայ եւ հարցուցի կամաց մը .
- Սովետտիկ քանի՞ տարի կեցաւ Բարիզի մէջ :
- Տասը տարիի չափ :
- Ո՞ր բնակեցաւ :
- Վեցերորդ դատիկոնի մը վերեւը , մանասարդեան սենեկի մը մէջ :
- Որոնց հետ շարաբերութիւն ունեցաւ . . .

— Գարթիէ Լաթէնի անատակներուն , թատրոնի խորշերը ճախող կնիկներու , եւ գաղղիական ժամուշին անբարոյականութեան եւ սպականութեան ճիւղը կազմող գրագեաներու հետ :

Վայրկեան մը խորհեչէն ետք , ըսի .

— Չեմ գարմանար ուրեմն Սոխեառիկին կրամ պժգաչի փոփոխութեան վրայ : Ափսո՛ս : Բարից հին ժամանակուան Աթէնքն ու միանգամայն Բաբելոնն է : Ինչ ընել պէտք է այսուհետեւ . Հայերուն միայն Աթէնքը ցոյց տալու համար :

— Ցոյց տալ . Բաբելոնեան աշխարհի պժգումներուն , մէկ մասը :

— Իրաւ է . Ինքեակապեմ թէ Աջիբեա Միւսէշի Գարմանար թարգմանողն այս ծառայութիւնը փոքր թէ՛ք ըրեմ կ'ըլլայ ազգին :

— Կատակի կ'ընեն :

— Ինչո՛ւ :

— Վասն զի Հայերուն մէջ հարիւրին մէկը հագնու պիտի հասկընայ ասոր ոգին եւ պիտի օգտի ասոր ընթերցումէն . իսկ իննսուն իննց կամ չափաւ հասկնայ բան մը , եւ կամ անկատար կերպով հասկնալով պիտի գայթակղի : Հիւսանդութիւն մը ցոյց տալն անոր անբարակումին նպաստել է :

— Ո՛չ : Ընդհակառակն անորմէ զգուշանալու հրաւեր մ'է : Իսկ հայ ժողովն ակարութիւնը եւ սպուշներուն գայթակղելու տրամադրութիւնը պատճառ մը չէ հրաժեշտ տալու այս թարգմանութեան : Հիւսանդութենէ մը զգուշանալու կամ անոր բոյժը գտնելու համար այն հիւսանդութիւնը պահելը ներհակ ազդեցութիւն կ'ունենայ :

— Իրաւ է :

— Բանի որ իրաւ է , վաղը պիտի մեռնարկեմ թարգմանութեան , եւ խիղճն հանդարտ պիտի ըլլայ եթէ անով նոր անշուտութեան մը , նոր անատակութեան մը , նոր Սոխեառիկի մ'առաջքը առած ըլլամ :

— Ա՛յն , ըստ բարեկամս :

Գ. ԶԻԼԻՆՍԿԻՆԵՆ

ԹՈՍՏՈՎԱՆԱՆԲԸ

=108=

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋ

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՔԼՈՐԻ Ս

Մ

ԱՐԳՍ

Իւր կեանքին պատմութիւնը գրելու համար նախ պէտք է որ ապրած ըլլայ ուստի դրածու իմ կեանքի պատմութիւնը չէ : Երկասարդութեանս ժամանակ բարոյական դարձելի հիւանդութենէ մը բռնուած ըլլալով կը պատմեմ ինչ որ ինձ պատահեցաւ երբ ասորուան մէջ : Եթէ միայն ես ըլլայի հիւանդ , բան մը չէի բսեր այն պատահած իրողութեանց վրայ , բայց որովհետեւ կան ուրիշ շատ անձինք որք ինձի պէս կը տանապիսն մի և նոյն հիւանդութեամբ , այնպիսիներուն համար կը գրեմ , սուանց քաջ զիտահալու թէ արդեօք ուշադրութիւն պիտի ընեն դրածներու . սակայն եթէ նաև ոչ որ ուշադրութիւն ընէ , գարձեալ խօսքերէս արդիւնք մը պիտի բաղեմ , այսինքն ես ինքնին աւելի աղէկ պիտի բժշկուիմ , և ծուղակն ընկող աղուէսին պէս բանտարկեալ ոտքս կրժած պիտի ըլլամ :

ՔԼՈՐԻ Բ

Առաջին Նաբոլէոնի պատերազմներուն ժամանակ մինչդեռ Էրիկներն ու Եղբայրներն Ալմանիա կը գտնուէին, անհասնողիստ մայրերն եռանդոտ, գունատ, ջղային սերունդի մը ծնունդ տուեր էին: Հազարաւոր մանկունք՝ երկու ճակատամարտի մէջ իրենց մայրերուն արգանդը նետուած, թմբուկներուն զղրկիւնը լսելով դարոցներուն մէջ կըթուած ըլլալով, տխուր նայուածքով մ'իրարու կը նայէին իրենց վտիտ ջիղերը փորձելով: Ծամանակ առ ժամանակ արիւնսզանդ հայրերն այս դաւակները իրենց ոսկեթել ժապաւէններով զարդարուն կուրծքերուն վրայ կը վերցընէին, ապա դեռինը դնելով վերստին ձի կը հեծնային:

Անտոն միայն մէկ մարդ, այսինքն Նաբոլէոն, կենդանի էր Երոսլայի մէջ. միւս ամեն մարդիկ կը ջանային իրենց թոքերը լեցընելու այն օդով զոր ծծած էր ան: Ֆրանսսան ամեն տարի երեք հարիւր հազար երիտասարդ կը սպարուէր այս մարդուն. Աեսարին վճարուած աուրքն էր այս, և եթէ իւր ետեւը չունենար այս երամը, չէր կրնար իւր բաղդին ետեւէն երթալ: Նաբոլէոն այս ուղեկից պահորդներու հարկաւորութիւն ունէր որպէս զի կարենար աշխարհիս մէկ կողմէն միւսն անցնիլ, և երթալ ընկնիլ Սուրբ-Հեղինէի, այսինքն ամայի կղզիի մը մէկ պղտի հովտին մէջ անկուած վարսաւոր ուռիի մը տակը:

Բնաւ եղած չէ ժամանակ մ'որ այնքան անբուն զիշերներ անցած ըլլան որքան այս մարդուն իշխանութեան օրովը. երբէք քաղաքներուն պատնէշներուն վրայէն հակող վշտահար մայրերու այնքան բազմութիւն մը տեսնուած չէ. երբէք այնպիսի լուծիւն մը տիրած չէր այն անձանց բոլորաիքն որք մահու վրայ կը խօսէին:

Այլ սակայն երբէք այնքան ուրախութիւն, այնքան կեանք, այնքան պատերազմական փողերգութիւններ չունեցած են ամեն սիրտերն որքան ունեցան այն օրերը: Բնաւ չեղած են այնքան պայծառ արեւներ որքան էին այս ամեն արիւնները ցամբեցընող արեւները:

Վըսուէր թէ Աստուած այս մարդուն համար կ'ընէր այն արեւները, և ասոնք Աստուծոյ արեւները կ'անուանէին: Բայց այս մարդն ինքն ալ իր թնդանօթներովը կը ծնէր այն արեւները, որք միշտ կ'որոտային և որք միշտ իր ճակատամարտներուն հետեւալ օրերը միայն ամպեր կը ձգէին:

Զաւակներն անատեն ահա այս անարատ քրկնից օդը կը ծծէին, երկինք ուր այնքան փառք կը փողփողէր, ուր այնքան հրազեններ կը շողային: Գիտէին անոնք թէ զոհուելու սահմանուած են. սակայն անվերելի կը կարծէին Միւրան, և տեսեր էին կայսեր կամուրջի մը վրայէն անցնիլը, ուր այնքան դնտակներ կը սուլէին որ չլիտէին թէ կրնար մեռնիլ ան: Բայց եթէ նաև հարկ ըլլար մեռնիլ, միթէ ծանր բան մ'էր մեռնիլը: Մահն ինքն իսկ անատեն կարի՛ դեղեցիկ, վսեմ և շքեղ էր իր արիւնսթաթաւ ծիրանիին մէջ. անի այնքան աղէկ կը նմանէր յոյսին, այնքան նորաբոյս հասկեր կը մանդաղէր որ ինքն ալ կարծես անոնց շնորհիւ նորաբոյս դարձած էր, և ալ չէին հաւատար ծերութեան: Ֆրանսայի բոլոր որդրանները վահաններ էին, նոյնպէս էին Ֆրանսայի բոլոր դադաղները. ալ ստուգիւ ծերեր չկային. միայն դիակներ կամ կէս-աստուածներ կային:

Սակայն անմահ կայսրն օր մը բլուրի մը վրայ կենալով եօթն ժողովուրդներուն զիրար ջարդելը կը դիտէր. որովհետև տակաւին չէր գիտեր թէ բոլոր աշխարհիս կամ միայն կէսին տէրը պիտի ըլլայ, Ազրայէլ հրեշտակապետը ճանրուն վրայէն անցաւ, թեկն ծայրովն անոր դպաւ և դէպ ովկիանոսը հրեց դան:

Ախսաւու տէրութիւններն՝ այս անկումին ձայնը լսելով իրենց վշտաբոյր անկողիններուն վրայ ելան կանգնեցան, և բոլոր արքայական սարդերն՝ իրենց կամակոր թաթերը երկնցընելով Եւրոպան յօշեցին և Աեսարին ծիրանիովը Ծաղրածուի զգեստ մը շինեցին:

Ինչպէս ուղեւոր մը՝ քանի որ ճանրուն վրան է՝ անձրեւին և արեւին չնայելով՝ զիշեր ու ցորեկ կը վաղէ՛ առանց նշմարելու ոչ իր տքնութիւնները և ոչ ալ վտանգները, սակայն ընտանեացը դողը հասնելու և կրակին առջևը նստելուն պէս անսահման յողորմութիւն մը կ'զգայ և հազիւ կրնայ իւր անկողինն երթալ դժուարութեամբ:

ահա նոյնպէս և Քրանտա՝ իր կեսարէն զրկուելուն պէս՝ յանկարծ զրայ իր վէրքը = Ընկաւ բողոքովին ուժաթափ, և այնպիսի խորունկ քուն մը քնացաւ որ իր հին թաղաւորները մեռած կարծելով սպիտակ սլատանքի մը մէջ գրին զայն = Հին բանակը, որուն մալերը ալեւորեր էին, տուն դարձաւ յողմարեկ, և ամայի զղեակներուն կրակարանները տրտման պէս վառեցան վերստին =

Անատեն Այսրութեան ժամանակին այս մարդերն՝ որք այնքան վաղեր և արիւն թափեր էին՝ իրենց նիհար կիները համբուրեցին և իրենց առաջին սերբին վրայ խօսեցան. իրարու նայեցան իրենց ծննդեան երկրին մարդագետններուն աղբիւրներուն քով, և հոն տեսնելով իրենց կարի ծեր և հաշմտ ըլլալը, պարտաւորեցան յիշել իրենց զաւակները, որպէս զի զոցեն անոնց աչերը = Հարցուցին թէ ո՛ւր էին անոնք. զաւակները դպրոցներէն ելան, և ալ ոչ թուր, ոչ գրահ, ոչ հետեակ զօրք և ոչ ալ ձիաւորներ տեսնելով իրենք ալ հարցուցին թէ ո՛ւր էին իրենց հայրերը = Բայց պատասխան արուեցաւ իրենց թէ պատերազմը լնցած էր, թէ կեսար մեռած էր, և թէ Աւելինթըթընի և Պլիւխէրի պատկերները հիւսար մեռած էր, և թէ Աւելինթըթընի և Պլիւխէրի պատկերները հիւսար պատասխանաց և գետնապատանց նախասնեակներուն մէջ կախուած էին՝ տակը սա երկու խօսքով. ՓՐԱԻԶԻ ԱՇԽԱԲԷԻ =

Անատեն աւերակ աշխարհի մը վրայ նստաւ արտում երկտասարդներու սերունդ մը = Այն ամեն պատանիները կիզողական արիւնի մը կաթիլներն էին, արիւն որ երկիրս ողողած էր. այսինքն պատերազմին մէջ և պատերազմին համար ծներ էին անոնք = Տասնուհինգ տարի իրենց երազներուն մէջ Մոսկովայի ձիւները և եղիպտական բուրգերուն արևը տեսեր էին = Իրենց քաղաքներէն դուրս չելեր էին. բայց լսեր էին թէ այս քաղաքներուն մէն մի դուռն Երուսալի մէկ մայրաքաղաքը կը տանէր = Ամբողջ աշխարհ մ'ունէին իրենց գլխուն մէջ, երկրին, երկնից, փողոցներուն և ճանքաներուն կը նայէին, որք դատարկ էին, և իրենց թաղական եկեղեցիներուն զանգակները միայն հեռուէն կը հնչէին =

Սե զպետներով ծածկուած զուռատ ուրուականներ զիւղերէն կ'անցնէին յամբարար. ոմանք ալ տուներուն դուռերը կը զարնէին և բանալ տալէն ետք իրենց գրպաններէն բոլորովին մաշուած մեծ

մագաղաթներ կը հանէին, և անոնցմով բնակիչները կ'արտաքնէին = Ամեն կողմէ մարդեր (վտարանդի աղնուականներ) կը գային տակաւին զողջով այն վախէն որով քսան տարի առաջ համակուեր էին Քրանսայէն միկնելու ժամանակ = Ամենքը կը բողոքէին, կը վիճէին, կը դռչէին. մարդ կը զարմանար միայն մէկ մահուան այնքան սոգուածներ կանչել կարենալը տեսնելով =

Քրանսայի թաղաւորն իր գահին վրան էր, և հոն հոս կը նայէր տեսնելու համար թէ արդեօք մեղու մը՝ կաթ իր օթոյներուն վրայ = Ոմանք իրենց գլխարկը կ'երկրնցընէին անոր, և թաղաւորը ստակ կը տար անոնց. ոմանք խաչ մը կը ցուցընէին և ան կը սպառնէր խաչը. ոմանք բաւական կը համարէին զոչելով մեծահամբաւ անուներ ըսելն իր ականջին, և այսպիսիներուն կը պատասխանէր որ իր մեծ սրահն երթան, թէ այն անուներուն արձագանքները սաստիկ էին. ոմանք ալ իրենց հին վերարկուները կը ցուցընէին, և որովհետեւ մեղուականները բոլորովին ջնջեր էին անոնց վրայէն, թաղաւորն այնպիսիներուն ալ նոր թիկնոց մը կը տար =

Տղաներն այս ամեն իրողութեանց կը նայէին, միշտ կարծելով թէ կեսարին ստուերը նուէ մը Գան պիտի ելնէ և այս ձիաղները պիտի աւլէ խը շունչովը. սակայն լուծիւնը կը շարունակուէր միշտ, և երկնից վրայ միայն շուշաններուն ծփալը կը տեսնուէր = Երբ պատանիները փառքի վրայ կը խօսէին, «քահանայ եղիք» կ'ըսուէր անոնց. երբ փառասիրութեան վրայ կը խօսէին, «քահանայ եղիք» կ'ըսուէր զարձեալ. երբ յոյսի, սիրոյ, զօրութեան, կենդանութեան վրայ կը խօսէին, «քահանայ եղիք» կ'ըսուէր նորէն =

Սակայն ճառախօսութեան ասեանը մարդ մ'եղաւ որ իր ձեռքը թաղաւորին և ժողովուրդին մէջ ստորագրուած զաշնադիր մը կը բռնէր. այս մարդն սկսաւ ըսել թէ փառքը գեղեցիկ բան մ'է, ինչպէս նաև պատերազմական փառասիրութիւնը. թէ սակայն ուրիշ աւելի գեղեցիկ փառք մը կար որ էր ազատութիւնը =

Տղաները վեր ընին իրենց գլուխը և յիշեցին իրենց մեծ-հայրե-

* Ապստոլական պատմութեաններուն վրայ սրտած մեղուածն նկար: Թա- գաւորական պատմութեանի մը վրայ այս նկարը չկրնար ըլլալ: Թ. Թ.

ըր, որք նոյնպէս խօսեր էին ազատութեան վրայ : Յիշեցին թէ ատեն մը հայրական տան մթին խորշերուն մէջ խորհրդաւոր կիսարձաններու հանդիպեր են, որ մարմարեայ երկայն մազեր և հոռուէական վերնադիր մ'ունէին . յիշեցին թէ երեկոյթի ժամանակ տեսած են իրենց մեծ-մայրերուն գլուխ օրելը և կայսեր թափած արիւնէն աւելի սոսկալի արեան հեղեղի մը վրայ խօսիլը : Տղայոց համար այս ազատութեան խօսքին մէջ բան մը կար որ անոնց սիրտը կը բախէր, բան մ'որ կարծես հեռաւոր և սոսկալի յիշատակ մ'ու միանգամայն սիրելի, բայց ալ աւելի հեռաւոր յոյս մ'էր :

Անոնք սարսուեցան այս խօսքը լսելով . սակայն երբ տուն մտան երեք կողով տեսան որք Գլամար կը տարուէին . ասոնց մէջ երեք երիտասարդաց դիակները կային որք շատ բարձր կերպով արտաբերեր էին ազատութեան խօսքը :

Այս տրտմալի տեսարանէն ետք տարօրինակ ժպիտ մ'անցաւ իրենց շուրթերուն վրայէն . բայց ուրիշ ատենաբաններ բեմն եղնելով սկսան հրապարակաւ հաշուել փառասիրութեան զինը, և շատ սուղ գտան փառքը . ցոլոցին պատերազմին սոսկումը, և զոհադործութիւնները մարդկային կոտորածներ անուանեցին : Այնքան շատ և երկար խօսեցան որ բոլոր մարդկային պատրանքները՝ աշխային ծառերու տերեւներուն պէս՝ մի առ մի կ'ընկնէին իրենց բոլորտիքը, և այն ատենաբաններուն ունկնդիրները ձեռքով իրենց ճակատը կը բռնէին արթնցող տենդահարներու պէս :

Ոմանք կ'ըսէին «Այսրն ընկաւ, վասն զի ժողովուրդն ալ չէր ուղեր զինքը .» ոմանք ալ կ'ըսէին, «Ժողովուրդը թագաւորը կ'ողէ . չէ, ազատութիւնը . չէ, բանաւորութիւնը . չէ, կրօնքը . չէ, անդլիական սահմանադրութիւնը . չէ, բացարձակապետութիւնը .» վերջին մը շարայարեց, «Չէ, այդ բաներուն և ոչ մին, այլ հանգստութիւնը :»

Ուրեմն երեք տարրերէ կը բաղկանար կեանքն որ անատեն երիտասարդաց կը ներկայանար . իրենց ետեւ կար ընդմիշտ կործանուած անցեալ մ'որ տակաւին իր քարուքանդերուն վրայ կը յուզուէր բացարձակապետութեան դարերուն ամեն բրածոյ նիւթերուն հետ . իրենց առջև կար անբաւ հորիզոնի մ'արշալոյսը, ապաղային առաջին

ճշտադայլմները, և այս երկու աշխարհին մէջ . . . Եւրոպանոր Ամերիկայէն զատող ուկիանսոյն նման բան մը, չգիտեմ ինչ անորոշ և ծփին բան մը, այեկո՞ծ և նաւաբեկութիւններով լի ծով մը կար, ուսկէ մերթ ընդ մերթ հեռաւոր սպիտակ առազաստ մը կամ ծանր շողի մ'արտաշնչող նաւ մը կ'անցնէր, մէկ խօսքով ըսենք, եղածն էր ներկայ դարս որ անցեալը ապաղայէն կը զատէ, որ ոչ մին և ոչ միւսն է, և որ երկուքին ալ կը նմանի հաւասարապէս, և ուր մէն մի քայլ առնողը չգիտէ թէ սերմի մը վրայ կը կոխէ թէ աւերի մը վրայ :

Ահա այսպիսի դատի մը մէջ հարկ եղաւ ընտրութիւն մ'ընել անատեն . ահա այս բանս կը ներկայանար ուժեղ և յանդուգն պատանիներու որք կայսրութեան զաւակներն և Յեղափոխութեան թուերն էին :

Սրդ անոնք անցեալը չէին ուղեր . վասն զի մարդս չկրնար հաւտալ ինչ որ ոչինչ է : Իսկ ապագան կը սիրէին, բայց, ս՛հ, կը սիրէին ինչպէս Բիկմալիոն Ապլաթէի արձանը, ապագան անոնց համար կարծես մարմարեայ սիրուհի մ'էր, և կ'սպասէին որ կենդանութիւն առնու այն, և արիւնը գունաւորէ անոր երակները :

Ուստի կը մնար իրենց ներկայն, դարուս ողին, հրեշտակ վերջալոյսին որ ոչ գիշեր և ոչ ցորեկ է . տեսան որ այս հրեշտակը ոսկրներով լի կըսային պարկի մը վրայ նոտած, և ինքնամոլորուն վերարկուին մէջ պլլուած է սոսկալի ցուրտէ մը սրսփալով : Մահուան անձկութիւնը անոնց հոգին դրաւեց երբ տեսան այս ուրուականը որ կիսովին մոմեայ և կիսովին սաղմն էր . մօտեցան ուրուականին այն ուղեւորին պէս որու Սթրաշպուրկի մէջ Սարվանտէնի ծեր կոմսի մը աղջիկը իր հարսանեկան յարդ ու զարդովը զմուտած կը ցուցնեն . այս պատանեկան կմախքը սարսուռ կը տայ, վասն զի իր վտիտ և կապարադոյն ձեռքը նոր հարսերու մատնին կը կրէ, և իր զուլթը նարնջնի ծաղկանց մէջ փոշի դառնալով կ'ընկնի :

Ինչպէս փոթորկի մը մերձաւորութեան միջոցին անտառներուն մէջն սոսկալի հով մ'անցնելով բոլոր ծառերուն սարսուռ կը տայ, և ապա խորունկ լուութիւն մը կը տիրէ, նոյնպէս և Նաբոլէոն աշխարհիս վրայէն անցնելով ամեն բանի սասանում տուած էր :

Թագաւորներն իրենց թագին երեքալը զգայեր էին, ամեն մէկն իր ձեռքը գլուխը տանելով վրան ոչ այլ ինչ դաժ էր բայց եթէ սարսափէն սնկուած մազեր: Բարն երեք հարիւր մըն տեղէ եկած էր յանուն Աստուծոյ Նարոյէնի օրհնելու և իր թաղը դնելու համար. բայց Նարոյէնն այս թաղը բարին ձեռքէն առած էր: Այսպէս ամեն բան սարսուեր էր հին Եւրոպայի այս սոսկալի անտանին մէջ. ապա լուծիւնը տիրած էր:

Ա՛լ ըսուի թէ երբ կատաղի շունի մը հանդիպիտ, եթէ առանց ետեղ գառնալու և կանոնաւոր կերպով մը ծանրութեամբ քայլելու քաջասրտութիւնը ունենաս, շունը ակունեւորովը քրթմնջելով ժամանակ մ'ետեւէ գալը բաւական կը համարի. մինչդեռ եթէ ահառ դողի շարժում մ'ընես ակամայ, եթէ քիչ մը շուտ քայլես, վրադ կը յարձակի և կը զիշատէ քեզի. վասն զի անդամ մը խածնուեւէդ ետք ալ ազատելու միջոց չկայ:

Արդ Եւրոպական պատմութեան մէջ շատ անգամ պատահեր էր վեհապետի մ'այս ահուգողի շարժումը ընեն և իր ժողովուրդէն դիշատուիլը. սակայն եթէ մին ըրած էր նոյն շարժումը, ամենքը միևնոյն միջոցին չըրեր էին, այսինքն թաղաւոր մ'աներեւոյթ եղած էր, այլ ոչ արքայական վեհապետութիւնը: Այդ արքայական վեհապետութիւնն ալ Նարոյէնի առջև ըրած էր այն ահուգողի շարժումը որ ամեն բան կը կործանէ, ոչ միայն վեհապետութիւնը, այլ նաև կրօնքը, այլ նաև ազնուականութիւնը, այլ նաև ամեն երկնային և մարդկային իշխանութիւն:

Նարոյէնն մեռնելէ ետք երկնային և մարդկային իշխանութիւններն իրապէս աղէկ հաստատուեր էին վերստին, բայց ալ իշխանութեանց հաւատացող չկար: Սոսկալի վտանդ մը կայ երբ մարդս դիտէ ինչ որ կարելի է, վասն զի միտքը միշտ աւելի հեռի կերթայ: Արիշ բան է «Ասի կրնայ ըլլալ» ըսել իւրովի, ուրիշ բան է «Եղաւ այս» ըսելն իւրովի. շունին առաջին խածատանքն է այս:

Նարոյէնն բռնաւոր՝ բռնաւորութեան լամպարին յետին նշոյն եղաւ. թագաւորները կործանեց և ծաղրեց, ինչպէս Աօլթեր սուրբ զիւրը: Եւ իրմէն ետք մեծ ձայն մը լուսեցաւ. ձայնը հառողն էր սուրբ-ձեղինէի քարն որ հին աշխարհին վրայ ընկաւ Նա-

բողոնի մահէն ետք: Անմիջապէս մարդկային մտքին սառնաշունչ աստղն երևցաւ երկնից վրայ, և իր ճառագայթները՝ զիշերներու ցուրտ աստուածուհին ճառագայթներուն նման առանց ջերմութեան լոյս արձակելով աշխարհս տժգոյն պատանքի մը մէջը դրաւ:

Մինչև անատեն տեսուեր էին շատ անձինք որք ազնուականները կ'ատէին, քահանաներուն վրայ կը յարձակէին և թագաւորներուն դէմ կը դաւադրէին. շատ աղաղակեր էին զեղծութեան և նախապաշարութեան դէմ. սակայն ժողովուրդին ժպտիլը տեսնել մեծ նորաձեւութիւն մ'եղաւ: Եթէ ազնուական մը, կամ քահանայ մը, կամ վեհապետ մ'անցնէր, զիւղացիներն՝ որք պատերազմեր էին կ'սկսէին իրենց զուխը օրել և ըսել. «Ո՛հ, ասի ուրիշ ժամանակ և տեղ տեսած ենք. անատեն ուրիշ երես մ'ունէր:»

Եւ երբ զահէն և խորանին վրայ խօսք կ'ըլլար, կը պատասխանէին. չորս փայտէ տախտակ են ասոնք, զոր մենք բեւեռեցինք և դարձեալ բեւեռները հանեցինք: Եւ երբ կ'ըսէին անոնց. «Ժողովուրդ, ալ ուղեցիր այն սխալներդ որք մուրեր էին քեզի. թագաւորներդ և քահանաներդ կանչեցիր.» Գիւղացիներն ալ կը պատասխանէին. «Մենք չենք կանչողը, այլ սա շաղակրասները:» Եւ երբ կ'ըսուէր անոնց. «Ժողովուրդ, մոռցիր անցեալը, աշխատէ և հնազանդէ,» իրենց ամոռներուն վրայ կը կանգնէին և ծանր դրդում մը կը լուէր: Գլղղողը ժանգահար և փթասայր թուր մ'էր որ սնակին մէկ սնկիւնը շարժած էր: Անատեն անմիջապէս կ'ըսուէր նաև. «Գէթ հանդիսս կեցիր. եթէ փնաս չեն տար քեզ, մի աշխատիր փնաս տալու:»

Բարէ, ժողովուրդն ասով զոհ կ'ըլլար: Սակայն երեսասարդութիւնը զոհ չէր ըլլար: Ստոյգ է թէ մարդս երկու թագուն զօրութիւն ունի որք մինչև մահ կը պատերազմին. մին շրջահայեաց և անխուով է, իրութեան կը յարի, կը հաշուէ, կը կշռէ զայն, և անցեալը կը գատէ. միւսն ապագային ծարաւի է և դէպ անձանութը կը խոյանայ:

Երբ կիրքը մարդս կը քշէ, բանաւորութիւնն ետեւէն կ'երթայ լայով և վտանդը կ'իմացնէ իրեն. բայց երբ մարդս բանաւորութեան ձայնը լսելով կանկ փառնու գրեցիւրնին կ'ըսէ. «Իրաւ է»

6005-70 (5102-70)

խենդ եմ. ուր կ'երթայի :» Եւ կիրթը կը գոչէ . « Հնապա ես , ուրեմն պիտի մեռնիմ :»

Ուստի անձկութեան անմեկնելի զգացում մը սկսաւ եւալ ամեն նորածիլ սիրտերու մէջ : Երիտասարդներն աշխարհչիս վեհասպետներէն հանդստութեան դատապարտուած , ամեն տեսակ իմաստակներու , անգործութեան և ձանձրութեան յանձնուած ըլլալով , կը տեսնէին որ իրենցմէ կը հեռանային այն փրփրալի կոհակներն որոնց դէմ պատրաստեր էին իրենց բազուկները : Իւրով շփուած այս ամեն ըմբիշներն անտանելի թշուառութիւն մը կ'զգային իրենց հոգիին մէջ : Ամենէն հարուստներն անառակ եղան . միջակ հարստութեան մը տէր անձինք վիճակ մ'առին , և համակերպեցան կամ դատաւորութեան , կամ զորականութեան . ամենէն աղքատները մեծ մեծ բաւերու աւիճովը դրաւուեցան առանց համազօրմի և աննպատակ դործողութեան ստակալի ծով ընտուեցան : Եւ որովհետեւ մարդկային տկարութիւնը ընկերակցութիւնը կը փնտռէ , և մարդիկ բնութեամբ երամակներ են , քաղաքականութեան ալ խառնուեցան : Պահնորդներուն դէմ օրէնսգիր խորհրդարանին բազրոտներուն վրայ պատերազմելու կ'երթային . կը վաղէին ներկայ դտնուելու թատերական ներկայացումի մ'որու մէջ թալմա կեղծամ մը զրուելով Աեսարին կը նմանէր , ազատական երեսփոխանի մը թաղումին կ'երթային խուժելով : Բայց երկու գիմազիր կուսակցութեան անդամներուն մէջ չկար մէկը , որ իւր տունը դառնալով դառնապէս չզգար իր կեանքին դատարկութիւնը և ձեռներուն աղքատութիւնը :

Մյն միջոցին ուր արտաքին կեանքն այսքան տժգոյն և դձուձ էր դուրսը , ընկերութեան ներքին կեանքն ալ տխուր և լռին կերպարան մը կ'առնուր . ամենասաստիկ կեղծաւորութիւն մը կար բարուց մէջ . անդլեական գաղափարներ ջերմեռանդութեան հետ միանալով , զուարթութիւնը աներեւոյթ ըրեր էին : Թերևս այս իրողութեան մէջ Նախահնամուտութեան մատը կար , որ արդէն իւր նոր ճամբաները կը պատրաստէր , թերևս ապագայ ընկերութիւններու յառաջախաղաց հրեշտակը կար , որ կ'իներուն սրտին մէջ արդէն կը սերմանէր մարդկային անկախութիւնը զոր օր մը պիտի պահանջէին անոնք : Բայց ստոյգ է որ յանկարծ , — անլուր բան , — Բարիզի բողոք սրահ-

ներուն մէջ մարդերը մէկ կողմ անցան , և կ'իներն ալ միւս կողմը , և այսպէս կ'իները հարսնցուներու պէս ճերմակ հագած , մարդերն ալ որբերու պէս սև հագած՝ սկսան զիրար չափել նայուածքով :

Թող իւրաքանչիւր որ քաջ դիտնայ թէ ստակալի խորհրդանշան մ'է այս սև զգեստը զոր մեր ժամանակի մարդերը կը հագնէին . այս զգեստը հագնելու համար նախ հարկ եղաւ որ զբահները կտոր կտոր և նկարակերտութիւնները ծաղիկ առ ծաղիկ ընկնին : Մարդկային միտքն է այս ամեն պատրանքը տապալողը . սակայն ինքն ալ այս տապալումին սուղը կը կրէ որպէս զի միթարուի :

Մյս ընդհանուր փոփոխութիւնն ազդեցութիւն ունեցաւ ուսանողներուն և ճարտարագէտներուն բարուց վրայ , այն բարուց կ'ակնարկեմ , որը այնքան համարձակ , գեղեցիկ և բողբոլին պատանեկան էին : Մարդերը՝ կ'իներէն բաժնուելու ատեն փսփսուելով խօսք մ'ըսեր էին որ մահածին վէրք կը տայ . այս խօսքն էր արհամարհանք : Ասի ըսեւէն ետք զինիին և պոռնիկներուն անձնատուր եղեր էին . նաև ուսանողներն ու ճարտարագէտներն անոնց անձնատուր եղեր էին . սէրն ալ փառքին ու կրօնքին պէս կը նկարուէր . հին պատրանք մ'էր այն : Ուստի բողոքները կ'երթային . կ'երեւել , այն կարի մտախոհ , վիպային դասն որու սէրն այնքան կաթողին և քաղցր էր , տեսաւ որ կրպակներուն տրագիգներուն ձգուած է ինք : Աղքատ էր կրիզելը , և ալ չէր սիրուեր . կ'ուզէր բօսպա և գլխարկ ունենալ , ուստի ծախուեցաւ : Ո՛ր թշուառութիւն , այն երիտասարդն որ կը պարտաւորէր սիրել կրիզելը և անորմէ ալ սիրուիլ . որ ատենօք Վէրիէրի և Բօմէնիլի անտառները կը տանէր զան , կամ միասին կ'երթար գալարեաց վրայ սլարելու , ծառերուն ներքև ընթրելու . այն երիտասարդն որ ձմեռուան երկար գիշերներն առջի իրիկունէն կրպակին ներսը գալով ճրագին քով կը խօսակցէր , և կրիզելին ձակատին քրտինքովը թրջուած հացին , ինչպէս նաև իր վեհ և անշուք սիրոյն մասնակից կ'ըլլար , այն երիտասարդը կ'ըսեմ , այն մի ևնոյն մարդը , որ երեսի վրայ ձգած էր խեղճ աղջիկը , շուայտութեան գիշեր մը բողանոցի մը ներսը վերստին գունատ և կապարագոյն , սպառնալու կորսուած , շուրթերով նօթի՛ և սրտով բո՛ղ կը գտնէր նոյն խեղճ աղջիկը :

Ահա այն ատեններն երկու բանաստեղծ , որք Նաբոլէոնէն ետք դարուս երկու վեմամագոյն հանձարներն էին , սկսեք էին իրենց կեանքը յատկացընել ժողովելու վշտի և անձկութեան այն ամեն տարրերը , որք տիեզերքիս մէջ ցան ու ցիր կը գտնուէին : Կէօթէ՛ որ նոր դրականութեան նահապետն է՝ ինքնաստանութեան տանող տրիփը վերթերին մէջ նկարադրելէն ետք իր Ֆոսթին մէջ դժազրեր էր մարդկային այն տխուր կերպարանը , որու նմանն երբէք եղած չէ չարութիւնը և դժբաղդութիւնը ներկայացընելու համար : Իր դրուածներն սկսան Նլմանիական ֆրանսա անցնիլ : Հարուստ , երջանիկ և հանդարտն Կէօթէ՛ իր ուսման սենեկին ներսը նստած , պատկերներէ և արձաններէ շրջապատուած ըլլալով իր խաւարաբոյր գործին հայրական ժպտովմը ֆրանսա գալը կը դիտէր : Պայրն անոր պատասխանեց վշտալի աղաղակով մ'որ Յունաստանէն սարսուռ տուաւ և Մանֆրէտը անգուցնելուն վրայ ի կախ կեցուց , իբր թէ չեութիւն նշանակէր այն սոսկալի հանելուկն որով կը խօսէր ան :

Ներեցէք ինձ , ո՛ր մեծ բանաստեղծներ , դուք որ հիմա փոքր ինչ հող էք և հողին ներքև կը հանդչիք , ներեցէք ինձ . դուք կեսաստուածներ էք , իսկ ես միայն տղայ մ'որ կը տառապի : Բայց այս ամենը գրելով չեմ կրնար համբերել և կ'անիծեմ ձեզի : Ինչո՞ւ չէիք երգեր ծաղիկներուն անոյշ հոտը , բնութեան ձայները , յոյսը և սէրը , այդին և արևը , երկնային կապոյտը և գեղեցկութիւնը : Անշուշտ կը ճանչէիք կեանքը , անշուշտ տառապեր էիք , անշուշտ աշխարհս ձեր բոլորտիքը կը փլուէր , և դուք իր աւերակներուն վրայ լալով կը յուսահատէիք . անշուշտ ձեր սիրուհիներէն մատնուեր , բարեկամներէն զրպարտուեր , հայրենակիցներէն ալ մատնուեր էիք , և հեռաւար ձեր սրտին մէջ դատարկութիւնը , ձեր առջևը մահը կը տեսնէիք և վշտի ահազին պատկերներ էիք : Բայց դուն , ազնիւդ Կէօթէ , ըսէ ինձ , Նլմանիայի հին անտառներուն աղօթագին մրմունջին մէջ ալ միտիթարական ձայն չկար . քանի որ գեղանի բանահիւսութիւնը քեզի համար դիտութեան քոյրն էր , միայն այս երկու քոյրերն անմահ բնութեան մէջ չէին կրնար փրկուէտ բոյս մը գտնել քեզի համար որ իրենց սիրականն էիր : Գուն որ ամենաստուածեան մը , Յունաստանի հին բանաստեղծ մը , նուր-

բական ձևերու սիրահար մ'էիր , չէիր կրնար քիչ մը մեղր դնել այն գեղեցիկ անօթներուն մէջ զոր դիտելի շինել , դու որուն բաւ էր միայն ժպտիլ և հաւանիլ որ մեղուններն իր շուրթերուն վրայ գան : Հապա դուն , հապա դուն , Պայրն , Բավէնի քով , Խոտլիայի նարնջենիներուն տակը , վենետիկեան գեղածիծաղ երկնիցդ ներքև , սիրելի Ատրիական ծովիդ քով չունէիր ամենասիրելի գեղանիդ : Ո՛ր Ստուած . ես որ կը խօսիմ քեզ , և տկար մանուկ մ'եմ միայն , թերևս ճանչեցի այնպիսի աղէտներ , զոր դու չկրեցիր , Պայրն , այլ սակայն կը հաւտամ յոյսին , այլ սակայն փառք կը տամ Աստուծու :

Երբ անգլիական և գերմանական զաղափարները մեր միտքերէն անցան , կարծես տխուր և լռին զգուանք մը զգացինք , զգուանք որու ետևէն կը դայ ջղաձգային սոսկալի սասանում մը : Ասան զի ընդհանուր զաղափարներ ձևելը աղբորակը վառօղի փոխել է , և մեծն Կէօթէի հոմերական ուղեղն իբր մզիչ գործի մը ծծած էր արդիւեալ պտղոյն բոլոր հեղանիւթը : Արոնք որ անատեն չկարգացին Կէօթէին զիրքը , կարծեցին թէ այս մասին ամենևին տեղեկութիւն չունէին : Խեղճ արարածներ . պայթումն իբր փոշիի հատեր քշելով տիեզերական կասկածին անգունըը գլորեց զանոնք :

Երկնային և երկրային ամեն բաները ուրանալու նման բան մ'եղաւ այս զլորումը , որ կրնայ հմայութեան փարատում , կամ՝ եթէ կ'ուզես՝ անյուստութիւն անուանիլ , իբր թէ թմբիրով մը զրաւուած մարդկութիւնը մեռած կարծուէր այն անձերէն որք անոր երակին զարկը կը զննէին : Սյն զինուորին նման , որուն ատենօք «Ինչի կը հաւտաս» , հարցուցին և որ ամենէն առաջ , «Ինձի» , պատասխանեց , Ֆրանսայի երիտասարդութիւնը՝ նոյն հարցումը լսելով , ամենէն առաջ «Ոչինչ» , պատասխանեց :

Անատեն կարծես թէ երկու բանակատեղի կազմուեցաւ . մէկ կողմն էին վառ ու բորբոք և վշտաբեկ միտքերը , այն ամեն հողիններն որք իրենց զգացումները դուրս կը տան և որք անտահմանութեան հարկաւորութիւն ունին , ասոնք իրենց զլուխը ծռեցին լալով , հիւանդային երազներով ծրարուեցան , և դառնութեան ովկիանոսի մը վրան ալ ոչ այլ ինչ տեսնուեցաւ բայց միայն դիւրաբեկ եղեգներ :

Միւս կողմն էին նիւթական մարդերը . ասոնք ալ իրական վայելումներու մէջ կանգուն և հաստատուն կեցան , և միայն մէկ հոգ ունեցան , այսինքն համրել իրենց ունեցած ստակը : Մին հեծկլտանք մը , միւսն ալ քրքիչ մ'եղաւ , մին հոգիէն , միւսը մարմինէն արտադրուելով :

Ուստի հոգին սապէս կը խօսէր .

«Վսիսն , ափսոս , կրօնքը կ'անհետի . երկնից ամպերն անձրևի փոխուելով կ'ընկնին . ալ ոչ յոյս և ոչ ակնկալութիւն ունինք , ոչ ալ խաչաձև երկու սև փայտի կտոր որպէս զի առջևը տարածենք մեր բազուկները : Ապագային աստղը հաղիւ կը ծաղի , չլինար հորիզոնէն ելնել . ամպերով ծրարուած է այն , և՛ ձմեռնային արեգակին պէս՝ իր բոլորակին մէջ արեան կարմրութիւն մը կ'երևայ զոր 1793էն պահած է : Ե՛լ սէր չկայ , ա՛լ փառք չկայ : Ի՛նչպիսի թանձր խաւար երկրիս վրայ : Եւ մեռած պիտի ըլլանք երբ պիտի լուսնայ :»

Ուստի մարմինն ալ սապէս կը խօսէր :

«Մարդս աշխարհիս մէջ կը դտնուի իր զգայանքը դործածելու համար . դեղին կամ սպիտակ մետաղէ շատ կամ քիչ կտորներ ունի , որոնցմով շատ կամ քիչ յարգուելու իրաւունք ունի : Ուտել , խմել , և քնելն ասորիւ է : Գանք այն յարաբերութեանց որք կան մարդերու մէջ . բարեկամութեան առաջին և հիմնական պայմանն է ստակ փոխ տալ , բայց մարդս քիչ անգամ կ'ունենայ բարեկամ մը զոր բաւական սիրէ այս պատճառաւ : Ազդականութիւնը ժառանգութեանց կը ծառայէ . սէրը մարմնավարժութիւն մ'է . իմացական միակ վայելումը սնափառութիւնն է :»

Գանդէս գետին շողիներէն արտադրուող ասիական ժանտախտին պէս սոսկալի անոնք մեծաքայլ կը յառաջանար երկրիս վրայ : Երդէն Շաթոպրիան՝ բանահիւսութեան իշխանը՝ ահռելի կուռքը իր ուխտաւորի վերարկուովը փաթթած և նուիրական բուրվառնեբուն խոնկերովը մերմերէ խորանի մը վրայ դրած էր : Երդէն դարու ուժեղ զաւակները , որոնց ուժեղութիւնն այնուհետև աւելորդ էր , իրենց անդործ ձեռները կը պրկէին և անոնց ամուլ ափովը թունաւոր ըմպելին կը խմէին : Երդէն ամեն բան կ'ընկղմէր երբ

շնադայլները դետնէն ելան : Գիարոյր և դարշահատ գրականութիւն մ'որ ձևը ունէր միայն , այլ պժղալի ձև մը , սկսաւ ապականակիր արիւնով մը ջրել բնութեան հրէշները :

Ո՛վ պիտի համարձակի երբէք պատմելու այն ամեն իրողութիւնները որք անատեն կ'անցնէին դպրոցներուն մէջ : Մարդերն ամեն բանի վրայ կը կասկածէին . երիտասարդներն ամեն բան ուրացան : Բանահիւսները յուսահատութիւնը կ'երդէին . պատանիները դպրոցներէն ելան զուարթ դէմքով , կայտառ և շառագոյն երեսով , և հայհոյութիւն ՚ի բերան : Ասկից ՚ի զատ զաղղիական բարքն , որ իր բնութեամբը զուարթ և անկեղծ է , միշտ դերազանց ըլլալով , ուղեղները դիւրաւ լեցուեցան անդլիական և գերմանական զաղափարներով . բայց սիրտերը , որք իրենց սաստիկ թեթևութեան պատճառաւ չէին կրնար կուռիլ և տառապիլ , թօշնեցան իբր հողմաբեկ ծաղիկներ : Այսպէս մահուան սկիզբը զուխէն աղիքն իջաւ անխուժութեամբ և առանց ցնցումի : Չարին նկատմամբ փոխանակ աւիւն ունենալու բարեկէն հրաժարեցանք . փոխանակ յուսահատելու՝ անզգայ եղանք : Տանտահիւք տարեկան պատանիներ ծաղիլաւէտ թուփերու ներքև անփութօրէն նստելով առ զուարճութեան այնպիսի խօսքեր կ'ըսէին որք կրնային Ղէրսայլի անշարժ անտառներուն ահալի սարսուռ մը տալ : Քրիստոսին հաղորդութիւնը , սուրբ ճաշակը , որ երկնային սիրոյ յաւիտենական խորհրդանշանն է , նամակներ կ'ընքելու կը ծառայէր . պատանիներն Աստուծու հացին վրայ կը թքնէին :

Երանի՛ անոնց որք ազատեցան այս ժամանակներէն : Երանի՛ անոնց որք անդուդներուն վրայէն անցան երկինք նայելով : Անշուշտ գոնուեցան այսպիսի երանելիներ , և ասոնք պիտի ցաւին մեր վրայ :

Գժբազդաբար իբաւ է որ հայհոյութեան մէջ ոյժի մեծ կորուստ մը կայ որ յորժալիւր սիրտը կ'սփոփէ : Անաստուած մ'իւր ժամացոյցը հանելով երբ քառորդ մը կը տար Աստուծու զան շանթահարեղութեամբ , անշուշտ բարկութեան և սոսկալի վայելումի քառորդ մ'էր այն զոր ինքն իրեն կը հայթայթէր : Յուսահատութեան յետին ծայր տաղնասին էր , երկնային ամեն զօրութիւններու դէմ անանուն բռնիք մ'էր այս . խեղճ և ողորմելի արարած մ'էր այն անաստուածն

որ զինքը ճզմող ոտքին ներքև կը պրկուէր . վշտի մեծ ազդակ մ'էր այն . և ո՞վ գիտէ , թերևս աղօթք մ'էր այն էակին առջև որ ամեն բան կը տեսնէ :

Այսպէս երիտասարդութիւնն իր անգործ ոյժը յուսահատութիւնը սիրելու կը ծառայեցընէր : Փառքը , կրօնքը , սէրը , աշխարհիս մէջ ամեն բան ծաղրելը մխիթարութիւն մ'է այն անձին համար որ ինչ ընելիքը չգիտեր . այս կերպով ինքզինքը կը ծաղրէ և ինքն իրեն իրաւունք կը տայ , ինչ ընելու պարտաւորիլը ինքն իրեն սորվեցընելովը հանդերձ : Բայց ուրիշ բան մ'ալ կայ . այսինքն քաղցր է մարդուս ինքզինքը դժբաղդ համարիլ մինչդեռ լոկ դատարկ է և ձանձրացած : Ասկից 'ի վատ զեղխութիւնը , որ մահուան նկատող սկզբանց առաջին հետեւութիւնն է , հնձանի սուկալի երկանաբար մը կ'ըլլայ երբ խնդիրը ջլատուելու վրայ է :

Ուստի հարուստները կ'ըսէին .

«Միայն մէկ բան ճշմարիտ է , այսինքն հարստութիւնը . միւս ամեն բաներն երազ են . վայելենք և մեռնինք :»

Միջակ վիճակի տէր անձինք ալ կ'ըսէին .

«Միայն մէկ բան ճշմարիտ է , այսինքն մոռացումը , միւս ամեն բաներն երազ են . մոռանաք և մեռնինք :»

Սղքասներն ալ կ'ըսէին .

«Միայն մէկ բան ճշմարիտ է , այսինքն դժբաղդութիւնը . միւս ամեն բաներն երազ են . հայհոյենք և մեռնինք :»

Միթէ շատ սև է , միթէ չտիագանց է այս : Ինչ կը խորհլու ատոր վրայ : Մարդասեանց մ'եմ :

Ներուի ինձ խորհրդածութիւն մը :

Հռոմէական կայսրութեան անկումին պատմութիւնը կարգաւորվ անկարելի է չնշմարել այն չարիքը զոր քրիստոնեաները , թէև այնքան հիանալի էին անապատին մէջ , հասցուցին Պետութեան երբ զօրութիւն ունեցան :

«Երբ կը խորհիմ , կ'ըսէ Մօնթէսղիէօ , այն խորունկ ազխտութեան վրայ որու մէջ յոյն կղերն ընկղմեց աշխարհականները , չլրնալով ինքզինքս զսպել կը համեմատեմ զան այն Սկիւթացոց որոնց վրայ կը խօսի Հերոսոթ , և որք իրենց գերիներուն աչքը կը փո-

րէին ուպէս զի ոչինչ կարենայ անոնց միտքը զբաղեցընել և արգիլել զանոնք իրենց կաթը ձեծելու : — Խաղաղութիւնը , պատեւազմը , զինադուլը , բանակցութիւնը , ամուսնութիւնը , վերջապէս Պետութեան ամեն գործերը վանկաններուն միջոցովը կը կատարուէին : Մարդ չլրնար հաւտալ թէ որքան չարիք յառաջ եկաւ այս միջամտութենէն :»

Մօնթէսղիէօ կրնար շարայարել .

«Քրիստոնէութիւնը կայսրերը կործանեց , բայց ժողովուրդները ազատեց . Աոստանդուպօլսոյ պալատները բարբարոսներուն բացաւ , բայց սնակներուն դուռերն ալ Քրիստոսի մխիթարիչ հրեշտակներուն բացաւ : Կնդիրը միթէ երկրիս մեծամեծներուն վրայ էր , միթէ քրիստոնէութեան հոգն էր մինչև ոսկրներուն ըզեղն ապակա՛նուած կայսրութեան մը յետին հոնչումները , կալվանեան այն սխուր ոյժն որու շնորհիւ բռնամտութեան կմխիքը տակաւին կը շարժէր Հելիոպոլիս և Գարագալլայի գերեզմանին վրայ : Շիտակն ինչ գեղեցիկ և պահուելու արժանի բան էր Հռոմի մոմեան որ Ներոնին խոնկերովը զմուսուած եւ Տիրերիսի պատանքին մէջ դրուած էր : Զէ , պարոն քաղաքագէտներ , քրիստոնէութեան պաշտօնն ատոնք պահել չէր , այլ երթալ աղքատները դանել և ըսել որ խաղաղին . թողուլ որդերը և խլուրդները որ խայտառակութեան յիշատակարանները կրծեն , բայց մոմեային կուշտերէն Փրկչին մօրը պէս զեղանի կոյս մը հանել , այսինքն յոյսը , որ հարստահարեալներուն բարեկամն է :

Ահա այս եղաւ քրիստոնէութեան գործը . և հիմակ այնքան տարիներէ 'ի վեր ինչ ըրին որոնք որ ջնջեցին այն գործը : Տեսան որ աղքատը հարուստէն , սկարը զօրաւորէն հարստահարուելու կը հաւանէր , վասն զի կ'ըսէր .

«Հարուստն և զօրաւորն աշխարհիս մէջ պիտի հարստահարեն զիս , բայց հանդերձեալ աշխարհի մէջ երբ պիտի ուղին արքայութեան դռնէն ներս մտնել , դրան առջևը պիտի ըլլամ և Աստուծու իրաւարանին առջև պիտի ամբաստանեմ զանոնք :»

Այսպէս , բարձր , կը համբերէին աղքատն ու զօրաւորը :

Սրդ Քրիստոսի հակառակորդներն աղքատին ըսին .

«Ար համբերես մինչև արդարութեան օրը, բայց արդարութիւն չկայ. յաւիտեանական կեանքին կ'սպասես վրէժդ սրահանջելու համար, բայց յաւիտեանական կեանք չկայ. քու և ընտանեացդ արցունքը, զաւակներուդ աղաղակները և կնոջդ հեծկլտանքը կը ժողովես մահուանդ միջոցին Աստուծու ոտիցն առջև դնելու համար, բայց Աստուած չկայ :»

Ստոյգ է թէ անատեն աղքատն իր արցունքը չորցուց, ըսաւ իր կնիկին որ լուէ. ըսաւ զաւակներուն որ իր հետը գան, և ցուլի մը օյժովն ելաւ կանգնեցաւ արտին հողին վրայ : Ապա ըսաւ հարուստին .

«Գուն որ կը հարստահարես զիս, մարդ մ'ես միայն :»

Քահանային նոյնպէս ըսաւ .

«Գուն որ մխիթարեցիր զիս, սուտ խօսեցար :

Ճիշդ այս էր Քրիստոսի հակառակորդներուն ուղածն ալ : Թերևս կը կարծէին այսպէս մարդերուն երջանկութիւնը կազմել՝ աղքատը յաղթանակաւ աղատութիւնը ստանալու ղրկելով :

Բայց եթէ աղքատն անդամ մը քաջ հասկընալէն ետք թէ քահանաները կը խաբեն, հարուստներն ալ կը կողպտոն զինքը, թէ բոլոր մարդիկ միևնոյն իրաւունքն ունին, թէ ամեն բարիք այս աշխարհի կը վերաբերի, թէ իր թշուառութիւնն ամբարիշտ է, եթէ աղքատն ամեն բան ուրանալով և միայն ինքն իրեն և իր բազուկներուն հաւատալով օրին մէկն ելնէ ըսէ. «Պատերազմ հարուստին դէմ, ես ալ կ'ուզեմ այս աշխարհիս վայելումը, քանի որ ուրիշ վայելում չկայ. իմն է երկիրը, քանի որ երկիրը գատարկ է, իմն և ամենունն է այն, քանի որ ամենը հաւասար են .» Ո՛հ հոյակապ պատճառաբաններ, ինչ պիտի ըսէք այդ աղքատին եթէ յաղթուի, դուք որ այս աստիճանը հասցուցիք զան :

Անշուշտ մարդասէր էք, անշուշտ իրաւունք ունիք ապագային համար, և պիտի դայ օր մ'ուր պիտի օրհնուիք, բայց տակաւին ոչ. յիրաւի չենք կրնար օրհնել ձեզի : Ատեն մ'երբ հարստահարիչն «Իմն է երկիրը,» կ'ըսէր, «Երկիրն ալ իմն է,» կը պատասխանէր հարստահարեալը : Հիմակ ինչ պատասխանէ :

Ներկայ դարուս բոլոր հիւանդութիւնը երկու պատճառ ունի .

1793էն և 1814էն անցնող ժողովուրդը սրտին մէջ երկու վէրք ունի : Այն ամեն բաներն որք կային, ալ չկան. այն ամեն բաներն որք պիտի ըլլան, տակաւին չեղան : Ուրիշ տեղ մի ընտուեր մեր հիւանդութեանց գաղտնիքը :

Ահա մարդ մ'որու տունը քարու քանդ է, ինքը փլեց զայն ուրիշ մը շինելու համար : Աւերներն իր գաշտին վրայ կը կենան, և նոր քարերու կ'սպասէ իր նոր շէնքին համար : Այն միջոցին ուր ան պատրաստ է իր քարերը կտրելու և թեւը սօթթելով, բահը ձեռքը առնելով շողախը կազմելու, կը գան կ'ըսեն իրեն թէ քարերը կը սլակին և խրատ կը տան իրեն որ հին քարերը ձերմկէ և գործածէ : Ինչ կ'ուզես որ ընէ ան, քանի որ աւերակի բեկորներ չուզեր իր ձագերուն բոյն մը շինելու համար : Սակայն քահանանքը խորունկ է, գործիներն ալ այնքան տկար որ չեն կրնար քարերը հանել անկից : «Սպասէ, կ'ըսեն մարդուն, կամաց կամաց պիտի հանուին քարերը, յուսն, աշխատէ, յառաջ անցիր, ետ դնա՛» Եւ ուրիշ ինչեր չեն ըսեր անոր : Բայց նոյն ատեն այն մարդը, ալ իր հին տունը չունենալով և ոչ ալ տակաւին նորը չգիտեր թէ ինչպէս պատասխարուի անձրեւէն, ինչպէս պատրաստէ իր դիշերուան ընթրիքը, ո՛ւր աշխատի, ո՛ւր հանդէի, ո՛ւր ապրի, ո՛ւր մեռնի, և իր զաւակները նորածին են :

Այս տարօրէն կը սխալիմ, և կամ մենք ահա այս մարդուն կը նմանինք : Ո՛ր ապագայ դարերու ժողովուրդներ, երբ ամառնային ջերմագին օր մը հայրենեաց դալարազարդ դաշտերուն մէջ ձեր արօրներուն վրայ ծուռած պիտի ըլլաք, երբ պայծառ և անարատ արևի մը ներքև երկրիս այսինքն ձեր բերրի մօրն իր առաւօտեան զրեատովն բանուրին այսինքն իր ամենասիրելի զաւկին համար ժպտիլը պիտի տեսնէք. երբ քրտինքին սուրբ մկրտութիւնը ձեր հանդարտ ճակատներուն վրայէն սրբելով ձեր նայուածքը պիտի ժուռածէք անբաւ հորիզոնին վրայ ուր մարդկային հունձքին մէջ ամեն հասկերը հաւասար պիտի ըլլան, և միայն հովտի շուշաններու մարդարտածաղիկներ պիտի տեսնուին գեղնող ցորեններուն մէջ, ո՛ր ազատ մարդեր, երբ անատեն Աստուծու շնորհակալ պիտի ըլլաք տեսնելով որ այս հունձքին համար ծներ էք, յիշեցէք մեզի :

որ ձեր հետը չպիտի ըլլանք. ըսէք իրարու թէ շատ սուղի նստաւ մեզ այն հանգստութիւնը զոր պիտի վայելէք, մեր վրայ աւելի ցաւեցէք քան թէ ձեր ամեն հայրերուն վրայ, վասն զի շատ դժբաղդ գութիւններ ունինք որք կարեկցութեան արժանի կ'ընէին զանոնք, բայց կորուսինք ինչ որ անոնց մտիթարութիւն կը տար:

ՔԼՈՒԲ Գ

Պիտի պատմեմ թէ ի՞նչ առթիւ նախ գարուս հիւանդութեամբը բռնուեցայ:

Գլխակաւորութեան զբօսումէ մ'ետք մեծ հացկերոյթի մը սեղանը նստեր էի: Բոլորտիքս էին շքեղ հազուսաներով ծպտեալ բարեկամներս. ամեն կողմ գեղեցկութեամբ և ուրախութեամբ փողփողուն երիտասարդներ և կիներ կային. աջու ձախ կողմն ընտիր կերակուրներ, սրուակներ, հայելիներ, ծաղիկներ, գլխուս վերեն երաժիշաներու աղմկալի խումբ մը, դիմացս ալ սիրուհիս կար, հոյակապ արարած մ'որու վրայ հոգի կը տայի:

Տաննէինը տարու էի, ամեննէին դժբաղդութիւն մը, ոչ ալ հիւանդութիւն մը չկրեր էի. ամբարտաւան ու միանդամայն անկեղծ բնաւորութիւն մը, ամեն յոյսերը և յորդալի սիրտ մ'ունէի: Գինիին շողիններն երակներուս մէջ կ'եռային. կը դանուէի գինովութեան այն վայրկեաններուն մէկին մէջ ուր ամեն լսածդ ամենասիրելի սիրուհիդ վրայ կը խօսի հետդ: Անասեն բոլոր բնութիւնը կ'երեւայ քեզ իբր հազարաւոր երեսիկներ (facette) ունեցող թանկագին գոհար մ'որու վրայ խորհրդաւոր անունը դրուած է: Կ'ուզես յօժարակամ համբուրել այն ամեն անձերը, որոնց ժպտիլը կը տեսնես, և կ'զգաս թէ ամեն էակներու եղբայրն ես: Սիրուհիս գիշերուան համար ժամադրութիւն ըրած էր հետս, և բաժակս յամբարար շուրթերուս կը մօտեցընէի անոր նայելով:

Երբ ետեւ կը դառնայի պնակ մ'աննելու համար, պատտառակալս ընկաւ: Ծուռեցայ գեանէն առնելու համար, և առջի անգամ չզսնելով սեղանին փողը վեր ըրի պատտառակալին ուր

զլորուած ըլլալը տեսնելու համար: Անասեն սեղանին տակ յիրուհիս ոտքը տեսայ որ իր քովը նստած երիտասարդի մ'ոտքին վրայ դրուած էր. իրենց սրունքը իրարու վրայ գրեր և փաթթեր էին, և մերթ ընդ մերթ մեղմիկ կը սեղմէին:

Աւեր ըրի գլուխս անթերի հանդարտութեամբ և ուրիշ պատտառակալ մ'ուզելով շարունակեցի ընթրել: Տարփուհիս և իր քովի երիտասարդը նոյնպէս խիստ հանդարտ էին, հազիւ խօսակցելով և իրարու չնայելով: Երիտասարդն իր արժուկները սեղանին վրայ դրած էր և կատակ կ'ընէր ուրիշ կնիկի մը հետ որ իր մանեակը և ապարանջանները կը ցուցընէր անոր,

Սիրուհիս անշարժ կը կենար. աչերն ալ անշարժ և մեղմութեամբ ողորուած էին: Մինչև ընթրիքին վերջը դիտեցի երկուքն ալ, և իրենց թէ՛ շարժումներուն և թէ՛ երեսներուն վրայ չտեսայ բան մը որով մասնուէին անոնք: Աւերջապէս երբ միտք ուտելու կարգն եկաւ, սեղանի ղենջակս վար ձգեցի կամաց մը, և նորէն ծուռելով զանոնք մի և նոյն վիճակին մէջ, այսինքն պնդիւ իրարու միացած գտայ:

Խօսք տուեր էի տարփուհիս այն գիշերն իր տունը տանելու զինքը: Այրի էր ան, և հետեւաբար խիստ ազատ շնորհիւ ծեր ազգականի մ'որ հետը կ'ընկերանար և խնամակալ կնիկի պաշտօն կը վարէր քովը: Երբ սինազարդ գաւթէն կ'անցնէի, տարփուհիս կանչեց զիս.

«Օ՛ն, մեկնի՛րք, Օդթալ, ահա պատրաստ եմ, ըտաւ:»

Սկսայ խնդալ և դուրս ելայ առանց պատասխանելու: Քանի մը քայլ առնելէն ետք դուռի քարի մը վրայ նստայ: Չգիտեմ թէ ի՞նչ բանի վրայ կը խորհէի: Իր մասնութեամբը զիս կարծես ապուշ և միամիտ մ'ըրած էր այս կինն որու գէ՛մ երբէք չնախանձեր էի և որու վրայ երբէք կասկած մը չունեցեր էի: Ամեննէին կասկած չէր թողուր ինչ որ պահ մ'առաջ տեսեր էի. կարծես լախտի հարուածէ մը ընդարմացեր էի. չեմ յիշեր ամեննէին թէ ի՞նչ եղայ այն միջոցին զոր այս քարին վրայ անցուցի. միայն մէկ բան միտքս է. այսինքն մեքենայաբար երկինք նայելով և աստղի մը սրանալը տեսնելով երթաս բարև ըսի այն փախուսիկ նշոյլին ուր

բանահիւաները կործանուած աշխարհ մը կը տեսնեն և ծանրապէս գլխարկս հանեցի այն աստղին :

Տունս դացի խիստ հանդարտօրէն , ոչինչ կրելով , ոչինչ զգալով , և կարծես խորհրդածութենէ զրկուած : Սկսայ զգեստներս հանել , և անկողին մտայ . բայց հազիւ դուրսս մտայ վրայ դրեր էի , և ահա վրիժառութեան ողիններն այնքան ուժգնապէս բռնեցին զիս որ յանկարծ պատին ուղղութեամբն ելայ կանգ առի , իբր թէ մարմնոյս բոլոր ջիղերը փայտէ եղած ըլլային : Անկողնէս վար իջայ ձեռնամաձ գոչելով , և ոտքիս մատերուն ջիղերն այնքան պրկուեր էին որ միայն ներբաններովս դետինը կը կոխէի : Այսպէս ժամի մը չափ անցուցի՝ բոլորովին խենդ և կմախքի մը պէս կանգուն ըլլալով : Զգացած բարկութեանս առաջին տաղնապն եղաւ այս :

Այն մարդը զոր յանկարծ բռնեի էի տարփուհիս քովը , մտերմադոյն բարեկամներուս մին էր : Հետեւեալ օրն իր տունը գացի Տէժընէ անուն երիտասարդ փաստաբանի մը հետ . ատրճանակներ և ուրիշ վկայ մ'առինք , և Աէնսէնի անտառը հասանք : Մինչև մեր հոն հասնիլը զգուշութիւն ընելով ոչ խօսեցայ և ոչ ալ մօտեցայ հակառակորդիս : Այսպէս իրեն զարնելու և թշնամանք ընելու փափաքս զսպեցի . ըստ որում այս տեսակ բռնաբարութիւնները միշտ սոսկալի և անօգուտ են քանի որ օրէնքը կանոնաւորապէս կուտելու թոյլ կը տայ : Բայց չկրցայ համբերել և ուղղակի իրեն նայեցայ = Մանկային հասակի ընկերներէս մին էր ան , և շատ տարիներէ 'ի վեր շարունակ փոխադարձ ծառայութիւններ ըրեր էինք իրարու : Ատարեւելապէս զիտէր տարփուհիս վրայ ունեցած սէրս , նաև շատ անգամ հասկցուցած էր ինձ թէ այս տեսակ յարաբերութիւններ նուիրտիւն են բարեկամի մը համար , և թէ չէր կրնար զիս մատնելու աշխատիլ եթէ նաև ինձի հետ միեւնոյն կինը սիրէր : Աերջապէս ամենայն նկատմամբ վստահութիւն ունէի իր վրայ , և թերևս չկար մարդկային արարած մ'որու ձեռքը այնքան մտերմապէս սեղմած ըլլայի որքան իր ձեռքը :

Հետաքրքրութեամբ , անյապարար կը նայէի այս մարդուն որու բարեկամութեան վրայ իբր հին ժամանակի դիւցազուն մը խօսիլը լսեր էի և որուն պահ մ'առաջ սիրուհիս գգուելը տեսեր էի : Աե-

նացս մէջ առաջին անգամն էր որ հրեշ մը կը տեսնէի : Դաժանաբար և խրոխտաբար իրեն կը նայէի ինչպէս կազմուած ըլլալը դիտելու համար : Այսպէս կ'երևար ինձ թէ ամենևին չտեսեր էի զինքն , այսինքն այն անձը զոր տանաձայ հասակին մէջ ճանչեր էի և որու հետ ամեն օր խիստ անթերի և մտերիմ բարեկամութեամբ մ'ապրեր էի շարունակ : Հոս բաղդատութիւն մը պիտի ընեմ :

Սպանիական թատերգութեան մը մէջ , զոր ամեն մարդ կը ճանչէ , երկնային արդարութեան կողմէն զրկուած քարէ արձան մ'անառակի մը տունն ընթրելու կը գայ : Անառակն աղէկ կը համբերէ և կը ջանայ անտարբեր երևալու . բայց արձանն իր ձեռքը կ'ուզէ , և երբ կը տայ ձեռքը , մարդը մահաշունչ ցտքտով մը կը դբաուի և ջղաձգային սարսուռներ կ'ունենայ :

Մրդ կենացս մէջ ամեն անգամ որ երկար ժամանակ վստահութեամբ հաւտացեր եմ կամ բարեկամի մը , կամ սիրուհիի մը , և ետքը յանկարծ իմացեր եմ խաբուիլս , կրած եմ այնպիսի տպաւորութիւն մը զոր անկարելի է ինձ մեկնել առանց համեմատելու արձանին ձեռքի սեղմումին : Ստուգապէս մարմարիոնին տպաւորութիւնն ունի այն , իբր թէ իրութիւնը՝ իր բոլոր մահաշունչ ցտքութեամբը համբոյր մը տալով կը սառնահարէր զիս . քարաչէն մարդուն շօշափումն է այս :

Ափսոս , սոսկալի սեղանակիցը շատ անգամ դուռս զարկած էր . շատ անգամ միասին ընթրած էինք :

Սակայն կարգադրութիւններն եղան . հակառակորդս և ես միեւնոյն ուղղութեամբ և յամբարար մօտեցանք : Նախ ինքը պարպեց ատրճանակը և աջ թևէս վիրաւորեց զիս : Անմիջապէս ատրճանակս միւս ձեռքովս բռնեցի , բայց չկրցայ վերցընել , վասն զի ոյժ չունէի , և մէկ ծունդի վրայ ընկայ :

Անատեն թշնամիս անհանդարտ կերպարանով՝ և խիստ գունաստ երեսով արագօրէն յառաջանալը տեսայ : Ականերս ալ միեւնոյն պահուն վազեցին՝ տեսնելով թէ վիրաւորուեր էի . բայց թշնամիս մեկուսեց զանոնք և վիրաւոր թևիս ձեռքը բռնեց : Ակաները սեղմուեր էին , և չէր կրնար խօսիլ . տեսայ իր վիշտը : Աը կրէր այնպիսի սոսկալի վիշտ մ'որու նմանը մարդս չէ զլացած :

«Աորի՛ր, դոչեցի, կորի՛ր, գնա՛ սրբուելու . . . ին անկողնին սառաններովը :»

Ար հեծկտար ան, նաև ես :

Չիս կառքի մը մէջ գրին ուր բժիշկի մը դտայ : Աէրքս ծանր չգտնուեցաւ, վասն զի գնտաին ոսկրներուն դպած չէր. սակայն այնքան սաստիկ գրդուուած էի որ անկարելի եղաւ անմիջապէս դարման տանիլ վէրքիս : Այն միջոցին ուր կառքը կը մեկնէր, դռնակէն ներս երերուն ձեռք մը տեսայ. հակառակորդս էր որ դարձեալ ետ եկած էր : Պատասխանի տեղ գլուխս օրեցի. այնքան կատգէր էի որ ՚ի նանիր ջանք մը պիտի ընէի ներելու անոր թէև քաջ կըզգայի թէ անկեղծ էր իր զեղջը :

Երբ տունս հասայ, շատ մեղմեց զիս արիւնս որ առատօրէն կը հոսէր թեկէս. վասն զի տկարութեանս շնորհիւ ազատեցայ բարկութենէս որ վէրքէս աւելի ցաւ կը տար ինձ : Հեշտութեամբ պառկեցայ, և կարծեմ ոչինչ խմած եմ այնքան ախորժանօք որքան այն առաջին բաժակ մը ջուրը որ արուեցաւ ինձ :

Մնկողին մանկէս ետք տենդ եկած էր վրաս : Ահա անատեն սկսայ արցունք թափել : Անկարելի էր ինձ ըմբոնել չէ թէ սիրուհիս զիս սիրելէ դադրելը, այլ զիս խաբած ըլլալը : Չէի հասկընար թէ կին մ'ինչ պատճառաւ կրնայ սուտ խօսիլ մարդու մ'երբ ուրիշ մը կը սիրէ, քանի որ ոչ պարտաւորութիւնը, և ոչ շահը կ'ստիպէ զան ստելու. օրը քսան անգամ Տէժընէին կը հարցունէի թէ ինչպէս կարելի է այս բանը :

«Եթէ իր էրիկն ըլլայի, կ'ըսէի, կամ եթէ իր սէրը ստակով գնէի, կը հասկընայի զիս ինչո՞ւ խաբելը. բայց եթէ ա՛յ չէր սիրեր զիս՝ ինչո՞ւ չէր ըսեր չսիրելը. ինչո՞ւ համար կը խաբէր զիս :»

Չէի ըմբռներ թէ կարելի է սուտ խօսիլ սիրոյ մասին, անատեն տղայ մ'էի, և կը խոստովանիմ թէ հիմակ ալ չեմ ըմբռներ այս ստախօսութիւնը :

Ամեն անգամ որ սիրահարած եմ կնիկի մը, ըսեր եմ իրեն սիրահարելս, և ամեն անգամ որ դադրեր եմ կին մը սիրելէ, դադրելիս նոյնպէս ըսեր եմ միևնոյն անկեղծութեամբ, վասն զի միշտ կարծեր եմ թէ այս տեսակ բաներու վրայ մենք մեր կամքովը բան մը չենք կրնար ընել, և թէ ստութեան մէջն է միայն ոճիրը :

Տէժընէ՛՛ ամեն ըսածներուս իբր պատասխան՝ կ'ըսէր ինձ :

«Ապիրատ մ'է այն կինը. խօսք սուր ինձ ալ զինքը չտեսնելու :»

Հանգիստաւոր կերպով երգում ըրի ալ չտեսնելու զան : Կաև խրատ տուաւ ինձ որ ամենեկին նամակ չգրեմ անոր և ոչ իսկ յանդիմանութիւն ընելու համար, և չպատասխանեմ՝ եթէ ինք գրէր ինձ : Խոստացայ այս ամեն ուղածները, գրեթէ զարմանալով ուղեւուն վրայ և սրտմտելով թէ ինչպէս կրնար հակառակը ենթադրել :

Սակայն երբ կըցայ անկողնէս ելնել և սենեկէս ալ դուրս ելնել, առջի դործս եղաւ սիրուհիս սուտը վազել : Եր սենեկին մէկ խորշն աթուի մը վրայ նստած, երեսը վճատած և բոլորովին անկարգ վիճակի մէջ դտայ զինքը : Ամենասաստիկ յանդիմանութիւններ թափեցի իր վրայ. յուսահատութեամբ արբշիւ էի : Բոլոր տունը ոտք հանելու չափ կը գոչէի, և միևնոյն ժամանակ արտաւերն այնքան սաստիկ կերպով խօսքս կը կտրէր որ անկողնին վրայ կ'ընկնէի համարձակապէս արտասուելու համար :

«Մ'իս, գրու՛ժան, ա'իս, անպիրատ, կ'ըսէի լալով, զիտես որ պիտի մեռնիմ մատնութեանդ պատճառաւ. մահս հաճո՞յք մ'է քեզի համար. ինչ ըրի քեզ :»

Աիզը նետուելով ըսաւ թէ հրապուրուած և իր կամքին հակառակ յափշտակուած էր. թէ ոտիս այն աղետալի ընթրիքին ժամանակ զինոված էր զինքը, թէ սակայն երբէք անձնատուր չեղեր էր անոր. թէ վայրկեան մ'ինքզինքը մոռցած էր. թէ յանցանք մ'էր իր ընթացքն և չէ թէ ոճիր մը. թէ վերջապէս ինձ ըրած դէշտութիւնը քաջ կը տեսներ, թէ սակայն եթէ չներէի իր այս յանցանքը, ինքն ալ պիտի մեռնէր : Անկեղծ զոջուովն ամեն արտաւերները թափեց և վշտին բոլոր ճարտասանութեամբը խօսեցաւ զիս միմիթարելու համար. սենեկին մէջ տեղը ձուռնի վրայ եկած էր՝ գունատ և մեղրազին, բօպան կիսաբաց, և մազերն ուսերուն վրայ ցրուած. երբէք այնքան գեղեցիկ չգտեր էի սիրուհիս, և սոսկումով կը սարսուէի մինչդեռ ամեն զգայութիւններս այս տեսարանէն կը բրդուէին :

Գուրս ելայ յողնաբեկ, ալ ոչինչ տեսնելով և հազիւ կանգուն կենալու կարող ըլլալով : Չէի ուզեր բնաւ տեսնել այս կի-

նը , ստիպան քառորդէ մ'ետը իր տունը գացի նորէն : Զգիտեմ ինչ յուսահատական ոյժ մը հոն կը մղէր զիս . կարծես անդամ մ'ալ այս կինը վայելելու , իր հոյակապ մարմնոյն վրայ այս ամեն արտասուքը խմելու և ապա զինքն ու միանգամայն զիս մեռցնելու թագուն փափաք մ'ունէի : Երկար չընեմ , սաստիկ կ'ատէի և իբր Աստուածս կը սիրէի այն կինը . կ'զգայի թէ իր սէրն իմ կործանումս էր , թէ սակայն առանց իրեն ապրիլն անկարելի էր : Փայլակի մը պէս վեր ելայ , ամենեւին ծառայի մը հետ չիօսեցայ , ուղղակի ներս մտայ , վասն զի կը ճանչէի տունը , և իր սենեկին դուռը հոնցի :

Տեսայ որ իր հայելիին առջև անշարժ նստած և զոհարեղէններով զարդարուած էր : Սենեկի սպասուհին անոր դուռը կը դարձար . իսկ ինքը ձեռքը կարմիր շղարշի կտոր մը բռնած էր զոր թեթեակի այտերուն կը քսէր : Կարծեցի թէ երազ կը տեսնեմ . չէի կրնար հաւատալ թէ ինքն այն կինն էր զոր քառորդ մ'առաջ վշտաբեկ և դետինը երկնցած տեսեր էի . արձանի մը պէս կեցայ : Իսկ ան՝ իր դրան բացուիլը լսելով՝ դուռը դարձուց , ժպտեցաւ և , «Գոն ևս» , ըսաւ ինձ : Պարահանդէս պիտի երթար և ոտխիս կ'սպասէր հետն երթալու համար : Ճանչեց զիս , շուրթերը սեղմեց և յօնքը պոստեց :

Քայլ մ'առի դուրս ելնելու համար : Ար նայէի անոր յղիուն և անուշաբոյր ծոծրակին որու վրայ իր մազերը կայտեր էին և ուր զոհարեղէն սանար մը կը փողփողէր . այս ծոծրակն՝ որ կենսական ոյժի կենդրոնն է՝ դժոխքէն աւելի սև էր . երկու փայլուն հիւսակներ գալարուեր էին հոն , և անոնց վերեն արծաթէ թեթև հասկեր կը տատանէին : Ուտերն ու կաթէն աւելի սպիտակ վիզն այս ծոծրակին կարծր և առատ ստեր երևան կը հանէին :

Այս ոլորուն մազերու հիւսակները չզիտեմ ինչպիսի անամօթ դեղեցիութիւն մ'ունէին որ կարծես կը հեղնէր այն անկարգութիւնը ուր վայրկեան մ'առաջ տեսեր էի զինքը : Յոնկարծ յառաջեցի և գոց ձեռքիս ետևովը զարկի տարփուհիս ծոծրակին : Աղաղակ մը չհանեց ան , իր ձեռներուն վրայ ընկաւ . ապա ես դուրս ելայ շտապաւ : Տունս մտնելէն ետք տենդն այնքան սաստկութեամբ զրաւեց զիս որ ստիպուեցայ նորէն անկողին մտնելու : Ահբքս դարձեալ

բացուած էր , և այս պատճառաւ շատ ցաւ կը կրէի : Տէժընէ զիս տեսնելու եկաւ . պատմեցի անոր այն ամեն իրողութիւնները որք անցեր էին : Խորունկ լութեամբ մտիկ ըրաւ ինձ , ապա ժամանակ մը սենեկիս մէջ ման եկաւ իբր երկմիտ մարդ մը : Աերջապէս առջևս կանկ առնելով քահ քահ մը ձղեց :

— Մի՛թէ առաջին տարփուհիդ է ան , հարցուց ինձ :

— Ո՛չ , վերջինն է , պատասխանեցի :

Մինչդեռ անհանդիստ բռնով մը կը քնէի , կէս դիշերին մօտ թուեցաւ ինձ թէ խորունկ հառաչանք մը լսեցի երազիս մէջ : Բայց աչերս և տեսայ որ սիրուհիս թևերը կուրծքին վրայ առած և անկողնիս քով ուղի վրայ կեցած էր ճիւղի մը պէս : Զարհուրանքս զսպելով ազաղակ մը հանեցի՝ կարծելով թէ հիւանդ ուղեղէս ելած ուրուական մ'է ան : Անկողնէս դուրս նետուեցայ և սենեկին միւս ծայրը փակայ . բայց սիրուհիս ինձ մօտեցաւ , «Ես եմ» , ըսաւ , և երկու բաղուկովը զիս մարմնովին բռնելով քաշեց տարաւ :

— Ինչ կ'ուզես իզմէ , գոչեցի . թող զիս . կրնամ հիմակ իսկ մեռցնել քեզի :

— Լաւ , մեռցուր զիս , ըսաւ : Մատնեցի քեզի , սուտ խօսեցայ , խայտառակ և ասիրատ եմ . բայց կը սիրեմ քեզի և չեմ կրնար ապրիլ առանց քեզի :

Իրեն նայեցայ . որքան դեղանի էր : Մարմնովին կը սարսուէր . իր սիրով ողողուն աչերէն հեշտութեան հեղեղներ կը հոսէին . վիզը մերկ էր , շուրթերը հրալաւ : Գիրկս առնելով վերցուցի զինքը :

— Լաւ , ըսի . բայց առաջի Աստուծու որ կը տեսնէ մեզի և հօրս հողիին վրայ կ'երգնում թէ հիմակ անոյժապէս կը մեռցնեմ քեզի , նաև զիս :

Սեղանի դանակ մ'առի որ չմինէպիւն վրան էր և անարին վրայ դրի :

— Ինձ նայէ , Օղթավ , ըսաւ ժպտելով և համբուրելով զիս , խենդութիւն մի՛ ընէր : Եկուր , հողիս . այդ ամեն սարսակելի բաները մնաս կը տան քեզ , տենդ ունիս : Ինձ տուր այդ դանակը :

Տեսայ որ կ'ուզէր առնուլ դանակը :

— Մտիկ ըրէ ինձ , ըսի անատեն . չզիտեմ թէ ո՞վ ես և ինչ

կատակի խաղ կը խաղաս . բայց ես կատակ չեմ ընենք : Սիրեցիք . քեզի որքան որ մարդ մը կրնայ սիրել այս աշխարհիս մէջ , և դժբաղդ դուժիւնս ու մահս կ'ուզէ որ տակաւին մոլեգնաբար սիրեմ . քեզի : Եկած ես ըսելու թէ դուն ալ կը սիրես զիս , շատ աղէկ . սակայն աշխարհիս ամեն նուիրական իրերուն վրայ երգում կ'ընեմ որ եթէ այս գիշեր սիրողդ ըլլամ , ուրիշ մը սիրողդ պիտի չըլլայ վաղը : Աստուծու առջև , Աստուծու առջև կ'երգնում , կրկնեցի , թէ իբր սիրուհի ալ պիտի չընդունիմ քեզի , վասն զի որքան կը սիրեմ , նոյնքան ալ կ'ատեմ քեզի : Եթէ ուզես զիս , առաջի Աստուծու կ'երգնում թէ վաղը առտու կը մեռցնեմ քեզի :»

Այսպէս խօսելէն ետք կունակի վրայ գետինն ընկայ կատարեալ զաւանցում թեամբ : Իսկ ան լոգիկը իր ուսերուն վրայ նետեց և դուրս ելաւ վազելով :

Տէժընէ այս իրողութիւնը իմանալով ըսաւ ինձ .

— Ինչո՞ւ չուզեցիր այդ կինը . բերնիդ համը կորուսեր ես , աղւոր կին մ'է ան :

— Աստակ կ'ընես , ըսի : Ար կարծես թէ այսպիսի կին մը կարենայ տարփուհիս ըլլալ : Ար կարծես թէ երբէք պիտի հաւանիմ ուրիշ մը հետ սիրել զան . մտածէ անգամ մ'որ ինքն իսկ կը խոստովանի թէ ուրիշ մը կը վայելէ զինքը . և ինչպէս կ'ուզես որ սիրելս մտնամ որպէս զի ես ալ վայելեմ : Եթէ այսպէս կը սիրես դու , յիրաւի դու թս կը շարժես :

Տէժընէ պատասխանեց թէ ինք միայն բողբոջ կը սիրէ և թէ այդքան կարևորութիւն չտար իր սիրոյն :

— Սիրելի Օդիմով , շարայարեց , շատ բաներ և աղւոր բաներ կ'ուզես որք էութիւն չունին : Տեսակ մը տարօրինակ սիրոյ կը հաւատաս . թերևս կարող ես այդպիսի սէր մը զգալու . կը հաւատամ թէ կարող ես , բայց չեմ փափաքիր որ կրես այնպիսի սէր մը : Ուրիշ տարփուհիներ պիտի ունենաս , բարեկամ , և օրին մէկը պիտի ցաւիս այս գիշերուան իրողութեան վրայ : Երբ այն կինն եկաւ քեզի գտնելու , ստոյգ է թէ կը սիրէր քեզի . բայց այս ժամուս թերևս չսիրեր , թերևս ուրիշ մը ծոյն է : սակայն այն գիշեր , այն սենեկին մէջ կը սիրէր քեզի . քեզի ինչ ուրիշ մ'ալ սիրելը : Գեղեցիկ գիշեր մ'էր այն քեզի համար , և ապահով եղիր թէ պիտի

ցաւիս յիշելով զայն , վասն զի ալ չպիտի դայ տարփուհիդ : Այն մ'ամեն բան կը ներէ , բայց ոչ երբէք իր չսիրուելով մերժուելը : Անշուշտ քու վրայ ունեցած սէրը սոսկալի էր քանի որ քեզի գտնելու եկաւ , յանցաւոր ըլլալը գիտնալով և խոստովանելով , թերևս նախազգալով թէ պիտի մերժուի : Հաւատո՞ս որ պիտի ցաւիս այդպիսի գիշեր մը կորուսած ըլլալուդ համար , վասն զի ես կ'ընեմ քեզ թէ ալ այնպիսի գիշեր մը թերևս պիտի չունենաս :

Տէժընէի այս ամեն խօսքերուն մէջ ամենապարզ և սաստիկ համոզում մը , փորձառութեան կարի յուսահատական հանդարտութիւն մը կ'երևար , հետևաբար իր այսպէս խօսիլը լսելով կը սարսաէի : Մինչդեռ կը խօսէր ան , դարձեալ տարփուհիս առնը երթալու կամ թէ նամակ մը գրելով զինքը կանչելու բուն դրդում կրեցի : Անկարող էի ելնելու . այս անկարողութեան շնորհիւ խայտառակութենէ մ'ազատեցայ որ էր տարփուհիս ոսոխիս սպասելը տեսնել կամ զինքը ասոր հետ առանձին գտնել : Սակայն իրեն նամակ գրելու գիւրութիւնը ունէի միշտ . սկամայ կը հարցնէի իւրովի թէ պիտի դար արդեօք եթէ նամակ մը գրէի :

Երբ մեկնեցաւ Տէժընէ , այնքան սոսկալի յուզում մը զգայի որ միտքս զրի որ և է կերպով վերջ տալ այս վիճակիս : Սոսկալի կուէի մ'ետք պժգումը սիրոյ դէմ յաղթանակեց : Գրեցի տարփուհիս թէ երբէք չպիտի տեսնեմ իր երեսը , և թէ կ'աղաչէի որ ալ չդայ տունս եթէ չէր ուզեր դուռէս արտաքսուելու վտանգին ենթարկուիլ : Ուժգնակի հնչակը շարժեցի , հրամայեցի որ նամակս կարելի եղածին չափ շուտով տարուի , ծառաս հաղիւ դոցած էր դուռը , և ահա ետ կանչեցի զան : Բայց չլսեց ձայնս . չհամարձակեցայ անգամ մ'ալ կանչելու , և երկու ձեռներս երեսիս վրայ դնելով ամենաօստիկյուսահատութեամբ մը համակուած մնայի :

ԳԼՈՐԻ Գ

Հետևեալ օրն երբ արևը ծագեցաւ , առաջին մտածումս եղաւ հարցունել իւրովի :

— Ինչ պիտի ընեմ հիմա :

Պաշտօն մը , զբաղում մը չունէի ամենեին : Բժշկութիւնը և իրաւագիտութիւնը սորվեր էի , սակայն չկրցեր էի այս երկու արհեստներուն մին ընտրելու որոշումն ընել . սեղանաւորի մը քով վեց ամիս աշխատեր էի այնպիսի անմտադրութեամբ որ չճամբուելու համար հրաժարականս տուեր էի ժամանակին . լաւ ուսումներ առեր էի , որք սակայն հարեանցի էին , վասն զի յիշորութիւն մ'ունիմ որ վարժուել կ'ուզէ , և որ դիւրութեամբ կը մտնայ ինչ որ միեւնոյն դիւրութեամբ սորված է :

Մէրէն ետք միակ դանձս է անկախութիւնը : Չարիահասութենէս սկսելով սաստիկ սէր մը նուիրեր էի անկախութեան , և կրնամ թերեւս ըսել թէ սրտիս մէջ նուիրադործեր էի դայն : Օր մը հայրս արդէն խորհելով ապագայիս վրայ շատ մը պաշտօններու վրայ խօսեցած էր հետս , ինձ թողլով անոնց մին ընտրել : Պատահանիս կռթներ էի արմուկոյս , և կը նայէի նիհար և միայնիկ կաղամախի մ'որ պարտեղին մէջ կը տատանէր : Այս ամեն պաշտօններուն վրայ կը մտածէի և անոնց մին ընտրելու վրայ կը խորհէի : Մտքովս այս պաշտօններուն մինչև յետինը քննեցի , ապա անոնց և ոչ մէկին նկատմամբ յօժարութիւն չունենալս զգալով թող տուի որ դադարներս ծփան : Յանկարծ թուեցաւ ինձ թէ երկիրս կը շարժի , և թէ զգայութիւններս կ'ըմբռնէին այն թաղուն և աներեւոյթ ոյժը որ անընթացութեան մէջ կը քշէ զայն . երկրիս դէպ երկինք ելնելը կը տեսնէի . կը թուէր ինձ թէ նախ մը մէջ էի . կայսի մը պէս կ'երեւար ինձ այն կալտոնախին որ առջևս էր . ոտք ելայ թեւերս բանալով , և գոչեցի .

— Շատ քիչ բան է եթերին մէջ ծփող այս նաւին վրայ օրուան մը համար անցորդ ըլլալ . շատ քիչ բան է այս նաւուն վրայ մարդ մը , սե կէտ մ'ըլլալը . մարդ մը պիտի ըլլամ , բայց ոչ մասնաւոր տեսակ մարդ մը :

Այս էր ահա առաջին ուխտս զոր տանուչորս տարեկան հասակին մէջ դրեր էի բնութեան առջև , և այն ատենէն 'ի վեր ինչ որ ընելու աշխատեր եմ , հօրս հնազանդելու համար աշխատեր եմ , այլ սակայն չկրցեր եմ բնաւ դժկամակութիւնս զգալ :

Աւտի աղատ էի , չէ թէ ծուլութեամբ , այլ կամքով . ասկից 'ի զատ կը սիրէի Աստուծու ամեն ըրածները , բայց մարդուս ըրածներուն մէջ շատ քիչ բան կար որ սիրելի ըլլար ինձ : Անանքի իրերուն մէջ միայն սէր , աշխարհիս մէջն ալ միայն սիրուհիս ճանչեր էի , և չէի ուզեր ուրիշ բան գիտնալ :

Այսպէս՝ դպրոցին ելնելէս ետք սիրահար ըլլալով կարծեր էի թէ մինչև կեանքիս վերջը պիտի տեւէ սէրս . և ուրիշ ամեն խորհուրդ աներեւոյթ եղած էր :

Անանքս նստական էր : Օրս սիրուհիս տունը կ'անցունէի . մեծ հաճոյքս էր ամառուան գեղեցիկ օրերը գիւղը տանիլ զինքը , և անտառներուն մէջ իր քովը խոտերուն կամ մամուռներուն վրայ պտակիլ , վասն զի բնութեան տեսարանն իր շքեղութեամբն ինձի համար ուժադեղերուն ամենէն զօրաւորն եղած է միշտ : Սիրուհիս ընկերութիւնները կը սիրէր . ուստի ձմեռը պարահանդէսները և գիւմակաւորաց հանդէսները կը վազէինք , հետեւաբար այս անցործ կեանքը չէր դադրեր բնաւ , և որովհետև միայն իր վրայ մտածեր էի քանի որ հաւատարիմ մնացած էր ինձ , երբ մասնեց զիս , ուրիշ մտածում չունեցայ մտքիս մէջ :

Գաղափար մը տալու համար այն վիճակին վրայ ուր միտքս անատեն կը գտնուէր , կրնամ լաւագոյն կերպով բաղդատել միտքս այն ընակարաններուն մէկին հետ որք այսօր կը տեսնուին և որոնց մէջ ամեն ժամանակներու և ամեն երկիրներու վերաբերող կահ կարասիներ հաւքուած և խառնուած կ'երեւան : Մեր դարը ձեւեր չունի : Մեր ժամանակին կիկը չգրոշմեցինք մեր ոչ տուներուն , ոչ պարտեղներուն , և ոչ այն կամ այս բանին վրայ : Փողոցներուն մէջ կը հանդիպիս այնպիսի անձերու որոնց մօրուքը Անրի Գի իշխանութեան օրերուն յատուկ ձեւովը կտրուած է . ոմանք այն ատենուան կերպովն ամիլուած են . ոմանց մազերը Ռափայէլի պատկերին մազերուն պէս , ոմանցն ալ Յիսուս-Քրիստոսի ժամանակուան մարդերուն մազերուն պէս յարդարուած են : Այսպէս հարուստներուն բնակարանները հետաքրքրական իրերու խուցեր են . հինը , կոթեայն , վերածնութեան ժամանակի ճաշակը , Ղուի ԹՎի ժամանակուան ճաշակը , ամեն բան խառն 'ի խուռն է : Աերջպպէս մեր դարէն 'ի

զատ ամեն դարերու վերաբերող բաները ունինք , և այսպիսի բան մը ուրիշ որ և է ժամանակ տեսնուած չէ . մեր ճաշակն ընտրական փիլիսոփայութիւնն է . ինչոր գտնենք կ'առնունք , կ'առնունք այս ինչ բանը՝ իր գեղեցկութեանը համար , այն ինչ բանը՝ իր դիւրութեանը համար , այս բանը՝ իր հնութեան պատճառաւ . այն բանը իր տղեղութեանը պատճառաւ իսկ , այնպէս որ բեկորներով կ'ապրինք , իբր թէ աշխարհիս վերջը մօտ ըլլար :

Այսպէս էր միտքս . շատ զիրք կարգայեր էի . ասկից 'ի զատ նաև նկարչութիւնը սորվեր էի : Շատ բան ողջ գիտէի , բայց ոչինչ գիտէի կարգաւ , հետեաբար միտքս սպունդի մը պէս դատարկ ու միանգամայն ուռեցած էր : Ամեն բանահիւաներուն կը սիրահարէի հետզհետէ , սակայն բնութեամբ տպաւորութեան խիստ ընդունակ ըլլալով վերջին եկողը միշտ կը զղուեցնէր զիս միւսներէն : Աւերակներու մեծ շտեմարան մ'ըրեր էի ինքզինքս և հասեր էի այն աստիճանն ուր՝ նորը և անծանօթը այնքան շատ խմեր էի որ ալ ծարաւ չունենալով ինքզինքս նոյնպէս աւերակ մը գտեր էի :

Սակայն աւերակին վրայ տակաւին շատ նոր բան մը կար , որ էր սրտիս այսինքն մանկան մը յոյսը :

Այս յոյսը , զոր ոչինչ աղարտած , ոչ ալ ապականած էր , և զոր սերը ծայրայեղապէս վառած էր , յանկարծ մահաձիւն վէրք մը ընդունեցաւ սիրուհիս մասնութենէն : Ընդունած էր վէրքը ամենաբարձր թեւարկութեանը միջոցին , և՛ երբ կը խորհէի այս վէրքին վրայ՝ հոգիս մէջ կ'զգայի բան մ'որ ջղաձղային շարժումով կը թաղկանար վիրաւոր և հոգեվար թռչունի մը պէս :

Ընկերութիւնն՝ որ այնքան գէշութիւն կ'ընէ՝ կը նմանի Բնտիայի այն օձին որու բնակարանը տերև մ'է , և որու խածատանայ գեղն ալ նոյն տերևն է : Ընկերութիւնը զրեթէ միշտ դարման ունի այն վշտին քով զոր ինք պատճառած է : Օրինակի աղաղաւ մարդ մ'որ իր կեանքը կանոնաւորած է , որ առտու գործերը կը տեսնէ , այն ինչ ժամուն այցելութիւնները կ'ընդունի , այն ժամուն կ'աշխատի , այս ինչ ժամուն կը սիրէ , կրնայ անվտանգ զրկուիլ իր սիրուհիէն : Իր զբաղումներն և մտածումները կը նմանին այն անխուլ զինուորաներուն որք միւսնոյն դժին ուղղութեամբը կը շարունակ ճակատամարտ

տի համար , հրազէն մը պարպուելով անոնց մին կ'առնու կը տանի , քովինները կը սեղմուին , և ինքն աներեւոյթ կ'ըլլայ :

Միևակ ըլլալէս 'ի վեր այս դարմանը չունէի . բնութիւնը , որ սիրելի մայրս է , ընդհակառակն աւելի ընդարձակ և աւելի դատարկ կերեւար ինձ : Եթէ կարող ըլլայի բոլորովին մոռնալ տարփութիւնս , կը փրկուէի : Արքան անձեր կան որք մոռնալու անդամ հարկաւորութիւն չունին բժշկուելու համար : Անոնք անկարող են գրութան կին մը սիրելու , և գրութանութեան պարագայի մը մէջ անոնց ընթացքը սքանչելի կերպով հաստատ է :

Բայց երիտասարդ մը մի՞թէ այսպէս կը սիրէ տասնևինը տարեկան հասակին մէջ երբ աշխարհիս վրայ ոչինչ ճանչելով , ամեն բանի փափաքելով , ամեն կրից հաւասարապէս ծլիլը կ'զգայ : Այս հասակն ինչ բանի վրայ կը տարակուսի : Այլ կողմը , ձախ կողմը , վարք , վերք , հորիզոնին վրայ , վերջապէս ամենուրեք ձայն մը կայ որ կը կանչէ զինքը : Ամեն բան իղձ , ամեն բան մտախոհութիւն է : Չկայ իրութիւն մ'որ հաստատ մնայ երբ սիրտը նորածիլ է . ամենէն վարակուտ (nouveau) և կարծր կաղնիէն անտառային զիցուհի մը կ'ենէն , և եթէ այս հասակիս մէջ սիրահար երիտասարդ մը հարիւր թև ունենար , չպիտի վախնար անջրպետին մէջ բանալու հարիւրն ալ . թող միայն իր սիրուհին զրկէ անոնցմով , և ահա անջրպետը կը լեցուի :

Իսկ ես չէի ըմբռներ թէ մարդս սիրելէ 'ի զատ զբաղում մը կրնայ ունենալ , և երբ ուրիշ զբաղումի մը խօսքը կ'ընէին ինձ , պատասխան չէի տար : Սիրուհիս համար ունեցած տրիփս կարծես վայրենի էր , և այս տրիփը բոլոր կենացս վրայ չլիտեմ 'ի նշվանական և վայրենական տպաւորութիւն մը կ'ընէր : Այս մասին կ'ուզեմ՝ օրինակ մը յիշել միայն : Սիրուհիս իր շքադրամի մը վրայ դժագրուած մանրանկար պատկերը ինձ տուած ըլլալով , սրտիս վրայ կը կրէի զայն . շատ մարդիկ կ'ընեն այս բանը . սակայն՝ օր մը հետաքրքրական բաներ վաճառողի մը քով երկաթէ խարազան մը գտայ , որու ծայրը վրան սլաքներ տնկուած թիթեղ մը կար . պատկերաւոր շքադրամը այս թիթեղին կապեր էի և զայն այսպէս կը կրէի կուրծքիս վրայ : Երբ որ շարժում մ'ընէի , թիթեղին

պաքները կործքս մտներով այնպիսի տարօրինակ հեշտութիւն մը կը պատճառէին ինձ որ երբեմնակի ձեռքս վրան կը դնէի պաքներուն աւելի սաստիկ կերպով ծակելը զգալու համար : Աղէկ՛ զիտեմ որ խնդութիւն մ'է այս . բայց սէրն ասոր պէս ուրիշ շատ խնդու- թիւններ կ'ընէ :

Սյս կինը զիս մտանդէն 'ի վեր շքադրամը հաներ էի կործքէս : Չեմ կրնար ըսել թէ ինչպիսի տրտմութեամբ իր երկաթէ գոտին հանեցի , և ի՞նչ հառաչանք հանեց սիրաս երբ ազատեցաւ անկէ :

— Ա՛հ , խեղճ սպիներ , ուրեմն ալ պիտի ջնջուիք : Ա՛հ , վէրբս , սիրելի՛ վէրբս , ի՞նչ բալասան դնեմ վրայ :

Ա՛րբան ալ ատէի այն կինը , անօդուա էր . կրնայ ըսուիլ թէ երակներուս մէջն էր ան . կ'անիծէի զինքը , բայց կ'երազէի իր վրայ : Ի՞նչ ընես այս բանիս . ի՞նչ ընես երազի մը . ի՞նչ պատճառ տաս մարմնեղէն և արիւնեղէն յիշատակներու : Մաղպեթ՛ Տիւնքանը մեռցուցած ըլլալով կ'ըսէ թէ Ավիլիանոսը չկրնար լուալ իր ձեռքը . չէր կրնար լուալ իմ ալ խոցերս : Սյս բանը Տէժընէին ըսի .

— Յանցանքը մի՛թէ իմն է . քնանալուս պէս , սիրուհիս զըլ- լոր սնարիս քոմն է :

Սյս կնիկով ապրեր էի . իր վրայ կ'աւհածիլն ամեն բանի վրայ կ'աւհածիլ , զինքն անիծելն ամեն բան ուրանալ , իրմէ զրկուիլն ամեն բան ջնջել էր : Ալ դուրս չէի ելներ . աշխարհս հրեշներով , վայրենի դազաններով և կոկորդիլոսներով լեցուած կ'երևար ինձ : Միաբա թարթափելու համար ինչ որ ըսուէր ինձ , կը պատասխա- նէի .

— Սյո՛ , աղէկ ըսիր , և ասպհով լեզիր թէ ալ բան մը պիտի չընեմ :

Պատուհանը կը հատէի և իւրովի կ'ըսէի .

— Ապահով եմ թէ պիտի գայ սիրուհիս հիմա . կը դայ , այս փողջը կը մտնէ , կ'զգամ թէ կը մօտի : Չկրնար ազդիլ առանց ինձի ինչպէս ես ալ առանց իրեն : Ի՞նչ պիտի ըսեմ , ի՞նչ երես պիտի ցուցնեմ իրեն :

Սպա իր նկնդութիւնները միաբա կը դային :

— Ա՛խ , թո՛ղ չդայ , կը դոչէի , թո՛ղ չմօտի , կրնամ մեռցը- նել զինքը :

Վերջին նամակէս 'ի վեր իր վրայ տեղեկութիւն չէի առնուր :

— Վերջապէս , ի՞նչ կ'ընէ ան , կ'ըսէի իւրովի : Ուրիշ մը կը սիրէ . ուրեմն ես ալ ուրիշ մը սիրեմ : Չո՛վ սիրեմ :

Եւ մինչպէս ուրիշ կին մը կը բնտուէի , կարծես հեռաւոր ձայն մը կը լսէի որ կը դոչէր ինձ .

— Իզմէ զատ կին մը սիրես . դո՛ւն . մի՛թէ կարելի է որ երկու հօգի սիրուին և պաղնուին , և այս հողիները դուն և ես չըլ- լանք : Մի՛թէ խնդ ես :

— Վատ , կ'ըսէր ինձ Տէժընէ , երբ պիտի մոռնաս այդ կինը : Մի՛թէ այդքան մեծ կորուստ է ատի : Վա՛շ , մի՛թէ այդքան մեծ հաճօյք մ'է անորմէ սիրուիլը : Եւ ուրիշ մը , այս կամ այն կինը :

— Չէ , կը պատասխանէի , այնքան մեծ կորուստ մը չէ այն : Չըրբ ինչ որ կը պարտաւորէի ընել . զինքը չարաքսեցի տունէս : Ուրեմն ի՞նչ կրնաս ըսել : Մնացորդն ինձ կը վերաբերի . կրկէսին մէջ վերաւորուած ցուլերն ազատ են խորշ մը պակեղու՝ ցլասպա- նին սուրը իրենց ուսին մէջ ունենալով , և հանդարտութեամբ հոն մեռնելու : Ըսէ՛ , ինձ նայիմ , ի՞նչ պիտի ընեմ հոս կամ հոն : Ի՞նչ է քու « Ուրիշ մը , այս կամ այն կինը » ըսածդ : Արնաս ցուցը- նել ինձ պայծառ երկինք մը , ծառեր և տուներ , մարդեր որք կը խօսին , կը լսեն , կ'երգեն , կ'իներ որք կը պարեն և ձիեր որք կ'արշաւեն : Ստոնց ամեն ալ չէ թէ կեանքը , այլ կեանքին աղ- մուկն են : Գնա՛ , դնա՛ , և հանդիսա թո՛ղ զիս :

ՔԼՈՐԻ Ե

Երբ Տէժընէ տեսաւ թէ անդարմանելի էր յուսահատութիւնս , թէ չէի ուզեր ամենևին խօսք մտիկ ընել , ոչ ալ սենեկէս դուրս ելնել , անկատակ կերպով նկատեց վիճակս :

Գիշեր մը Տէժընէին ծանր դէմքով տունս գալը տեսայ . տար-

փութիս վրայ խօսեցաւ, և ծաղրելու ձևով շարունակեց իր խօսքը, կիները բամբասելով որքան որ կրնար բամբասել: Մինչդեռ կը խօսէր, արմուկիս վրայ կ'ընկնէր էի, և անկողնիս վրայ նստելով ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէի:

Գիշերն այն տխուր գիշերներուն մին էր ուր փշօղ հովը հոգեվարի մը տրտունջներուն կը նմանի. սաստիկ անձրև մը պատուհաններուն ապակիները կ'ապտակէր, ժամանակ առ ժամանակ մահաշունչ լուռութիւն մը թողլով: Այսպիսի օդերու միջոցին համայն բնութիւնը կը տառապի. ծառերը ցաւով կը շարժին կամ տրտմապէս կը ծռեն իրենց գլուխը. դաշտերուն թուռները մայրաքններուն մէջ կը սեղմուին. քաղաքներուն փողոցներն ամայի կը դառնան: Աէքքս ցաւ կը պատճառէր ինձ: Գեռ օր մ'առաջ սիրուհի մ'է բարեկամ մ'ունէի. սիրուհիս մասնած, բարեկամս ալ ցաւակիր անկողնի մը վրայ պառկեցուցած էր զիս: Տակաւին յայտնի կերպով չէի հասկնար թէ ինչ կ'անցնէր մօքէս. երբեմն կը թուէր ինձ թէ սոսկալի երազ մը տեսեր էի, և թէ բաւական էր ինձ միայն աչքս գոցել հետևեալ օրն երջանիկ արթնալու համար. երբեմն ալ ամբողջ կեանքս ծիծաղելի և տղայական երազ մը կ'երևար, երազ որու ստույգներն ուր կը յայտնուէր: Տէժընէ առջևս լամպարին քով նստած էր. հանդարտ և ծանր էր, մշտնջենական ժպիտ մ'ունէր: Կատարելապէս սիրտ ունէր այս մարդը, սակայն չեչաքարին պէս չոր էր: Տարածամ փորձառութեամբ մը տարիքը չառած կունդ եղած էր. կը ճանչէր կեանքը և ատեն մը ինքն ալ լայեր էր. սակայն իր վիշալ դրահաւոր էր. նիւթապաշտ էր և մահուան կ'սպասէր:

— Օղթալ,* ըսաւ ինձ, բունած ընթացքդ գիտելով կը նայիմ որ դուն կը հաւատաս այն սիրոյ զոր վիպասանները և բանահիւանները կը նկարագրեն. մէկ խօսքով ըսեմ, կը հաւատաս այս աշխարհին մէջ ըսուած և չէ թէ եղած բաներուն: Այդպէս հաւատաս

*Հոս հարկ կը համարին յիշեցնել ընծերգողին թէ Տէժընէին խօսքերը նիւթապաշտի մը ներկայ դարու մէջ ունեցած կարծիքները կը յայտնեն, եւ չէ թէ հեղինակին կարծիքները. աւերորդ է ըսել թէ ինչպէս հեղինակը, նոյնպէս եւ մենք չենք կրնար համամիտ ըլլալ Տէժընէին հետ: Գ. Թ.

լուրդ պատճառն է որ շամուութեամբ չտրամարանելզ, և ատի կրնայ շատ մեծ դժբաղդութիւններ բերել քեզ:

«Բանաստեղծները սէրը կը ցուցնեն, ինչպէս քանդակագործները գեղեցիկութիւնը կը նկարագրեն, ինչպէս երաժիշտները գեղողդանքը կը հնարեն. այսինքն անոնք ՚ի բնէ շղային և ընտիր կազմութեան մը տէրն ըլլալով կեանքին ամենէն յստակ տարրերը, նիւթին ամենէն գեղեցիկ գիծերը և բնութեան ամենէն ներդաշնակաւոր ձայները ընտրողութեամբ և եռանդով կը ժողովեն: Ա՛րստի թէ Աթենքի մէջ գեղանի աղջիկներու մեծ բաղմութիւն մը կար. Բրաքսիթել դժադրեց զանոնք մի առ մի. ետքն այս ամեն զանազան գեղանիներով որոնց իւրաքանչիւրն իր պակտութիւնն ունէր՝ միակ և անթերի գեղանի մը կազմելով Աստղիկը ստեղծեց: Այն մարդն որ առաջին անգամ երաժշտական գործի մը շինեց և այս ճարտարութեան կանոնները և օրէնքը տուաւ, շատ ժամանակ առաջ եղեցներուն միմեջէր և շիկահաւերուն երգելը լսած էր: Այսպէս բանաստեղծները, որք կեանքը կը ճանչէին, աւելի կամ նուազ անցողական շատ սէր տեսնէին, տրիփին երբեմնակի մինչև որ աստիճան վեհութեամբ բորբոքիլը սասակապէս զգալէն ետք, մարդկային բնութեանէն դուրս ձգեցին այն ամեն տարրերը որք կը նուաստեն գինքը, և ստեղծեցին այն խորհրդաւոր անունները, որք են Տափնիս և Գլօշ, Հերօ և Լէանդր, Բիրամ և Թիսպէ, և որք դարէ ՚ի դար մարդկան շուրթերուն վրայէն անցան:

«Իրական կեանքին մէջ ասոնց նման յախտնական և բացարձակ սիրահարութիւններ բնուել ուղելը հասարակային հրապարակին վրայ Աստղիկին պէս գեղանի կիներ բնտուելու կամ սոխակին Պիթովէնի ներդաշնակութիւնները երգելը ուղելուն կը նմանի:

«Կատարելութիւնը չկայ. մարդկային իմացականութեան յաղթանակն է լամբունել զայն. վայելելու համար այս կատարելութեան փափաքիլը յիմարութեանց ամենէն վտանգաւորն է: Բոնց պատուհանդ, Օղթալ. չես տեսներ անսահմանութիւնը, չես զգար թէ անսահման է երկինք. միտքդ չըսեր քեզ թէ անսահման է այն: Սակայն կ'ըմբռնես անսահմանութիւնը, դաղափար մը կը կազմես առանց սահմանի բանի մը վրայ, դուն որ երեկ ծնար և վաղը պի-

տի մեռնիս : Անբաւութեան այս տեսարանն աշխարհիս ամեն կողմն-
 քը ամենամեծ յիմարութեանց տեղի տուաւ : Արօնքներն այդ անբա-
 ւութեան տեսարանէն արտագրուած են . անսահմանութիւնը վայե-
 լելու համար է որ Աստուծոյ իր վիզը կտրեց , քրիստոնեաները առ-
 իւծներուն , բողոքականներն ալ կաթոլիկներուն մասնուեցան . աշ-
 խարհիս բոլոր ժողովուրդներն իրենց թեւերը դէպ այս անբաւ ան-
 ջրպետութիւնը բային և ուղեցին հանդիսակցի : Կենդան երկինքը
 սասանալ կ'ուզէ . իմաստունն երկնից վրայ կը հիանայ , ծունդի վրայ
 կը դայ և չփախարի :

« Բարեկամ , ինչպէս անբաւութիւնը , նոյնպէս և կատարելու-
 թիւնը մեզի համար եղած չէ : Պէտք չէ կատարելութիւն բնտուել
 և ուզել սիրոյ , գեղեցկութեան , երջանկութեան , առաքինութեան ,
 վերջապէս որ և է բանի մէջ . բայց պէտք է սիրել կատարելու-
 թիւնը՝ առաքինի , գեղեցիկ և երջանիկ ըլլալու համար որքան որ
 կրնայ ըլլալ մարդս :

« Ենթադրենք թէ ուսման սենեկիդ մէջ Ռափայելին շինած մէկ
 պատկերն ունիս զոր կատարեալ կը համարելի . ենթադրենք թէ ե-
 րեկ զիշեր 'ի մտուած գիտելով այդ պատկերը , անոր մէջ նկար-
 ուած անձի մը վրայ գձադրութեան կողմ պահուածութիւն մը , կտրուած
 անդամ մը կամ անբնական ջիւղ մը նշմարեցիր , ինչպէս հին ժա-
 մանակի ըմբիշին մէկ բաղկին վրայ կը նշմարուէր , կ'ըստի . նշմա-
 րելուդ պէս անշուշտ մեծ տհաճութիւն մը պիտի զգաս , սակայն
 պատկերը կրակը պիտի չնետես . պիտի ըսես միայն թէ կատարեալ
 չէ այն , թէ սակայն ունի այնպիսի կտորներ որք հիացման արժանի
 էին :

« Կան կիներ որոնց բնագորութեան լաւութիւնն և սրտին անկեղ-
 ծութիւնը չեն թողուր որ միեւնոյն ժամանակ երկու սիրող ունենան :
 Կարծեցիր թէ սիրուհիդ այս կանանց տեսակէն էր . իրօք լաւագոյն
 էր անոնց մին ըլլալ . իմացար որ կը խաբէր քեզի . խաբելը մի-
 թէ կ'ստիպէ քեզի արհամարհելու զինքը , հետը դէշ վարուելու ,
 վերջապէս կարծելու թէ ատելութեանդ արժանի է :

« Բայց եթէ նաև սիրուհիդ երբէք չխաբէր քեզի , և եթէ միայն
 քեզի սիրելի հիմա , մտածէ , Օգթմով , թէ իր սէրը գարձեալ որ-

քան հեռի է կատարելութենէն , թէ սրբան մարդկային , փոքր ,
 և աշխարհիս կեղծագորութեան օրէնքովը սեղմուած է այն : Մտա-
 ծէ որ ուրիշ մարդ մը , քանի մը մարդ իսկ քեզմէ առաջ վայե-
 րած են զինքը . թէ քեզմէ ետքն ալ ուրիշները պիտի վայելեն այդ
 կինը :

« Սա խորհրդածութիւնը ըրէ . այսինքն այս պահուս քեզի յու-
 սահատութիւն պատճառող բանն է կատարելութեան այն դաղա-
 փարը զոր դու ինքնին կազմեր էիր տարփուհիդ վրայ և որմէ
 անոր հեռի ըլլալը կը տեսնես : Բայց երբ քաջ պիտի հաս-
 կընաս թէ այդ առաջին դաղափարն իսկ մարդկային , փոքր և սահ-
 մանաւոր էր , պիտի տեսնես որ մարդկային անկատարութեան մեծ
 այլ փառն սանդուղին վրայ աստիճան մ'աւելին կամ պակասը շատ
 քիչ բան է :

« Յօժարակամ պիտի խոստովանիս , այնպէս չէ , թէ սիրուհիդ
 ուրիշ սիրողներ ունեցաւ , և թէ այսուհետև ալ պիտի ունենայ .
 անշուշտ պիտի ըսես թէ ասի զիտնալը քեզի համար հոգ չէ , բա-
 ւական է որ սիրէ քեզի , և թէ միայն քեզի ունենայ մինչև քեզի
 սիրելէ գաղբիլը : Բայց ես կ'ըսեմ . քանի որ քեզմէ զատ սիրողներ
 ունեցաւ , ուրեմն ինչ ֆիաս ունի երեկ կամ երկու տարի առաջ
 ունեցած ըլլալը : Քանի որ ուրիշ սիրողներ պիտի ունենայ , ինչ
 ֆիաս ունի վաղը կամ երկու տարիէն ետքն ունենալը : Քանի որ կը
 սպարտաւորի ժամանակ մը միայն սիրել քեզի , ինչ ֆիաս ունի ու-
 րեմն երկու տարի շարունակ կամ զիշեր մը սիրելը : Մարդ ես ,
 Օգթմով : Ար տեսնես տերեւներուն ծառերէն ընկնիլը , արեւն ծա-
 դին և մարը մտնելը : Սիրող ամեն անգամ որ կը բախէ , կենաց
 ժամացոյցին ճոճիլը կը լսես : Ուրեմն մեզի համար այդքան մեծ
 տարբերութիւն մը կայ տարուան մը սիրոյ և ժամուան մը սիրոյ մէջ ,
 խնդրդ դու որ սա ձեռքիդ պէս մեծ պատուհանէն անսահմանու-
 թիւնը կրնաս տեսնել :

« Պատուակիր կ'անուանես այն կինը որ երկու տարի հաւատար-
 մութեամբ կը սիրէ քեզի . բայց կ'երեւայ թէ յատկապէս շինուած
 օրացոյց մ'ունիս զիտնալու համար թէ մարդերուն համբոյրներն որ-
 քան ժամանակուան մէջ կրնան չորնալ կանանց շուրթերուն վրայ :

Քեզի համար իրարմէ մեծագէտ կը տարբերին այն կինն որ ստակի համար անձնատուր կ'ըլլայ և այն որ հեշտութեան համար կը յանձնուի . այն որ առ հպարտութեան անձնատուր կ'ըլլայ , և այն որ առ զոհոթութեան անձնատուր կ'ըլլայ : Այն կիներուն մէջ զոր կը գնես՝ կան ոմանք որոնց միւսներէն աւելի ստակ կը տաս . իսկ այն կիներուն մէջ զոր կը բնտես զդայութեանց հաճոյիցը համար , կան ոմանք որոնց աւելի վտահոթեամբ կ'ապաւինիս քան թէ ուրիշներուն . իսկ այն կիներուն մէջ զոր կը սիրես առ մնացարծութեան , կայ այսինչն որով աւելի կը փառաւորուիս քան թէ այսինչով , վերջագէտ այն կիներուն մէջ որոնց անձի կը նուիրես , կայ այսինչն որու սրտիդ մէկ երրորդը պիտի տաս , այսինչն , որու քառորդը , ուրիշի մ'ալ կէսը պիտի տաս՝ իր կրթութեանը , բարուցը , անունին , տոհմին , գեղեցիկութեանը , բնութեանը , առիթին , իր նկատմամբ ըսուած բաներուն , ժամին և ճաշի մը մ'առ թիւ խմած զինիիդ համեմատ :

«Այնքն ունիս , Օգթամլ , և ունենալուդ պատճառն է երիտասարդ և վառվառն երեսիդ հաւկթաձև ու կանոնաւոր , մաղերուդ ալ խնամքով սանտրուած ըլլալը . բայց , բարեկամդ իմ , այդ պատճառով իսկ չցիտես թէ ինչ բան է կին մը :

«Բնութիւնն ամեն բանէ առաջ էականերուն վերածնութիւնը կ'ուղէ . կեանքն ամենուրեք՝ լեռներուն կատարներէն մինչև Ովկիանոսին յատակը՝ կը վախնայ մուսնելու : Աստուած իր դործը պահպանելու համար օրէնք մը հաստատեց , և այս օրէնքին համեմատ բոլոր կենդանի էակներուն ամենէն մեծ հաճոյքն է ծննդագործութիւնը : Սրմաւենին՝ բեղմնաւոր փոշին իր էզին դրկելով սիրադին կը սարսփ բոցակէզ հովերուն մէջ . ցանկութեամբ խլրտող եղջերուն իր եզնիկին փորը կը ձգքէ երբ այս կը գիմագրէ իրեն . աղաւնին արուին թևերուն ներքև թռնուդ՝ ի թռնուդ կ'երբերի սիրահար զգայնիկի մը պէս , և մարդս ամենակարող բնութեան մէջ իր ընկերուհին գերիւր բունելով կ'զգայ թէ իր սրտին մէջ կը ցայտէ այն երկնային կայծն որ կեանք տուաւ իրեն :

«Ո՞ր բարեկամդ իմ , երբ մերկ թևերովդ դեղանի և յաղթանդամ կին մը կը գրկես սերտիւ , եթէ հեշտութիւնն արցունքդ կը բերէ ,

եթէ յաւիտենական սիրոյ երգումներուն շուրթերուդ վրայ հեծկլտալը կ'զգաս , եթէ անսահմանութիւնը սիրադ կ'իջնէ , մի՛ վախնար անձնատուր ըլլալու , եթէ նաև բողի մը հետ ըլլաս :

«Սակայն զինին գինովութեան հետ մի՛ շփոթեր . մի՛ կարծեր թէ երկնային է այն բաժակն որով երկնային ըմպելին կը խմես . մի՛ զարմանար եթէ զիշերը նոյն բաժակը դատարկ և խորտակուած գանես : Այն մ'է , զիւրարեկ անօթ մ'է այն զոր հողէ շինած է բրուտ մը :

«Շնորհակալ եղի՛ր Աստուծոյ որ երկինքը կը ցուցնէ քեզ , և թևերդ շարժելով մի՛ կարծեր թէ թռչուն մ'ես : Թռչուններն իսկ չեն կրնար ամպերէն անդին անցնիլ . կայ սիւեռ մ'ուր օդէն կը զրկուին անոնք , և արտոյան՝ որ երգելով առաւօտուն մառախուղներուն վերևը կը բարձրանայ՝ երբեմն ակօսին վրայ կ'ընկնի մեռած :

«Սիրէ՛ այնքան որբան ժուժկալ մարդ մը զինի կը խմէ . զինով մի՛ ըլլար : Եթէ սիրուհիդ անկեղծ և հաւատարիմ է , սիրէ՛ զինքն այդ պատճառաւ . բայց եթէ անկեղծ և հաւատարիմ չէ , սակայն մատղաշ և գեղեցիկ է , սիրէ՛ մատղաշ և գեղեցիկ ըլլալուն համար . և եթէ հաճելի և ուշեղ է , դարձեալ սիրէ , և եթէ այս ամեն յատկութիւններուն և ոչ մին ունի , և եթէ սակայն կը սիրէ՛ քեզի միայն , դարձեալ սիրէ՛ զինքը : Մարդս ամեն զիշեր շտիրուի :

«Ոստիս մ'ունենալդ պատճառ բունելով ոչ մաղերդ քաշէ՛ հանէ և ոչ ալ ինքզինքդ դաշունելու խօսքն ըրէ՛ . կ'ըսես թէ սիրուհիդ կը խաբէ՛ քեզի ուրիշ մը սիրելով . այդ մասին վշտացողն է հպարտութիւնդ . բայց փոխէ՛ միայն բառերը , ըսէ՛ իւրովի թէ սիրուհիդ զան կը խաբէ և քեզի կը սիրէ , և ահա կը փառաւորուիս :

«Վարուելու կանոն մը մի՛ հաստատեր քեզի համար , և մի՛ ըսեր թէ կ'ուղես մինակդ և առանձին սիրուիլ միայն , վասն զի այդպէս խօսելով , քանի որ դուն իսկ մարդ ես և անհաստատ , կը բռնադատուիս ընկերայն շարայարելու . «Որքան որ կարելի է սիրուիլս :»

«Ընդունէ՛ ժամանակը ինչպէս որ կը գայ , հովը՛ ինչպէս որ կը փչէ , կինը՛ ինչպէս որ է : Սպանուհիները , որք կիներուն առաջինս

ներն են, հաւատարմութեամբ կը սիրեն. իրենց սիրտն անկեղծ և բուռն է, սակայն դաշտն մը կը կրեն իրենց սրտին վրայ: Իտալուհիները ցանկանալ են, սակայն անոնք լայն ուսեր կը բնտուեն և իրենց սիրողին չափը դերձակին կանդունովը կ'առնուն: Անկլուհիներն եռանդոտ և մեղմադճոտ, բայց ցուրտ և պարծուկ են: Գերմանուհիները փափուկ և հեղ, այլ անհամ և ձանձրալի են: Ֆրանսուհիները խելանի, վայելչագեղ և հեշտասէր են, բայց սասանայի մը պէս սուտ կը խօսին:

«Նախ և առաջ՝ մի ամբաստաններ կ'ինները՝ իրենց այս բնաւորութեան համար, վասն զի մենք այսպէս կազմեր ենք զանոնք, բնութեան շինածը ամեն առթիւ աւերելով:

«Բնութիւնն որ ամեն բանի վրայ կը մտածէ՝ կոյսը ստեղծեր է սիրուհի ըլլալու համար. բայց առջի զաւակը բերելուն պէս, իր մագերէ կը թափին, կուրծքը կը տձևի, մարմինը վերք մը կը կրէ. կինը մայր ըլլալու համար ստեղծուած է: Մարդս՝ կորսուած դեղեցկութենէն ձանձրանալով թերևս անատեն հեռանար կնիկէն. սակայն իր զաւակն իրեն կը յարի լալով. ահա այս է ընտանիքը, մարդկային օրէնքը. ինչ որ կը շեղի այս օրէնքէն, հրեշային է:

«Գիւղացիներն առաքինի կ'ըլլան, վասն զի իրենց կ'ինները զաւակ բերելու և կաթ տալու մեքենաներ են, ինչպէս իրենք ալ հերկումը մեքենաներ են: Անոնք ոչ կեղծ մագեր, ոչ կուտական կաթ ունին. բայց անոնց սէրքը բոլորութենէն ազատ է. իրենց բնական զուգաւորութեան միջոցին չեն նշմարեր Յմբիկայի գտնուած ըլլալը = Եթէ զգայական հեշտութիւն չունին, ասոր փոխարէն իրենց կ'իններն առողջ են. այս կ'իններուն ձեռքը կոշկուած է, հետեւաբար սիրտը կոշկուած չէ:

«Քաղաքակրթութիւնը բնութեան հակառակ կը դործէ: Մեր քաղաքներուն մէջ և մեր բարուց համեմատ՝ կոյսը, որ արևին վաղելու, Լակէտեմօնիայի կոյսերուն պէս մերկ ըմբիշներուն վրայ հիանալու, ընտրելու, սիրելու համար ստեղծուած է, դոց սենեկին մէջ կը պահուի բանտարկուած, սակայն իր խաչելութեան պատկերին տակ վէպ մը կը պահէ ան. գունատ և անգործ մնալով իր հայելին առջևը կ'աւարականուի. զիշերներու լուութեան մէջ անի

կ'աղարտէ այն դեղեցկութիւնը որ կը խեղդէ զինքն և որ բաց օդի հարկաւորութիւն ունի: Ապա յանկարծ անկէց կը հանեն զինքը, որ բան մը չցիտեր, բան մը չսիրեր և ամեն բանի կը փափաքի. պատառ մը խրատներ կը տայ իրեն, ականջին անամօթ խօսք մը կ'ըսուի փափուցով, և ետքը կը նետեն այդ կոյսը անձանսթի մը ծոցը որ զինքը կը պղծէ:

«Այս է ահա արդի ամուսնութիւնը, այսինքն քաղաքակրթեալ ընտանիքը: Եւ հիմակ ահա այդ խեղճ աղջիկն որ զաւակ մը բերաւ. ահա իր մագերը, դեղեցիկ կուրծքը, մարմինը կը խանդարուին. ալ սիրուհիներու դեղեցկութիւնը կորուսած բայց տակաւին չսիրած է ան: Ահա յղի մնաց, ահա զաւակ մը բերաւ, և կը հարցունէ իւրովի թէ ինչո՞ւ բերաւ: Մանկիկ մը կը բերուի իրեն և կ'ըսուի. «Մայր ես»: Մայր չեմ, կը պատասխանէ ան, թող այս մանկիկը տրուի կաթ ունեցող կնիկի մը. իմ ծիծերումէջ կաթ չկայ. արդ կանանց կաթն այս կերպով չդար: Էրիկը պատասխան կը տայ թէ իրաւունք ունի կնիկը, թէ զաւակը կրնայ զինքն իրմէ ձանձրացնել: Ար գան կը զարդարեն մայրը, մալինեան տանթեղա մը կը դնեն իր արիւնաթաթառ անկողինին վրայ, խնամք կը տանին, մայրութեան հիւանդութիւնը կը բուժեն: Ամիսէ մ'ետք ահա այդ մայրը Թիւիլլըրիի պալատին, պարահանդէսներու, թատրոններու մէջն է. զաւակը Շայէօյի կամ Օդսէրի մէջ սանտուի մը զիւրին է, էրիկն ալ բողանոցը: Տասն երիտասարդներ ծաղկահաս կնկան հետ կը խօսին սիրոյ, անձնուիրութեան, համակրութեան, յաւիտենական փարումի, անոր սրտին մէջ եղած ամեն բաներու վրայ:

«Ծաղկահաս կ'ինն անոնց մին կ'առնու, հետը կուրծք կուրծքի կը տայ. երիտասարդն անոր պատիւը կ'աղարտէ, կը հեռանայ քովէն և վաճառականաց ակմբանոցը կ'երթայ: Իսկ կ'ինն ահա արձակուած է ալ. զիշեր մը կը լայ, և կը դիտէ որ արասութեն իր աչերը կը կարմրին: Աւստի միթիթարիչ մը կ'առնու, և ասորմէ լքուելով ուրիշէ մը կը միթիթարուի. այսպէս կը շարունակէ մինչև երեսուն տարեկան հասակն և աւելի իսկ: Ահա անատեն յափրացած և մարմնովին փտած, մարդկային ամեն զղացումէ, պժգումի զգացումն

խակ զրկուած ըլլալով զիշեր մը դեղանի պատանիի մը կը հանդիպի որու մաղերը սև , աչքը հրաբորբոք է և սիրտը կը բախէ յուսալիք . կը ճանչէ անոր մատղաշուծիւնը , կը յիշէ թէ ինչ վիշտեր կրած է ինք , և իր կեանքին զասերը այն պատանիին սալով երբէք չսիրել կը սորվեցընէ անոր :

«Ահա այս է կինը , այսինքն այնպէս ինչպէս մենք կազմեցինք զան . ահա ասոնք են մեր սիրուհիները : Բայց ինչ և է , կին են անոնք և երջանակէտ վայրկեաններ կան անոնց հետ :

«Եթէ հաստատ բնաւորութիւն մ'ունիս , եթէ գու ինքնին վստահ և ստուգապէս մարդ ես , ահա քեզ տալու խրատս : Աներկիւղ նետուէ աշխարհիս հեղեղին մէջ . բողբո , սրբուհիներ , միջին դասու կիներ և մարդկուհիներ ունեցիր : Հաւատարիմ և անհաւատարիմ , արտում և զուարթ եղիր , խարուէ կամ յարգուէ , բայց զիտցիր սիրուած ըլլալը կամ չըլլալը , վասն զի քանի որ սիրուած պիտի ըլլաս , ուրիշ բան հնդդ է :

«Եթէ միջակ և հասարակ մարդ մ'ես , կը կարծեմ թէ ժամանակ մը կը պարտաւորիս փնտուել որոշում ընելէդ առաջ , և ամենին չվստահիլ այն ամեն բաներուն զոր պիտի կարծես թէ զսած ես սիրուհիդ վրայ :

«Եթէ տկար մարդ մ'ես , եթէ միտում ունիս հաւանելու որ նուաճեն քեզի և արմատ բունելու ուր որ քիչ մը հող կը տեսնես , զբահ մ'ունեցիր որ ամեն բանի դիմադրէ . վասն զի եթէ տկար բնաւորութեանդ հաւանիս , պիտի չբուսնիս ուր որ արմատ ձգած պիտի ըլլաս . ապարդիւն տունի մը պէս չորնալով ոչ ծաղիկ և ոչ պտուղ պիտի տաս : Անդանութեանդ հիւթն օտար կեղևի մը պիտի անցնի . բոլոր գործերդ ուռիին տերեւին պէս գունատ պիտի ըլլան . քեզի ջրելու համար միայն քու արցունքը և սնելու համար ալ միայն քու սիրտը պիտի ունենաս :

«Բայց եթէ եռագուն բնաւորութեան մը տէրն ես , եթէ երազներու կը հաւատաս և կ'ուզես իրաւորել այդ երազները , անատեն յայտնապէս կ'ըսեմ քեզ . «Սէր չկայ» :

«Վասն զի ես ալ քեզի հետ բոլորովին համարիմ ըլլալով կ'ըսեմ . Սիրելը մարմնովին և հողեին անձնատուր ըլլալ է , կամ լու և ս

է ըսել , երկու էակը մի ընել է , արեւին , բայ օդին , յորեններուն և մարդերուն վրայ քառաթև , երկաղլուխ և երկսիրտ մարմնոյ մը հետ պտոյտ ընել է : Սէրն երկրային երջանկութեան հաւատքն է , կրօնքն է . լուսեղէն եռանկիւն մ'է որ աշխարհ կաշուած սաճարին դմբելը գրուած է : Սիրելն այս տաճարին մէջ համարձակապէս քայլել է , և հետդ ունենալ է էակ մ'որ կարենայ հասկընալ թէ ինչո՞ւ գաղափարէ մը , խօսքէ մը , ծաղիկէ մը ստիպուելով կանկ կ'առնուս և զլուսիդ դէպ երկնային եռանկիւնը կը վերցընես : Մարդուս ազնիւ կարողութիւնները գործածելը մեծ բարիք մ'է , և ահա ասոր համար հանձարը դեղեցիկ բան մ'է . սակայն իր կարողութիւնները կրկնապատկելը , սիրտ մ'և միտք մ'իր սրտին և մտքին վրայ առնուլ և զրկելն երջանկութիւններու գերագոյնն է : Աստուած ասկից աւելի մեծ երջանկութիւն ստեղծած չէ մարդուս համար . ահա այս պատճառաւ սէրը հանձարէն աւելի արժէք ունի : Արդ ըսէ ինձ նայիմ , մի՞թէ այս է մեր կիներուն սէրը : Չէ , չէ , պէտք է խոստովանիլ թէ չէ : Սիրելն անոնց համար ուրիշ բան է : Սեր կիներուն համար սիրելն է սքողուած գուլս եղնել , զաղտնի նամակ գրել , ոտքին ծայրովը կոխել դողալով , գաւազրել և ծաղրել , սիրազրկու նայուածք կազմել , հարթիչ երկաթով յղկուած և ուռեցած զգեստ մը հագնելով զգաստաբար հառաչել , ապա սնեակը կղպել այն զգեստը զլխուն վերէն հանելով նետու համար , օտխուհի մը զձձել , էրիկ մը խաբել , սիրահարները վշտացընել . մեր կանանց համար սիրելն է սուտ խօսելով զուարճանալ մանկանց պէս որ պահուտուրի խաղով կը զուարճանան , սրտի պժգալի անառակութիւն մ'որ Բրիտանի սանգարամէտական խաղերուն յատուկ ամեն հումէական պաղջտութիւններէն աւելի յուռի է . նոյն իսկ մոլութեան ինչպէս նաև առաքինութեան ծիծաղելի խորթ նմանութիւն մը . թաղուն և նուաստ կատակերգութիւն մ'որու մէջ ամեն բան թիւր նայուածքով կը հծծուի և կը պատարաստուի , ուր ամեն բան փոքր , վայելչագեղ և տձև է ինչպէս են այն յախճապակեայ գազաններն որք Չինաստանէն կը բերուին , աշխարհիս ամեն գեղեցիկ և ազեղ , աստուածային և դժոխային իրերու ողբալի հեղուծիւնը , անմարմին ստուեր մը , Աստուծու ամեն արարածներուն կմախքը , այս է ահա մեր արդի կիները :»

Տրժնէ գիշերուան լութեան ժամանակ սուր ձայնով մ'ահա այսպէս կը խօսէր :

ՔԼՈՒԹ Զ

Հետևեալ օրը ճաշէն առաջ Պալճնի անտառը դացի . օլը տխուր էր : Մայե՛ղջի դուռը հասնելով թող սուր ձիս որ ուզած տեղն երթայ , և խորունկ մտախոհութեան մը մէջ ընկղմելով , կամաց կամաց վերստին միտքս բերի այն ամեն բաները զոր Տէժնէ ըսած էր ինձ :

Երբ ծառուղիէ մը կ'անցնէի , զիս անուն տալով կանչողի մը ձայնը լսեցի : Ետևս դարձայ , և բաց կառքի մը մէջ տարփուհիս մտերիմ բարեկամուհիներէն մին տեսայ : Այս բարեկամուհին հրամայեց կառապանին որ կանկ առնու , և բարեկամական կերպով մէկ ձեռքը երկնցընելով ուզեց որ հետն երթամ միասին ճաշելու , և թէ գործ մը չունէի :

Այս կի՛նն՝ որ տիկին Լըվասէօր կ'անուանէր՝ պղտիկ , անձնեայ և խարտեաշ էր : Այս կի՛նը հաճոյ չեղած էր ինձ ամենևին , բայց չդիտեմ ինչու , քանի որ մեր յարաբերութիւններն երբէք անախորժ հանգամանք մը չունեցեր էին : Սակայն իր հրաւերը ընդունելու փակաբիս չլրցայ դիմադրել . ձեռքը սեղմեցի շնորհակալ ըլլալով . կ'զղայի թէ սիրուհիս վրայ պիտի խօսէիք :

Մարդ մը տուաւ ինձ ձիս տեղը տանելու համար . իր կառքը մտայ , ուր ինք մինակ էր , և խսկոյն Բարիդի ճամբան բռնեցինք : Անձրեք կ'սկսէր դալ , ուստի կառքը դոցեցինք : Այսպէս կառքին մէջ առանձին մնալով առջի բերան լուռ կեցանք : Անմեկնելի արտմուծութեամբ տիկին Լըվասէօրին կը նայէի . անի ոչ միայն դրուժանիս բարեկամուհին , այլ նաև խորհրդակիցն էր :

Մեր երջանկութեան օրերն տիկին Լըվասէօր շատ անգամ գիշերները մեր երրորդն եղած էր : Ինչպիսի՛ անհամբերութեամբ անատեն հանդուրժեր էի իրեն , քանի՛ քանի՛ անգամ համբեր էի այն վայրկեանները զոր մեր հետը կ'անցունէր : Անշուշտ այս է իրեն գէմ՝

հակառակութեանս պատճառը : Թէև գիտէի թէ տիկին Լըվասէօր կը հաւանէր մեր սիրահարութեան , թէ երբեմն զիս սիրուհիս քով կը պաշտպանէր անդամ երբ ասոր հետ դժտութիւն մ'ունենայինք , բայց և այնպէս չէի կրնար իր ժտութիւնները ներել 'ի շնորհս իր բարեկամութեան : Թէև մեր հետը բարեսիրաբար վարուած և մեզի աղէկութիւններ ըրած էր , սակայն դարձեալ ինքը տղեղ , ձանձրալի կ'երևար ինձ :

Ախոս , հիմակ սրբան գեղեցիկ կ'երևար : Իր ձեռներուն , զղեստներուն կը նայէի . իր մէն մի շարժումն անցեալը կը յիշեցընէր բոլորովին և այս պատճառաւ սիրտս կը յուզէր : Տիկին Լըվասէօր կը տեսնէր զիս , իր քովէ ինչ զգալս և անցելոյն յիշատակներու ներքև ճզմուխս կ'զգար : Բարիզ հասանք այսպէս , այսինքն ես իրեն նայելով , ինքն ալ ինձ ժպտելով : Վերջապէս երբ քաղաքը մտանք , տիկին Լըվասէօր ձեռքս բռնելով , ըսաւ .

— Ի՛նչ , ինչ ըսեմ :

— Ինչ ըսես , պատասխանեցի հեծկտալով , ըսէ տեսածդ , եթէ կ'ուզես , տիկին :

Եւ հեղեղապէս արտառք թափեցի :

Բայց ճաշէն ետք երբ կրակին քովը նստանք , տիկին Լըվասէօր ըսաւ .

— Բայց վերջապէս այդ գործը բոլորովին անդարմանելի է , ամենևին միջոց մը չկայ :

— Բարէ , տիկին , պատասխանեցի , անդարմանելին միայն ցաւս է որ պիտի մեռցընէ զիս : Պատմութիւնս երկարօրէն ըսուելու հարկ չունի , ահա ըսեմ . չեմ կրնար ոչ զինքը սիրել , ոչ ուրիշ մը սիրել , ոչ ալ սիրելէ հրաժարիլ :

Տիկին Լըվասէօր երբ այս խօսքերը լսեց , իր աթոռին վրայ ընկնելով նստաւ , և երեսին վրայ իր կարեկցութեան նշանները տեսայ : Կարծես երկար ատեն խորհրածութիւն ըրաւ և ինքն իր վրայ մտածեց իբր թէ սրտին մէջ արձագանք մը զգար : Աչերը սքողուեցան , և ինք կարծես յիշատակէ մը շրջապատուած կը մնար : Ձեռքը ինձ երկնցոյց . քովը դացի .

— Եղաւ ատեն և տեղ մ'ուր ես ալ , ես ալ ձանչեցի այդ վիճակը , մրմուսց :

Սաստիկ յուզում մը կեցուց զինքը :

Սիրոյ քոյրերուն և ամենէն գեղեցիկներուն մին է զթուօթիւնը : Տիկին Լըվասէօրին ձեռքը կը բռնէի . դրեթէ գիրկս էր ան . սկսաւ ըսել ինձ ինչ որ կըցաւ երեւակայել 'ի շնորհս սիրուհիս թէ ինձ կարեկից ըլլալու և թէ զան արդարացրնելու համար : Սուր վրայ արտմութիւնս շտոյցաւ . ինչ պատասխանէի :

Ապա տիկին Լըվասէօր կարգը բերելով իր վրայ խօսեցաւ :

Իր ըսածին նայելով դեռ մօտ ժամանակներս ձգուած էր մարդէ մ'որ զինքը կը սիրէր : Այս մարդուն համար մեծ զոհողութիւններ ըրած և իր բարեբաստութիւնը, ինչպէս նաև անուանը պատիւը վտանգի դրած էր : Մտաւալիք եղած էր իր էրիկին կողմէն որուն վրէժխնդիր ըլլալը կը ճանչէր ինք : Սրբունք թափելով պատմեց ինձ այս դէպքը և այնքան համակրութիւն շարժեց որ իր ցաւերը լսելով իմիններս մոռցայ : Զինքը բռնի կարգեր էին . երկար առտեն դիմադրած էր առաջարկուած ամուսնութեան . բայց մէկ բան միայն ցաւ կը տար իրեն , այսինքն չսիրուիլը : Կարծեցի անդամ թէ տիկին Լըվասէօր կերպիւ իւր ինքզինքը կ'ամբաստանէր , վասն զի չկրցած էր սիրողին սիրալ պահել և թեթևութեամբ վարուած էր անոր դէմ :

Իր սիրտը տիպիէն ետք երբ տիկին Լըվասէօր սակաւ առ սակաւ կարծես անմուռչ և երկմիտ մնաց , ըսի իրեն .

— Զէ , տիկին , այսօր զիս Գուլօնի անտառը տանողը գիտուածը չէ : Թոյլ տուր ինձ հաւատալու թէ մարդկային ցաւերը մոլորուած քոյրեր են , թէ սակայն տեղ մը բարի հրեշտակ մը կայ որ երբեմնակի դիտմամբ կը միպցընէ դէպ Աստուած երկնցած այս սկար այլ երեւուն ձեռները : Քանի որ նորէն տեսայ քեզի , և քանի որ կանչեցիր զիս , մի՛ զղշար խօսեցած ըլլալուդ , և՛ ո՛վ կ'ուզէ թող ըլլայ ունիսդ իրդ՝ երբէք մի՛ զղշար արցունք թափելուդ : Մտերմասկէն ինձ յայտնած դաղմիքդ ոչ այլ ինչ է բայց եթէ աչերէդ ընկած արտօսք մը , բայց այդ արտօսքը սրտիս վրայ մնաց : Թոյլ տուր ինձ որ վերստին գամ , և երբեմնակի միտսին տրուապինք :

Այսպէս խօսելով այնքան բուռն համակրութեամբ մը համակուցայ որ առանց մտածելու պաղի տիկին Լըվասէօրը , միտքէս չան-

ցաւ թէ ան կրնար վիրաւորուիլ համարյոքս , և կարծես թէ ինքն ալ և ոչ իսկ նշմարեց պահնելս :

Խորունկ լուծիւն մը կը սիրէր այն պանդոկին մէջ ուր կը բնակէր տիկին Լըվասէօր : Վարձաբնակ մը հոն հիւանդ ըլլալով փողոցին մէջ յարդ ծառայեր էին , հետեւաբար կառքերն ամենևին աղմուկ չէին հաներ : Կր քոմի էի , և մինչպէս գիրկս բռնէր էի զինքը , սրտին ամենէն քաղցր յուզումներուն մին , այսինքն երկուստեք կրուած ցաւի մը զգացումը կը դրաւէր զիս :

Շարունակեցինք մեր խօսակցութիւնը կարի սրտաբուզի բարեկամութեան յատուկ եղանակով մը : Մն իր վիշտերը կ'ըսէր ինձ , ես ալ իմիններս իրեն կը պատմէի , և կ'զրայի թէ իրարու հսոզ այս երկու ցաւերուն մէջէն չգիտեմ ինչ քաղցրութիւն մը , չգիտեմ ինչ միսթարական ձայն մը կ'ենէր երկու միմեջող ձայներու համաձայնութեանէն ծնած անարատ և երկնային ներգաշնակութեան մը պէս : Բայց այս ամեն արտօսքներուն թափուած միջոցին տիկին Լըվասէօրին վրայ ծուռած ըլլալուս համար իր երեսը միայն կը տեսնէի : Մինչդեռ պահ մը լուծիւն տիրած էր , ոտք ենելով և փոքր ինչ հեռանալով նշմարեցի որ մեր խօսակցութեան միջոցին տիկին Լըվասէօր իր ոտքը մինչև չմինէային շրջանակը վերցընելով որ բաւական բարձր էր՝ վրան դրած և այս պատճառաւ իր բօպան սահած ըլլալով , իր բոլորովին մեղի սրունքը կ'երևար : Տիկին Լըվասէօրին շփոթութիւնս տեսնելով գիրքը չփոխելը զարմանալի երեցաւ ինձ և զլուխս դարձընելով քանի մը քայլ առի որպէս զի իր զիրքը փոխելու ժամանակ տամ իրեն . սակայն անշարժ կեցաւ : 'Նորէն չմինէային քոմի եկայ և լուծեամբ կեցայ՝ այս անկարգութեան նայելով որու տեսքը խիստ պզգալի և հետեւաբար անտանելի էր : Վերջապէս իր նայուածքին հանդիպելով և յայտնապէս տեսնելով թէ ինք շատ աղէկ կը նշմարէր իր բռնած գիրքը՝ շանթահարուիլս զգացի . վասն զի պարզապէս հասկըցայ թէ լրբութեան մը խաղալիկն էի , այնպիսի անհեղեղ լրբութիւն մ'որու համար վիշտն իսկ ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ զգայութեանց հրապոյր մը : Գլխարկս առի առանց խօսք մ'ըսելու , տիկին Լըվասէօր բօպան վար ըրաւ կամայ կամաց , և ես սրահէն դուրս ելայ մեծապէս մնաս բարև ըսելով :

ՔԼՈՒԹ Է

Տունս երթալով սենեկին մէջ սեղը փայտաշէն մեծ արկղ մը գտայ : Հօրաքոյրերուս մին մեռած էր, և մաս մ'ունէի իր ժառանգութենէն որ մեծկակ չէր : Այս արկղին մէջ այլ և այլ բաներէն ղատ կային նաև բազմաթիւ փոշոտ ճին գիրքեր :

Գործ չունենալով և սաստիկ ձանձրոյթ զգալով որոշեցի անոնց մէկ բանին կարգալ : Այս գրեանց մեծագոյն մասը Լուի հնդեատասներորդի դարուն վէպերէն էր . հօրաքոյր ինքն ալ՝ որ շատ ջերմեռանդ էր՝ հաւանական է թէ ժառանգած և պահած էր զանոնք առանց կարգալու , վասն զի կրնայ ըսուիլ թէ այս վէպերն անառակութեան դասատետրեր էին :

Մտքիս մէջ զարմանալի մխտում մ'ունիմ խորհելու ինձ պատահող ամեն իրերու , ամենափոքր գիպումներու վրայ իսկ և անոնց տեսակ մը բանաւոր և բարոյական պատճառ տալու . զանոնք կերպիւ մը համբիշի հաստեր կ'ընեմ և կամբիս հակառակ կը ջանամ մի և նոյն գերձանի մը վրան անցունելու :

Եթէ նաև պարտաւորիմ տղայամիտ համարուիլ այս մասին , պիտի խոստովանիմ թէ այս գիրքերուն զալը զարմանք տուաւ ինձ այն պարագային մէջ ուր կը գտնուէի : Անսահման դառնութեամբ և արտմութեամբ մ'այն գիրքերը անյազաբար կարդայի՝ սրտիս մէջ անհնարին վիշտ և շուրթերուս վրայ ժպիտ մ'ունենալով :

— Այո , իրաւունք ունիք , կ'ըսէի գիրքերուն , դուք միայն գիտէք կեանքին գաղտնիքները . դուք միայն կը համարձակիք ըսելու թէ շուայտութենէն , կեղծաւորութենէն և ասպականութենէն դուրս ճշմարտութիւն չկայ : Բարեկամներս եղիք . սրտիս վէրքին վրայ թափեցէք ձեր կենսամաշ թոյները . սովորեցուցէք զիս ձեզ հաւատալու :

Մինչդեռ այսպէս խաւարին անգունդը կ'ընկղմէի , սիրական բանահիւաներուս գրութիւններն և ուսումի գիրքերս փոշիին մէջ ցանուցիւր կը մնային : Ամեն անգամ որ սաստիկ բարկութեամբ մը կը համակուէի , ոտքիս տակ կ'առնէի զանոնք :

— Եւ դուք , անմիտ երազատեսներ որ միայն վշտանալ կը սորվեցընէք , կ'ըսէի անոնց ալ , դուք որ խօսքի ոլորմալի շարադիրներ էք , դուք որ խաբերայ էք՝ եթէ ճշմարտութիւնը զիտէիք , և ապուշ եթէ անկեղծ էիք , դուք որ այս երկու ենթադրութեամբ ալ սաստիս էք , և մարդկային սիրտը առասպելներով կը խաբէք , մի առ մի պիտի այրեմ ձեզի ամբողջապէս :

Այս ամեն իրողութեանց միջոցին աչերէս արցունք կը դար , և կը նշմարէի որ վիշտս միայն ճշմարիտ էր :

«Է՛ , ըսէք նայիմ , գոչեցի զառանցութեամբ համակուած , բարի և չար հողիներ , բարութեան և չարութեան խրատատուներ , ըսէ՛ք ինձ նայիմ թէ ինչ պէտք է ընել : Ձեր մէջէն մէկը իրաւարար ընտրեցէք ուրեմն :»

Առի հին Աստուածաշունչ մ'որ սեղանիս վրան էր , և պատահապէս բացի :

«Գո՛ւ , գիրքդ Աստուծոյ , պատասխան տուր ինձ , ըսի . կ'ուզեմ փոքր ինչ զիտնալ թէ ինչ կարծիք ունիս :»

Ժողովողին իներորդ զլուխին մէջ յետագայ խօսքերուն հանդիպեցայ .

«Այս ամեն բաները սրտիս մէջ յուզեցի և անոնց միտքը հասեկընալու աշխատանքն յանձն առի : Երգարներ և իմաստուններ կան , և և ասոնց գործն Աստուծու ձեռքին մէջն է . սակայն մարդս չլիւստեր թէ սիրոյ արժանի է թէ ատելութեան :

«Բայց ամեն բան ասպայիս վերապահուած է և անստոյգ կը մնայ , վասն զի ամեն բան հաւասարապէս կը պատահի արդարին և անարդարին , բարիին և չարին , մաքուրին և անմաքուրին , զոհներ նահատակողին և զոհերը արհամարհողին : Անմղը մեղաւորին վիճակին կ'ենթարկուի , ինչպէս երգմնազանցը ճշմարտութեան զվրայ երգում՝ ընողին վիճակին :

«Ընդ արեւու տեղի ունեցող բոլոր իրողութեանց ամենէն յաւաքլին ամեն բանի հաւասարապէս ամեն մարդու պատահիլն է :

«Ահա այս պատճառաւ մարդերու մանկանց սիրտերն իրենց կենդանութեանը ժամանակ չարութեամբ և արհամարհանքով լի են , և և անկից ետք մեռելներուն մէջ պիտի դրուին անոնք :»

Այս տողերը կարգալէն ետք շուարեցայ մնացի. չէի կարծեր թէ Աստուածաշունչին մէջ այսպիսի զգացում մը կայ :

«Այսպէս ուրեմն, ըսի, նաև դու կը տարակուսիս, զի բըրդ յուսոյ : Ինչ կը խորհիս ուրեմն աստղաբաշխներն երբ երկնային շրջագայողներուն ամենէն անխնայնին այսինքն մոլորակի մը ճշգրտալէս այն ինչ ատեն, այս ինչ ժամին անցնիլը կանխաւ կը յայտնեն »

Ինչ կը խորհիս ուրեմն բնագէտներն երբ մանրադիտակով մը կաթիլ մը ջուրին մէջ կենդանիներ կը ցուցնեն մարդուս : Ար կարծէն ուրեմն թէ կը հնարեն ինչ որ կը նշմարեն, և թէ իրենց մանրադիտակներն և ակնոյցները բնութեան օրէնքը կը շինեն : Մարդերուն առաջին օրէնսդիրն ինչ խորհեցաւ ուրեմն երբ ընկերային շէնքին առաջին քարը բնտուելով, անշուշտ ձանձրառիթ խօսողէ մը զրդուուելով իր արայրէ տակտակներուն զարկաւ և ակն ընդ ականի օրէնքին իր սրտին խորերէն գոչելը զգաց. ուրեմն այն օրէնսդիրը հնարած էր արդարութիւնը : Եւ այն մարդն որ ամենէն առաջ գէտնէն քաշեց հանեց իր զբացիին սնկած պտուղը, զայն իր վերարկուն տակը դրաւ և խոյս տուաւ հոն հոս նայելով, միթէ հնարած էր ամօթը : Եւ այն մարդը՝ գտած ըլլալով նոյն գողը սր իր աշխատութեան արդիւնքը յափշտակած էր, երբ ամենն առաջ ներեց անոր գողութիւնը, և փոխանակ ձեռքը վերցընելու և զարնելու, «Նստի՛ր հոս և ասի ալ սու,» ըսաւ, երբ այսպէս գէշութեան գէմ բարութիւն ընելով գէպ երկինք նայեցաւ, և իր սրտին սարսուիլը, աչերուն արտաւրջով թրջուիլը, ծունդերուն մինչև գեախիւր ծուռիլը զգաց, հնարած էր ուրեմն առաքինութիւնը : Ա՛ստուած իմ, Աստուած, ահա կին մ'որ սիրուհիս է և կը խաբէ զիս. ահա մարդ մ'որ բարեկամը եմ, կ'ըսէ ինձ, և որ կը խրատէ զիս անառակութեամբ զուարճանալու. ահա ուրիշ կին մ'ալ որ կը լայ, և որ իր սրունքին ջիզերովը զիս մխիթարել կ'ուզէ. ահա Աստուածաշունչ մ'որ Աստուծու վրայ կը խօսի, և որ կը պատասխանէ. «Թերևս անաբբեր բաներ են ասոնք» :

Աստուծոյ գէպ ՚ի պատուհանս որ բայ էր :

«Միթէ իրաւ է դատարի ըլլալը, գոչեցի ընդարձակ սո՛գոյն էրկինքի մը նայելով որ գլխուս վերնը կը տնրածուէր : Պատաս-

խանէ, պատասխանէ : Մեռնելէս առաջ սա երկու թևիս մէջ սիսի գնես բան մ'որ երազ չըլլայ :

Խորունկ բուծիւն մը կը տիրէր այն հրապարակին վրայ ուր կը նայէին պատուհաններս : Մինչդեռ թևերս տարածելով և նայուածքս անջրպետութեան մէջ թաղելով կը կենայի, ծիծեռնիկ մը ցուադին ճիչ մը հանեց. կամքիս հակառակ ետեւէն նայեցայ մինչև աներևութանալը. մինչդեռ թուռնն աչքի չերևալու չափ հեռուոր տէգի մը սէս աներևոյթ կ'ըլլար, սղտիկ աղջիկ մ'անցաւ երդելով :

ՔԼՈՒԹ Ը

Սակայն չէի ուզեր հաւանիլ : Արդէր էի նախ ամեն փորձ ընել և ասպ իրապէս հաւանիլ ընդունելու կեանքին հաճոյական կողմը որ անոր սոսկալի կողմը կ'երևար ինձ : Այսպէս երկար ժամանակ անթիւ վիշտերով համակուած և սոսկալի երազներէ տանջուած մնացի :

Երիտասարդութիւնս էր այն մեծ պատճառն որ չէր թողուր զիս բժշկուելու : Ա՛ր որ ըլլայի, ինչ զբաղում որ ունենայի բռնի, միայն կանանց վրայ կրնայի խորհիլ. կնիկի մը տեսքը գող կը տար ինձ : Քանի քանի անգամ գիշերները քրտինքով ողորւած ոտքերայ բերանս պատերուս փակցընելու համար՝ խեղդուելու սպտրաստ զգալով ինքզինքս :

Ամենէն մեծ և թերևս ամենէն հազուադիւս երանութեանց մին ունեցեր էի, որ էր կուսութիւնս սիրոյ տալու երանութիւնը : Բայց այս պատճառաւ զգայական հեշտութեան ամեն գաղափար մտքիս մէջ սիրոյ դաղափարի մը հետ կը միանար. այս էր ահա կործանումիս պատճառը : Ասան զի չիրնալով արդիւրիւ շարունակ կանանց վրայ խորհելու, միևնոյն միջոցին չէի կրնար նաև գիշեր ու ցորեկ մաքէս չանցունել շուայտութեան, սուտ սէրքի և կնային մատնութիւններու այս ամեն գաղափարները որոնցմով լի էի :

Աին մը վայելելը՝ ինձի համար՝ սիրել էր. արդ խեղքս միտքս կնիկներուն վրան էր, բայց ալ չէի հաւտար ճշմարիտ սիրոյ մը հնարաւորութեան :

Այս ամեն տառապումները տեսակ մը կատարութիւն կը տային ինձ. երբեմն կը փափաքէի վանականներուն պէս վարուիլ և մարմինս չարչարել զղայութիւններս զսպելու համար, երբեմն ալ կը փափաքէի փողոցը, դաշտերը, չղիտեմ ուր երթալ, նետուիլ այն կնիկին առջև որու պիտի հանդիպէի պատահաբար, և երգումն ընել յաւիտենապէս սիրելու զինքը :

Ակայ է Աստուած թէ անատեն ամեն ճիղ թափեցի միտքս թարթափելու և բժշկուելու համար : Ինձի համար մարդկային ընկերութիւնը մոլութիւններու և կեղծաւորութիւններու որջ մ'էր ուր ամեն բան սարփուհիս կը նմանէր. 'ի սկզբան միտքս այս ակամայ գազափարէն միշտ դբառուած ըլլալով որոշեցի զատուիլ մարդերու ընկերութենէն և բոլորովին առանձին ապրել : Հին ուսումներ սկսայ վերստին. սպասութեան, հին բանահիւսութեանց, անդամադննութեան գողը նետուեցայ : Տան չորրորդ դասիկոնը խիստ զիտուն ծեր գերմանացի մը կար, որ մինակ և քաջուած կ'ապրէր : Գժուարաւ համոզեցի զինքն ինձ տրոլեցընելու գերմաներէնը, խեղճ մարդն երբ սկսաւ դաս տալ, սրտողին աշխատեցաւ : Մտքիս մշտնջենական ցրումները սաստիկ ցաւ կը սրասձառէին իրեն : Քանի՛ քանի՛ անգամ իր մխահար ճրագին քովը հետս առանձին նստաւ, համբերատար զարմացումով մը կեցաւ՝ ձեռները իր դրքին վրայ դնելով խաչաձև և ինձ նայելով, մինչդեռ ես երազներուս մէջ ընկզմած էի առանց նշմարելու ոչ իր ներկայութիւնը, ոչ ալ իր արգահատութիւնը :

— Բարեսիրտդ իմ պարոն, ըսի վերջապէս, ահա կը տեսնես որ անօգուտ բան է, սակայն մարդերուն լաւագոյնն ես : Ինչպիսի՛ գործի մը ձեռնարկեր ես : Պէտք է ճակատագրիս թողուլ զիս. ոչ դուն և ոչ ես բան մը չենք կրնար ընել իրեն դէմ :

Չղիտեմ թէ հասկըցաւ այս խօսքերուս միտքը. ձեռներս սեղմեց անմուռնչ, և սլ գերմաներէնին խօսքը չեղաւ :

Իսկոյն զղացի թէ առանձնութիւնը փոխանակ բուժելու կը կործանէր զիս, և բոլորովին փոխեցի դրութիւնս : Գիւղը դացի և արշաւակի անտառները նետուեցայ, որսորդութիւն ըրի. շունչս սպառելու չափ զինավարժութիւն կ'ընէի, սաստիկ կը խոնջնայի, և առաւօտէն մինչև իրիկուն քրանելէն և վաղվղելէն ետք երբ զիշերն

անկողինս կը հասնէի ախոռի և վառօղի հոտ կրելով, դուխս սնարիս մէջ կ'ընկղմէի, վերմակներովս կը պլլուէի և կը դռչէի .

«Ուրուական, ուրուական, դուն ալ ձանձրացար. դուն ալ իս պիտի թողուս զիշեր մը :

Բայց ինչ օգուտ ունին այս ունայն ջանադրութիւնները. սուանձնութիւնը զիս վերստին բնութեան և բնութիւնն ալ սիրոյ քովը կը զրկէր : Երբ Օպտերվանսի փողոցն ինքզինքս գիակներէ շրջապատուած կը տեսնէի, ձեռներս արիւնաթաթաւ զենջակովս սրբելով, մեռելներուն մէջ դունատ կենալով, նեխութեան հոտէն խեղդուելով, ակամայ դուխս կը դարձնէի, և իմ առջևս դալարագեղ հունձքերուն, քաղցրարոյր մարդերուն և զիշերուան խոփուն ներդաշնակութեան ծփալը կը տեսնէի .

— Զէ, կ'ըսէի իւրովի, զիտութիւնը պիտի չըլլայ միթիթարիչս, որքան ալ ընկղմիմ այս մեռած բնութեան մէջ, ունայն է, ես ինքս ալ հոն պիտի մեռնիմ՝ մութութեամբ դառնուելի մը մարթին մէջ խեղդուող կապարագոյն անձի մը պէս : Երիտասարդութենէս չպիտի բժշկուիմ. երթամ ապրիմ ուր որ է կեանքը, կամ գէթ արևին մէջ մեռնիմ :

Իրօք կը մեկնէի, ձի մը կ'առնէի, Սէվրի և Շավիլլիի ճեմարանները կ'ընկղմէի, մեկուսի հովիտ մը մտնելով ծաղկաւետ մարգի մը վրայ կ'երկնայի : Բարէ, և այս ամեն անտառները, այս ամեն մարդերը կը դռչէին ինձ .

« Ինչ ուզելու եկար : Մենք կանաչ ենք, խեղճ պատանի, յոյսի գոյն ունինք մենք : »

Անատեն ես կը դառնայի քաղաքը, մի՞թին փողոցներու մէջ կը կորսուէի, ամեն սպտուհաններուն ըյսերուն, բնտանեաց խորհրդաւոր բոյներուն, անցնող կառքերուն, իրարու ընդհարող մարդերու կը նայէի : Ո՛հ, ինչ առանձնութիւն, ինչ տրամալի մուխ այս տանեաց վրայ, ինչպիսի՛ վիշտ այս օձապտոյտ փողոցներուն մէջ ուր ամեն մարդ կը կոխէ, կ'աշխատի, կը քրտնի, ուր հազարաւոր անձանօթներ կ'երթան ու կը դան մէկ մէկու արմուկին դպելով. կոյանոց ուր մարմինները միայն ընկերութիւն կը կազմեն, հողիները միմակ թողլով, և ուր միայն պոռնիկները ձեռք կ'երկնցընեն երբ կ'անցնին :

«Ապականուէ, արականուէ, և ալ պիտի չտառապիս :» Ահա քաղաքներէն այսպէս կը գոչեն մարդուս, այս է ահա պատերուն վրայ ածուխով, քարայտասկներուն վրայ տիղմով, երեսներուն վրայ ալ մարմինէն դուրս տուող արիւնով գրուածը :

Երբեմն ալ սրահի մը մէջ մեկուսի նստած երբ փառաւոր հանգիսի մը ներկայ կ'ըլլայի և ամեն վարդաղոյն, կատաղեղ և սպիտակափայլ կիներուն իրենց մերկ թևերովն ու մազերու ողկոյզներովը՝ ներդաշնակութեան և զեղեցկութեան փետներուն մէջ իբր 'ի լուսոյ արըշիւ. հրեշտակներու պէս ցայտելը կը տեսնէի, ո՛հ, ինչ պարտեզ, կ'ըսէի իւրովի, ինչպիսի ծաղիկներ, հաւքուելու և հոտոտուելու ծաղիկներ : Ա՛խ, մարդարտածաղիկներ, ո՛ մարդարտածաղիկներ, ձեր յետին տերևն ինչ պիտի ըսէ որու որ ձեր տերևները պիտի թափէ :

«Քիչ մը, քիչ մը, և ոչ բոլորովին :» Ահա աշխարհիս բարոյականը, ահա ձեր ժպիտներուն վախճանը : Ահա այս տրտմալի վճիռն վրայ այնքան թեթևութեամբ կը ժուռածէք այդ ամեն ծաղկանկար շղարշները, ահա այս սոսկալի ճշմարտութեան վրայ ձեր պղտի ոտներուն ծայրովը կը վաղէք իբր եղնիկներ (biche) :

«Բայց, տէր Աստուած, ինչո՞ւ անկատակ կը համարիս ամեն բան, կ'ըսէր Տէժընէ : Մտանկ բան մը չտեսնուած է երբէք : Սրտակներուն պարսպուիլը տեսնելով կը դանդաճիս : Սակայն զինիի մտաններուն մէջ տակաւներ, և ըլլորներուն վրան ալ զինիի մտաններ կան : Քողցր խօսքերով ոսկեզօծ լաւ կարթ մը շինէ, մեղրալի ճանճ մը գիբ ծայրը իբր խայծ, և արթուն կեցիլը, լարով մը կարթոգ նետէ՛ մուսցման զետը և բունէ՛ աղւոր, թարմագեղ և օձաձուկի մը պէս լարծուն միթարուհի մը. մատերուդ մէջ տեղէն խոյս տալէն ետք մեզի ալ մաս պիտի մնայ անորմէն : Սիբէ, սիբէ, սաստիկ կը ցանկաս սիրելու : Պէտք է որ երիտասարդութիւնը ժամանակն անցունէ, և եթէ քու տեղը ըլլայի, լաւագոյն կը սեպէի Բօթթուկալի թաղուհին համբախել քան թէ անդամագննութեան գրադիլ :

Այս էին ահա այն խրատները զոր հարկ էր ինձ ամեն առթիւ ըսել, և երբ ժամանակը կը դար, աունս կ'երթայի սիրտս ուռեցած,

երեսս վերարկուովս ծածկուած, անկողնիս եզրին վրայ ծունր կը կը դնէի, և խեղճ սիրտս կ'սփոփուէր : Ինչպիսի՛ արտաք, ինչպիսի՛ ախտեր, կալիլէոս ոտքովը գետնը կը զարնէր և կը գոչէր. «Այլ սակայն կը շարժի՛ այն :» Այսպէս ես ալ սիրտս կը զարնէի :

ԳԼՈՐԻ Բ

Մինչդեռ ամենատխուր վիշտով համակուած էի, յանկարծ յուսահատութիւնը, պատանութիւնը և զիպուածն ինձ ընել տուին այնպիսի բան մ'որ վիճակս սրոշեց :

Գրե՛ր էի սիրուհիս թէ ալ չէի ուզեր տեսնել զինքը. իրօք խօսքս կը բռնէի, սակայն զիշերները իր պատահաններուն տակը կ'անցունէի՝ գրանը քով նստարանի մը վրայ նստելով. իր լուսաւոր պատահաններուն կը նայէի, դաշնակին ձայնը կը լսէի. երբեմն իր կիսաբայ վարագոյրներուն ետևն իբր շուք մը կը նշմարէի զինքը :

Գիշեր մը մինչդեռ այն նստարանին վրան էի սոսկալի տրտմութեամբ մը գլխովին համակուած, ուշ մնացող բանուորի մ'անցնիլը անսայ, որ կ'երերար : Աւրախութեան ձայնարկութիւններով խառնուած կիսկաուր խօսքեր կը թոթովէր, ապա կիսկատար թողլով խօսքը՝ կ'երգէր : Գինով էր այս բանուորը, և իր տկարացած սրունքն երբեմն ուղիին այս, երբեմն այն կողմը կը տանէր զինքը : Եկաւ ընկաւ ուրիշ տունի մը նստարանին վրայ որ զիմացի կողմն էր : Հոն ժամանակ մ'իբ արմուկներուն վրայ որորուեցաւ, ապա խորունկ կերպով քնացաւ :

Փողոցն ամայի էր. չոր հով մը փոշին կ'ալէր. լուսինն անամպ հորիզոնի մը միջևէն կը լուսաւորէր այն տեղը ուր կը քնանար մարդը : Ուստի առանձին կը գտնուէի այս կոշտ մարդուն հետ որ աւմենին չէր զիտեր քօփն ըլլալս, և որ այն քարին վրայ թերևս աւելի հեշտութեամբ կը քնանար քան թէ իր ակողնին մէջ :

Այս մարդն իմ կամբի հակառակ փոփոխութիւն տուաւ վշտիս, ոտք ելայ տեղը իրեն ձգելու համար, ապա վերստին եկայ և նստայ :

Ձէի կրնար հեռանալ այս դուռէն որու սակայն չպիտի զարնէի, եթէ նաև կայսրութիւն մը տրուէր ինձ իբր փոխարէն. վերջապէս ամեն կողմ ժուռ դալէն ետք քնայողին առջևը կանկ առի մեքենայաբար:

«Ի՛նչ քուն, կ'ըսէի իւրովի: Անշուշտ այս մարդն ամենեկին եւրազ մը չտեսներ. իր կիներ թերևս այս միջոցին իր դրացիին կը բանայ այն վերնասենեկին դուռը ուր կը պառկի էրիկը: Այս դիւնովին զգեստները քուրջ դարձեր են, այտերը փորուեր, ձեռները խորշումեր են. թշուառ մ'է այս որ հաց չունի ամեն օր: Սթափելուն պէս բիւր կսկծալի հողեր, բիւր սաստիկ վիշտեր իրեն կ'ըստասեն. սակայն այս դիշեր քսակին մէջ թալեռ մ'ունէր, ուստի գինետուն մը մտաւ և իր դժբաղդութեանց մուտցումը դնեց. շաբաթ մ'աշխատեցաւ դիշեր մը քնանալու համար. թերևս իր մանկանց ընթրիքին ստակովն ունեցաւ այս դիշերուան քունը: Հիմակ իր սիրուհին կրնայ մատնել զինքը, իր բարեկամը կրնայ զողի մը պէս իր ողորմելի հիւզը սյրդիլ. ես իսկ կրնամ իր ուսին զարնել և դռնէլ թէ կը մեռցնեն զինքը, թէ իր սունը կ'այրի. թշուառը միւս կուշտին վրայ պիտի դառնայ և նորէն պիտի քնանայ:

«Եւ ես կը շարունակէի փողոցէն անցնելով մեծաքայլ, ես չեմ քնանար, ես որ այս դիշեր զինքը տարի մը քնայնելու չափ ստակ ունիմ քսակիս մէջ. այնքան ամբարտաւան և անմիտ եմ որ չեմ համարձակիր զինետուն մը մտնելու, և չեմ նշմարեր որ ամեն դրժբաղդները հոն կը մտնեն, վասն զի երջանիկ դուրս կ'ենեն: Ա՛, Աստուած, մարդուս ոսներուն տակ կոխկրտուած խաղողի ողիղյղ մը կը բաւէ ամենէն արտմալի հնահուքները փարատելու և կտրելու այն ամեն աներևոյթ թերերը զոր շարութեան ողիները մեր ճամբուն վրայ կ'երկնցնեն: Այնքերու պէս կը լանք, մարտիրոսներու պէս կը տառապինք. մեր յուսահատութեան մէջ կը կարծենք թէ աշխարհ մը փլուած է մեր գլխուն վրայ, և կը նստինք կը լանք ինչպէս Ագամ Եգեմի դուռերուն քովը: Սակայն աշխարհէս աւելի ընդարձակ վէրք մը բուծելու համար բաւական է ձեռքով պզտի շարժում մը ընել և մեր կուրծքը թրջել: Ուրեմն որքան չնչին բաներ են եղեր մեր ցաւերը քանի որ այսպէս կը մխիթարուին անոնք: Ար զարժա-

նանք թէ ինչու Նախախնամութիւնը՝ որ կը տեսնէ զանոնք՝ իր հրեշտակները չըրկեր մեր աղօթքը ընդունելու համար. բայց այսքան նեղութիւն կրելու պէտք չունի այն. տեսաւ մեր ամեն վիշտերը, ամեն փափաքները, անկեալ միտքերու յատուկ մեր բոլոր հպարտութիւնը, և մեզի շրջապատող աղէտից ովկիանոսը, և բաւական սեպեց մեր ճամբաներուն եզրին վրայ պզտի սև պտուղ մը կախել: Քանի որ այս մարդն այնքան լաւ կը քնանայ այս նստարանին վրայ, ինչու ես ալ խմինիս վրայ չքնանամ: Ոստիս գուցէ դիշերը սիրուհիս տունը կ'անցունէ, ուսկէ արևը ծագած միջոցին դուրս պիտի ելնէ. տարփուհիս կիսամբը կ'հետը պիտի դայ մինչև դուռը, և զիս քնացած պիտի տեսնեն: Իրենց համբայրները չպիտի արթնցնեն զիս, և ուսիս պիտի զարնեն. միւս խշտիս վրայ պիտի դառնամ և նորէն պիտի նիւհեմ:»

Ուստի վայրենական ուրախութեամբ մը համակուած սրայ կտպելայ մը բնտուել: Աէս դիշերն անցած ըլլալով դրեթէ ամենքն ալ զոց էին. բայց կտպելայ մը չգտնելուս համար սկսայ սաստիկ բարկանալ:

— Ի՛նչ, կ'ըսէի մտապէս, այս մխիթարութիւնն անգամ պիտի մերժուի ինձ:»

Ամեն կողմ կը վազէի, կրպակներուն զարնելով և դռնելով.
«Գինի՛, գինի՛:»

Վերջապէս բաց կտպելայ մը դտայ. սրուակ մը գինի ուղեցի, և առանց նայելու թէ լաւ է զինին կամ դէշ, հետզհետէ խմեցի. երկրորդ մը, ապա երրորդ մ'ալ բերել տուի և նոյնպէս պարպեցի: Հիւանդի մը պէս կը վարուէի, և բռնի կը խմէի իբր թէ բժիշկը զեղ մը հրամայած ըլլար ինձ որպէս զի չմեռնիմ:

Այս թանձր ըմպելին անշուշտ խարդախուած էր, վասն զի իր շողիներն իսկոյն ամպ մը ծաւալեցին իմ վրայ: Աճապարուամով խմած էի, հետևաբար յանկարծ գինովցայ. դաղափարներու շփոթիլը, ապա հանդարտիլը, ետքը նորէն շփոթիլը զգացի: Վերջապէս ալ անկարող ըլլալով խորհելու, դէպ երկինք նայեցայ կարծես ես ինձի մնաս բարև ըսելու համար, և արմուկներս սեղանին վրայ կուլցուցի:

Անատեն միայն նշմարեցի թէ մինակ չէի սրահին մէջ: Կապելա-
յին միւս ծայրը սոսկալի մարդերու խումբ մը կար, որոնց կերպա-
րանքը վտիտ և ձայնը բիրտ էր: Իրենց զգեստներէն կը հասկցուէր
թէ ժողովրդային դասուն չէին վերաբերեր, սակայն քաղաքաւոր աչ-
քէին, վերջապէս անոնք այն երկրիմի դասուն կը վերաբերէին որ
ամէն դասերուն նուաստագոյնն է, որ ոչ պաշտօն, ոչ հարստու-
թիւն, ոչ ան արհեստ մ'ունի, եթէ նուաստ արհեստ մը չէ ու-
նեցածը, որ ոչ աղքատն է, ոչ ալ հարուստը, և որ մէկին մու-
լութիւնները և միւսին թշուառութիւններն ունի:

Իսաղի զգուշի թողութեամբ վրայ կը վիճէին խորին ձայնով. ա-
նոնց միջևը խիստ ծաղիկահաս, աղւոր և մաքուր կեցի հաղուած աղ-
ջիկ մը կար, որ միայն իր ձայնովն անոնց հետ նմանութիւն ու-
նէր, իր գէմբը վարդազոյն, բայց ձայնն այնքան կերկերուն և տկար
էր որ կարծես վաթսուն տարիէ 'ի վեր հասարակաց մուսնետիկ մ'ե-
ղած էր ան: Այս աղջիկն ինձ կը նայէր ուշադիր՝ անշուշտ զիս
կապելայի մը մէջ տեսնելուն զարմանալով, վասն զի վայելչութեամբ
և գրեթէ պճնասիրարար հաղուած շքուած էի: Սակաւ առ սա-
կաւ մտեցաւ, և սեղանին առջևէն անցնելով վրայի սրուակները
վերցուց, և տեսնելով թէ ամենքն ալ պարպուեր էին՝ ժպտեցաւ:
Տեսայ որ հոյակապ և սպիտակափայլ ակուաներ ունէր. ձեռքը բռնե-
ցի և աղաչեցի որ քովս նստի. յօժարակամ նստաւ և իր հաշիւին
համար ուղեց որ ընթրիք բերուի իրեն:

Այս աղջիկն կը նայէի անմուռնջ. աչերս լի էին արտաւրով,
նշմարեց արտասուել և պատճառը հարցուց: Բայց չէի կրնար պա-
տասխանել. գլուխս կ'օրէի իրր թէ ուղէի աւելի յորդութեամբ
թափել արցունքս, վասն զի այտերուս վրայէն անոնց հոսիլը կ'ըզ-
գայի: Հասկցաւ աղջիկը թէ թաղուն վիշտ մ'ունիմ և ջանք ը-
րաւ պատճառը գուշակելու. թաշկինակը հանեց, և շատ զուարթու-
թեամբ ընթրելովը հանդերձ մերթ ընդ մերթ երեսս կը սրբէր:

Այս աղջիկը չգիտեմ ի՞նչ սոսկալի և քաղցր բան մը, նաև զթու-
թեան հետ այնքան տարօրինակ խառնուած լըբութիւն մ'ունէր որ
այս մասին ի՞նչ խորհիւ չգիտէի: Եթէ փողոցին մէջ ձեռքս բռնած
ըլլար, սոսկում պիտի տար ինձ. սակայն ո՞վ ըլլալը անյայտ և

անձանթ աղջիկ մ'առանց բան մ'ըսելու առջևս զարով ընթրեւն և
իր թաշկինակովն արցունքս սրբեւն այնքան տարօրինակ կերեւար ինձ
որ զայրանալով ու միանգամայն հրձուելով շուարեր մնայեր էի:
Լսեցի որ կապելայեանը կը հարցնէր անոր թէ կը ճանչէր զիս.
այո՛, պատասխանեց և ըսաւ որ հանդիսա թողուն զիս: Հուտով
զայցին խաղացողները, և կապելայեան ալ իր դուռը և պատահա-
նին դուրսի փեղկերը զօցելէն ետք իր կզգակին յեանակողմեան սե-
նեակն երթալով, մինակ մնացի այս աղջիկն հետ:

Այս ամէն բրածներս այնքան շուտ տեղի ունեցեր էին և յուսա-
հատութեան այնքան տարօրինակ զգացումի մը հնազանդեր էի որ
երազ տեսնել կը կարծէի, և թէ դադարներս լարելովն թոսի մը
մէջ կը յուզուէին: Ար թուէր ինձ թէ կամ խեղդ էի և կամ դեր-
բնային զօրութեան մը հնազանդեր էի:

— Ո՞վ ես դուն, գօչեցի յանկարծ. ի՞նչ կ'ուզես իղմէ. ուսկէ
կը ճանչես զիս. ո՞վ ըսաւ քեզ արտաւրս սրբել: Մի թէ արհեստագ-
է ատի, և կը կարծես թէ պիտի սիրեմ՝ քեզի: Եւ ոչ իսկ մա-
տովս պիտի դոնամ՝ քեզ: Ի՞նչ կ'ընես. պատասխան տուր: Մի թէ
ստակ է քեզ պէտք եղածը: Քանիկ կը ծախես այդ զթութիւնը:

Ոտք ելայ և ուղեցի դուրս ելնել. սակայն զզացի թէ կ'երեւայի.
Նոյն պահուն աչերս ալ պղտորուեցան, անհասարկ տկարութիւն մը
տիրեց վրաս և աթուակի մը վրան ընկայ:

— Անհանգստութիւն կ'զգաս, ըսաւ ինձ այս աղջիկը՝ թեև բռնե-
լով. տղայի մը պէս, — և իրօք տղայ ես, — զինի խմցիր ա-
ռանց գիտնալով թէ ի՞նչ կ'ընէիր: Աեցի որ այս աթուակն վրայ, և
սպասէ որ փողոցէն կառք մ'անցնի. պիտի ըսես ինձ թէ ո՞ր կը
բնակի մայրդ, և կառքը հոն պիտի տանի քեզի, քանի որ ստու-
զիւ, շարայարեց ինդալով, քանի որ ստուղիւ աղեղ կը գտնես զիս:

Մինչդեռ աղջիկը կը խօսէր, վեր ըրի աչերս: Թերևս զինովու-
թիւնը խաբեց զիս. չգիտեմ թէ աղէկ չտեսեր էի մինչև այն բու-
պէն. բայց յանկարծ նշմարեցի որ այս թշուառուհիւն երեսին վրայ
սիրուհիս աղետալի նմանութիւնը կար: Սառուհաղիլ զզացի այս
նմանութիւնը տեսնելով: Սարսուռ մը կայ որ մարդուս մազերէն կը
բռնէ. ժողովրդային մարդիկ կ'ըսեն թէ այս սարսուռը մահն է որ

գլուխին վրայէն կ'անցնի . սակայն իմնին վրայէն անցնողը մահը չէր :

Անցնող սարսուռն էր դարուս հիւանդութիւնը , կամ լաւ ևս է ըսել նոյն իսկ այս աղջիկը , և ահա այս հիւանդութիւնը անոր տոգոյն և հեզնալի գէմբը , կերկերուն ձայնը առնելով եկաւ առջևս նստաւ կապելային ներսը :

ՔԼՈՒԹ Թ

Այն միջոցին ուր նշմարեր էի թէ այս կինը տարփուհիս կը նմանէր , սոսկալի , անդիմադրելի խորհուրդ մը գրաւած էր հիւանդ ուղեղս , և անմիջապէս դործադրեցի այս խորհուրդը :

Մեր սիրահարութեան առջի ժամանակները սիրուհիս երբեմնակի դաղտնապէս զիս տեսնելու եկած էր . անատեն պղտի սենեկիս համար հանդիսաւոր օրեր էին անոր այս դաղտնի այցելութիւնները . ծաղիկներ կը դային սենեակս , կրակը զուարթօրէն կը վառուէր . լաւ ընթրիք մը կը պատրաստէի . անկողինն ալ իր հարսանեկան զարդարանքն ունէր ամենասիրեցեալս ընդունելու համար :

Շատ անգամ երբ հայելիին տակ բաղմոցիս վրայ կը նստէր ան , հոգեպիշ նայեր էի իրեն այն լուին ժամերուն մէջ ուր մեր սիրտերը կը խօսակցէին : Ար տեսնէի որ նա Մայ համբարուն պէս այս առանձնական փոքր անջրպետը դրախտի կը փոխէր , անջրպետ ուր քանի քանի անգամ լացեր էի : Հոն էր , բոլոր գիւրբերուս , ցանուցիք գրեատներուս , սիրուն կահ կարասիներուն միջևն էր , չորս տրամալի պատերուն մէջն էր . բայց ինչպիսի՞ անոյշ լոյս մը կը ծաւալէր այս ամեն անշուք իրերուն վրայ :

Այս յիշատակներն անընդհատ կը հաղածէին և կ'արգիլէին զիս քնանալու այն օրէն 'ի վեր որ կորուսեր էի սիրուհիս : Գիւրբերս , պատերս իր վրայ կը խօսէին հետս . չէի կրնար հանդուրժել անոնց : Անկողնու փողոցը կ'արտաքսէր զիս . սոսկում կը տար ինձ այն երբ չէի լար իր վրայ :

Ուստի այն սենեակս տարի աղջիկը , ըսի իրեն որ 'նստի՛ կունակը

ինձ դարձնելով . կիսամերկ նստեցուցի զինքը : Ապա սենեակս իր բոլորախիբ կարգադրեցի ինչպէս ատենօք սիրուհիս համար կը կարգադրէի : Թիկնաթուռները տեղաւորեցի ուր որ էին զիշեր մը զօր կը յիշէի : Անդհանրապէս մեր ամեն երջանկութեան դաղափարներուն մէջ յիշատակ մը կայ որ ամենը կը դերազանցէ . կայ օր մը , ժամ մը , որ միւս ամեն օրերը , ժամերը գերազանցած , կամ եթէ ոչ՝ կարծես անոնց տիպարն և անջնջելի կաղապարն եղած է . այս ամեն իրողութեանց միջոցին կը դայ վայրկեան մ'ուր մարդս Լօբ Տը վեկային կատակերգութեան մէջ Թէօսօրին պէս կը դոչէ . « Բանդ , ոսկեղէն բեւու մը դիբ անիւիդ : »

Ամեն բան այսպէս կարգի գնելէն ետք շատիկ կրակ մը վառեցի , և դետիքը ներբաններուս վրայ նստելով սկսայ անսահման յուսահատութեամբ մ'արբշտիլ : Սրտիս մինչև խօրը կ'իջնէի անոր դալարութիւլը և ճգմուիլը զգալու համար : Սակայն մոռոլին Թիրօլեան երգ մը կը մըմեջէի , զոր սիրուհիս անընդհատ կ'երգէր .

« Ատենօք գեղեցիկ , սպիտակ և ծաղիկ մը պէս կարմիր էի , բայց այսօր ոչ : Ալ գեղեցիկ չեմ , վասն զի սէրը մաշեց զիս : »

Այս խեղճ երգին սրտիս անապատին մէջ տուած արձագանքը կը լսէի :

« Ահա մարդուս երջանկութիւնը , ահա փոքր դրախտս . ահա Մայ համբարուս . ամենուն ծախսող բող մ'է ասի : Տարփուհիս անորմէն աւելի արժէք չունի , կ'ըսէի : Ահա այս դանուածն այն բաժակին տակը , ուր աստուածներուն անուշակ ըմպելին խմեցիր . ահա այս է սիրոյ դիակը : »

Թշուառուհին երգելս լսելով ինքն ալ սկսաւ երգել : Իր երգը լսելով մեռելի պէս գեղնեցայ . վասն զի այս բիրտ և դարձելի ձայնս՝ սիրուհիս նմանող աղջիկէ մ'երևելով կ'երևար ինձ իբր խորհրդանշան այն զգացումին զոր կը կրէի : Այս ձայնը շուսյտութիւնն էր անձամբ որ այն ծաղիկահաս երիտասարդուհիին կողորդին մէջէն կը թոթովէր : Ար թուէր ինձ թէ տարփուհիս իր նենդութիւններէն 'ի վեր հարկաւ այս ձայնին պէս ձայն մ'ունէր : Միտքս բերի Ֆոսթը որ Պրօքէնի մէջ անտիական մերկ կախարդուհի մը հետ պարելով անոր բերնէն կարմիր մուկ մ'երնելը կը տեսնէ :

«Առէ՛, զոչեցի աղջկին : Ոտք ելայ և քովը դացի . ժպտելով անկողնիս վրան նստաւ , և իր քովն երկնցայ գերեզմանիս վրան երկնցող բուն իմ արձանիս պէս :

Գուք՝ դարուս մարդերը՝ դուք որ այս միջոցիս պարահանգէսը կամ թատրոնը կը վազէք , և կ'աճապարէք զբօսանք ընելու , դուք որ այս գիշեր՝ պառկելու ժամանակ ձեր Աօլթերին մէկ հին հայհոյութիւնը , Բօլ-Առի-Գուրիէի մէկ իրաւացի կատակը , կամ մեր Աղգային պատգամատանց մէկ յանձնակմբին այս կամ այն անտեսադիտական ճառը պիտի կարգաք քնանալու համար , դուք որ ձեր մարմնոյն մէկ ծակէն պիտի շնչէք նունուֆար ըսուած այն հրեշալին ծագկին ցուրտ հիւթերը , զոր Բանաւորութիւնը մեր քաղաքներուն մէջ տեղը կը տնկէ , եթէ պատահարար այս աննշան գիրքը կարգալու առիթ ունենաք , կը խնդրեմ որ արնուական արհամարհութեամբ մը չժպտիք , շատ վեր չընէք ձեր ուսերը , շատ վտասահութեամբ չըսէք թէ երևակայական գէշութեան մը վրայ կը դանդաճախիմ . թէ վերջապէս մարդկային միտքը մեր կարողութեանց ամենէն զեղեցիկն է , և թէ այս աշխարհիս մէջ ոչ այլ ինչ է ճշմարիտ բայց եթէ արժէթղթերուն առուտուրը , լասղընէն , սեղանին վրայ Պօրտոյի գինին , քաջակազմ մարմին մը , ուրիշին նկատմամբ անտարբերութիւնը , և գիշերն անկողնին մէջ ինկարոյր մարթով մը ծածկուած ցանկասէր ջիղեր :

Վասն զի օր մը ձեր մնայուն և անշարժ կենաց միջևէն կրնայ փոթորիկ մ'անցնիլ . Նախախնամութիւնը կրնայ փշել այն գեղեցիկ ծառերուն վերեւէն զոր ձեր մուսցման գետերուն հանդարտ ջուրերովը կ'ոռոցէք . կրնաք յուսահատիլ , պարոն անդամներ . արտսուք կայ ձեր աչերուն մէջ : Չպիտի ըսեմ ձեզ թէ կրնաք մատնուիլ ձեր տարփուհիներէն . ձեզի համար ձիւ մը մտնելին որքան ցաւ է , նոյնքան է նաև սիրուհիէ մը մատնուիլը . սակայն պիտի ըսեմ ձեզ թէ մարդս արժէթուղթի առուտուրին մէջ կորուստ կ'ընէ , թէ լասղընէի մէջ վասակողը կրնայ նաև քթուիլ , և եթէ թուղթ չէք խաղար , մտածեցէք որ ձեր թալեւները , ձեր դրամուած անդորրութիւնը , ձեր ոսկեղէն և արծաթեղէն երջանակութիւնը սեղանաւորի մը քովն է որ կրնայ սնանկանալ , կամ հասարակային ար-

թղթերու փոխուած է որք կրնան անվճար մնալ . վերջապէս՝ թէև բոլորովին անողջալ ըլլաք՝ կ'ըսեմ ձեզ թէ կրնաք բան մը սիրել . ձեր աղիքին խորը կրնայ թեւ մը թուշնալ , և կրնաք վշախն նմանող սղաղակ մ'արձակել : Օր մը աղմուտ փողոցներուն մէջ թափաւելով , երբ նիւթական վայելումներ չպիտի գտնէք ձեր անդործ ոյժը մաշելու համար , երբ ձեր իրականն և օրականը պիտի պակասին , պատահարար կրնաք ստիպուիլ ձեր բոլորտիքը նայելու դողաւոր այտերով , և կէս գիշերին ամայի նստարանի մը վրան նստիլ :

Ո՛ր քարասիրտ մարդեր , վեհ ինքնամոնիներ , անհամեմատելի տրամաբաններ , դուք որ ոչ յուսահատական դործ մը , ոչ ալ թուարանական սխալ մ'ըրած էք բնաւ , եթէ երբէք պատահի ձեզ բան մը , ձեր կործանման միջոցին յիշեցէք Ապէլարը երբ Էլօիզը կորսնցուց : Վասն զի դուք ոչ այնքան կը սիրէք ձեր երկվարները , ոսկիները և սիրուհիները որքան ան կը սիրէր Էլօիզը . վասն զի սորմէ զատուելով անի այնպիսի կորուստ մ'ըրած էր , որուն նմանը բնաւ չպիտի ունենաք , և որու նմանը ձեր իշխանը՝ Սատանան՝ անգամ չէր կրնար կրել երկրորդ անգամ երկինքէն ընկնելով . վասն զի Ապէլար կը սիրէր Էլօիզը տեսակ մը սիրով որու վրայ չէն խօսիր օրողիւնները , և որու ստուերը ձեր կիներն և աղջիկները չէն տեսներ մեր թատրոններուն և գիրքերուն մէջ . վասն զի Ապէլար իր կեանքին կէսը անոր անբիծ ճակատը համբուրելով անցուցած էր , Գառիթ մարգարէին սաղմոսները և Մաուրի սրբանուէր երգերը երգել սորվեցնելով անոր , վասն զի միայն Էլօիզը ունէր աշխարհիս վրայ , այլ սակայն Աստուած միտիթարեց Ապէլարը :

Հաւատացէ՛ք ինձ որ երբ դժբաղդութեանց ժամանակ Ապէլարը պիտի յիշէք , մի և նոյն աչքով չպիտի տեսնէք ձեր Աօլթերին անոյշ հայհոյութիւնները և Գուրիէին կատակները . պիտի զգաք թէ մարդկային միտքը կրնայ պատրանքը փարատել , բայց ոչ ցաւերը . թէ Աստուած լաւ անտեսուհի մ'ըրած է զայն , բայց ոչ դթութեան քոյր մը : Պիտի տեսնէք որ մարդուս սիրան իր վերջին խօսքը ըսած չէր երբ , «Բան մը չեմ հաւատար , վասն զի բան մը չեմ տեսներ» , ըսաւ : Ձեր բոլորտիքը յոյսի պէս բան մը պիտի վնասուէք . պիտի երթաք եկեղեցիներուն դուռերը ցնցելու որպէս զի

տեսնէք թէ արդեօք տակաւին կը շարժին անոնք, սակայն մշտնջենապէս զոցուած պիտի գտնէք այդ դուռերը. պիտի ուզէք Թրաբեան վանականներ ըլլալ, և ճակատագիրը, որ կը ծաղրէ ձեզի, շիշ մը հասարակ գինիով և պունիկով մը պիտի սպասսխանէ ձեզ:

Եւ եթէ խմէք գինին, եթէ պունիկը աւնուք և ձեր սնկողներ տանիք, զիտյիք թէ ի՞նչ կրնայ պատահիլ ետքը:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

©©©©©

ՔԼՈՒԻ Ե

ՀԵՏԵՐԵԱԼ օրն արթննալով ինքնիրմէս այնքան սոսկալի պժգում մը զգացի, ինքզինքս ալ այնքան նուաստ և դձուձ գտայ որ առաջին շարժումս միջոցին սոսկալի զրգում մը զբաւեց զիս: Անմիջապէս գուրս նետուեցայ, հրամայեցի աղջկին որ կարելի եղածին չափ շուտով հագուի և մահի. ապա նստայ, և վշտաբեկ նայուածքս սենեկին պատերուն վրայ ծուռ գալով մերենայաբար կանկ առաւ դէպ այն անկիւնը, ուր կախուած էին ատրճանակներս:

Այն ատեն իսկ ուր վշտահար խորհուրդը կարծես բազկատարած կը յառաջանայ դէպ ՚ի ջնջումը, երբ մահը բուռն որոշում մը կ'ընէ, կը թուի թէ զէնք մը կախուած տեղէն վար աւնելու, պատրաստելու Ֆիզիզական գործողութեան մէջ, երկաթին ցուրտին մէջն իսկ կամբէն անկախ նիւթական սոսկում մը կայ, մատերն անձկութեամբ կը պատրաստուին. թևը կը պրկուի: Ա՛վ որ մեռնելու կ'երթայ, համայն բնութենէն կ'արգիլուի երթալու: Ուստի չեմ կրնար մեկնել թէ ինչ զգացի մինչդեռ այս աղջիկը կը հագուէր. զգացածս էր սա խօսքը զ՞ր իբր թէ ատրճանակս ինձ ըսէր. «Մտածէ ընելու գործիդ վրայ»:

Իրօք անկից ետք շատ անդամ մնածեցի թէ ինչ պիտի պատահէր ինձ եթէ՛ ինչպէս կ'ուզէ՛ր պրօնիկը շտապաւ հաղուած և շուտով գացած ըլլար : Անշուշտ ամօթին առաջին տպաւորութիւնը պիտի անցնէր. արտմութիւնը յուսահատութիւն չէ , և Աստուած զանոնք միացուցած է իբր եղբայրներ որպէս զի մին երբէք մեզի մինակ չթողու միսին հետ : Սենեկին օդն այս կնկան ներկայութենէն ազատ մնալէն ետք սիրտս պիտի սփոփուէր : Քովս ոչայլ ինչ պիտի մնար , բայց եթէ զիդջը , որուն երկնայիններումին հրեշտակը պատուէր տուաւ ոչ զոր մեռցներու : Սակայն անշուշտ ցիեանս պիտի բժշկուէի զէթ . շուայտութիւնը մշտնջենապէս սենեկիս դուռէն պիտի արտաքսուէր , և ալ երբէք չպիտի կրէի այն սոսկումի զոյցումը զոր տուած էր ինձ շուայտութեան առաջին սյցելութիւնը :

Բայց բոլորովին տարբեր բաներ պատահեցան : Սրտիս մէջ սկսող կռիւր , կսկծալի խորհրդածութիւններն որոյ ներքև կը տաղնասպուէի , զըռանքը , վախը , բարկութիւնն անդամ (վասն զի բիւր բաներ կ'զգայի միանգամայն) այս ամեն անխուսելի զօրութիւնները , կ'ըսեմ , թիկնաթուիս վրայ կը բռնէին զիս , և միջոցաւ այսպէս ամենէն վտանգաւոր զուանցութեամբ մը համակուեր էի , ազլիկը հայլիին առջև ծռուելով խեղքը միտքը կրցածին չափ իր բօսպան լաւադոյն կերպով հաղներու կը տար , և ամենակատարեալ հանդարտութեամբ ժպտելով զըռխը կը զարգարէր : Քաւորդէ մ'աւելի տեւց այս ամեն պչրասիրական աշխատութիւնները , և այս քաւորդին մէջ ալ զրեթէ մոռցեր էի զինքը : Աւերջապէս երբ շշուկ մը հանեց ան , սրանեղութեամբ զէպ իր կողմը դարձայ , բարկալի ձայնով մ'աղաչեցի որ մինակ թողու զիս : Չայնիս բարկութիւնն այնքան յայտնի էր որ վայրկեանի մը մէջ պատրաստ եղաւ ազլիկը , և դուռը բացաւ համբոյր մը զրկելով ինձ :

Միւսնայն վայրկեանին դուրսի դուռը զարնուեցաւ : Շուտով ելայ և հազիւ ժամանակ ունեցայ ազլիկին խուց մը բանալու ուր նետուեցաւ ան : Գրեթէ իսկոյն ներս մտաւ Տէմընէ երկու երիտասարդի հետ , որք իր գրացիներն էին :

Մարդկային կեանքի ինչ ինչ պատահանքներուն կը նմանին ջուրի այն մեծ հոսանքներն որոնց կը հանդիպինք ծովերու միջևը : Ժակաւազիւր , զիպուած , Նախախնամութիւն , ինչ կ'ուզես ըսէ , անունն

ինչ կարևորութիւն ունի : Որոնք որ կը կարծեն ուրանալ՝ մին միւսը իրեն դէմ հանելով խօսքէն կը խարուին լոկ : Սակայն անոնց մէջ անդամ չկայ անձ մ'որ Աեսարի կամ Նաբոլէոնի վրայ խօսելով բնականաբար չըսէ . « Նախախնամութեան մարդն էր ան : » Գուցէ կը կարծեն թէ դիւցազները միայն արժանի են երկնից ուշը դրաւելու , և թէ ծիրանիէ զոյնը աստուածները կը հրատարէ ինչպէս ցուէրը :

Ըստ իմ կարծեաց մտքին համար չկայ անգունդ մ'որ այնքան խորունկ ըլլայ որքան են աշխարհիս մէջ ամենափոքր պարագաներէ վճռուող բաները , նաև առերևութապէս չնչին առարկաներէ և իրերէ մեր բաղդին նկատմամբ հետևող փոփոխութիւնները : Մեր սովորական գործերը կը նմանին բթասայր պղտի նիզակներու զոր կը սովորինք իրենց նշանակէտին կամ ասոր մօտ տեղ մը հասցնելու , այնպէս որ հուսկ հետոյ այս ամեն մանր հետևութիւններով վերացական և կանոնաւոր եակ մը կը կազմենք և այս էակը մեր խոհեմութիւնը և կամքը կ'անուանենք :

Ապա փոթորիկ մը կ'անցնի , և ահա այն նիզակներուն փոքրագոյնը , թեթևագոյնը , ամենէն չնչինը տեսութենէն անբեւեյթ ըլլալու չափ բարձրանալով հորիզոնէն կ'անցնի և Աստուծու սնրաւ կուրծքը կը հասնի :

Մնասեն ինչպիսի սաստիկութեամբ կը բռնուինք : Ինչ կ'ըլլան հանդարտ հպարտութեան այն ուրուականներն որք են կամքն ու խոհեմութիւնը : Ոյժն անդամ , որ աշխարհիս թաղուհին է , որ կեանքին կռիւնն մէջ մարդուս սուրն է , ՚ի նանիր կը շողայնենք բարկութեամբ , ընդունայն կը ջանանք անոր ասպակներու որպէս զի մեզի սպառնացող աղէտքէն ազատինք . անբեւեյթ ձեռք մ'այն սուրին ծայրը կը հեռացնէ , և մեր ջանադրութեան բոլոր եռանդն անսպասակ մնալով մեղի աւելի հեռի նետելու կը ծառայէ միայն :

Այսպէս ես ալ այն պահուն ուր միակ փափաքս էր ըրած յանցանքս սրբել , թերևս իսկ անոր փոխարէն պատիժս ընդունիլ ինքնին , այն միջոցին իսկ ուր սաստիկ տարտափ մը կը զրաւէր զիս , իմացայ թէ կը պարտաւորէի կրել վտանգաւոր փորձ մ'որու մէջ յաղթուեցայ :

Տէժընէ ուրախ զուարթ էր . բազմոյն վրան երկնալով նախ քանի մը կատակներ ըրաւ երեսիս նկատմամբ , որ աղէկ քնայած չէր , կ'ըսէր ան : Բայց իր կատակներուն համբերելու ոչ այնքան տրամադիր գտնուելով խստիւ աղաչեցի զինքն որ ազատ թողու զիս անոնցմէ :

Արժէս ուշադրութիւն չըրաւ աղաչանքիս . և դարձեալ կատակի ձևով խօսք բայաւ այն իրողութեան վրայ որու պատճառաւ տունս եկած էր : Տէժընէ եկած էր ինձ իմացնելու թէ տարփուհիս չէ թէ երկու այլ երեք սիրող ունեցած էր միանգամայն , այսինքն թէ ինձի հետ ունեցած միևնոյն դէշ վարմունքն ունեցեր էր ոտսիս հետն ալ . թէ խեղճ տղան անոր մասնութիւնը իմանալով սոսկալի կերպով տարաձայներ էր , և Բարիդի մէջ մարդ չկար որ իմացած չըլլար զայն :

Առջի բերան աղէկ չհասկցայ թէ ինչ կ'ըսէր Տէժընէ , վասն զի ուշադրութեամբ մտիկ չէի ըներ . բայց երբ մինչև երեք անգամ ամենամանր պարտզաներովը կրկնել տուի ըսածը , ճշդապէս իմացայ այս սոսկալի պատմութիւնը , խուփեցայ և այնքան շուարեցայ որ չէի կրնար պատասխանել : Առաջին զպայումս ինդալեղաւ , վասն զի յայտնապէս կը տեսնէի թէ կիներուն յետինը սիրեր էի . սակայն կիներուն յետինն ըլլալովը հանգերձ իրաւ էր որ զինքը սիրեր էի , և՛ լուադոյն է ըսել թէ՛ տակաւին կը սիրէի :

«Արեւիկէ է ատի :» Ահա միայն այս պատասխանը կրցայ գտնել :

Անտեսն Տէժընէի բարեկամները հաստատեցին անոր ամեն ըսածները : Տարփուհիս մէկ սիրողին հետ իր տունը գտնուած միջոցին միւս սիրողն ալ վրայ հասած էր , և այսպէս յանկարծ երկուքին առջև բռնուելով անոնցմէ կրած էր նախատական յարձակում մը զոր բոլոր հասարակութիւնը զիտէր : Անպատիւ ըլլալով ստիպուեր էր Բարիդէն մեկնելու , չուզելով ամենաստտիկ դայթակողութեան մ'հնարակուիլ :

Ինչորին էր ինձ տեսնել թէ այս ամեն կատակներուն մէջ ծաղրալի մաս մը կար այս կիսկին համար ըրած մենամարտութեանս , իր վրայ ունեցած անզուսպ սիրոյս , վերջապէս իր նկատմամբ բռնած բոլոր ընթացքիս դէմ : Ըսել թէ տարփուհիս արժանի էր ամենէն

պէ՞ղալի անուներու , թէ՛ վերջապէս ոչ այլ ինչ էր ան բայց եթէ ապիրատ մ'որ իր վրայօք դիտցուած բաներէն հարկը անդամ աւելի դէշ բաներ ըրած է թերևս , ինձ զղայնել էր դառնապէս թէ ուրիշ շատ անձերու պէս ես ալ միամտաբար խարուեր էի իրմէն :

Այս բաները հաճելի չէին ինձ . երիտասարդները զիտելով տհաճութիւնս զուշութիւն ըրին . բայց Տէժընէ զիտաւորութիւններունէր . իրեն բան գործ ըրած էր սիրային ակասութեւ , և իբր հիւանդութիւն մ'անդթաբար կը դարմանէր զայն : Փոխադարձ ծառայութեանց վրայ հիմնուած բազմաժամանակեայ բարեկամութիւն մ'իրաւունքներ կը տար իրեն , և որովհետև զովելի կ'երևար իրեն իր պատճառը , չէր դեղեւէր այն իրաւունքները գործածելու :

Աւստի ոչ միայն մեղմութեամբ չէր վարուեր հետս , այլ նաև երբ տեսաւ շփոթութիւնս և ամօթս , ամեն ճիշդ թափեց կրցածին չափ շփոթութիւնս և ամօթս աւելցնելու համար : Տհաճութիւնս խաղցն շատ յայտնի եղաւ , ուստի չկրցաւ շարունակել խօսքը , կանկ առաւ , և որոշեց լուութիւն պահել , որով ևս աւելի զրգոյց զիս :

Ես ալ հարցումներ ըրի . սենեկին մէջ կ'երթնէ կէի : Անտանելի եղած էր ինձ այս իրողութեանց պատմութիւնը ըսելը . կ'ուզէի որ անոնք նորէն պատմուէին ինձ : Զանք կ'ընէի երբեմն զուարթ կերպարանք , երբեմն հանդարտ դէմք ունենալու , այլ 'ի զուր : Տէժընէ յանկարծ համր եղած էր՝ ամենէն գարշելի շողակրանն ըլլալէն ետք : Մինչդեռ մեծաբայլ կ'երթայի կը գայի , անտարբերութեամբ ինձ կը նայէր , և կը թողուր որ սենեկին մէջ երթնէկեմ ինչպէս աղուէս մը դառաղեղին մէջ :

Չեմ կրնար ըսել թէ ինչ կ'զգայի . կին մը կար որ այնքան երկար ժամանակ սրտիս կուռքն եղած էր , և որ զինքը կորուսելս 'ի վեր կարի սաստիկ վիշտեր կը պատճառէր ինձ . միայն զինքը սիրեր էի , և կ'ուզէի մինչև 'ի մահ լալ իր վրայ . այլ ահա կ'իմանայի որ այս կինն անամթ լիբբ մը , երիտասարդներու ծիծաղելի մակդիրներուն աւարկան , ընդհանուր պարսաւանայ և դայթակողութեան աւարկան եղած էր :

Ար թուէր ինձ թէ կրակին մէջ կարմրած երկաթի մ'ուսիս վրայ

միտուելը կ'ըզայի և թէ կիզողական գրոշմ մը զարնուած էր հոն ։
 Քանի կը խորհէի , ևս աւելի կ'ըզայի թէ խաւարը կը թանձրա-
 նար բոլորովոր : Ժամանակ առ ժամանակ գլուխս կը դարձնէի , և
 սառնաբեկ ժպիտ մը , կամ հետաքրքիր նայուածք մը կ'ընդհնջմարէի
 որ զիս կը գիտէր : Տէժընէ չէր թողուր զիս . աղէկ կը հասկնար
 թէ ինչ կ'ընէ ինձ . երկար ատենէ 'ի վեր կը ճանչէինք զիրար .
 քաջ գիտէր թէ կրնայի ամեն խենդութիւնները ընել , և թէ բնա-
 ւորութեանս բուռն եռանդն կրնար սր և իցէ ճամբայէ զիս քշել և
 ամէն սահմաններէն անդին նետել , բայց 'ի մէկ ճամբայէ : Ահա
 այս պատճառաւ վիշտս կ'անպատուէր և սրտիս կը բողբէր մտքիս
 գէմ :

Երբ վերջապէս հասցուց զիս այն վիճակին ուր կ'ուզէր տեսնել
 իս , չգեղեկեցաւ վերջին հարուածը տալու ինձ :

— Մի՛ թէ այս պատմութենէն չես ախորժիր , ըսաւ : Սակայն ը-
 սեմ քեզ իրողութեան լաւագոյն մասն ալ որ այս պատմութեան
 վերջն է : Գիտցիր ուրեմն , սիրելի Օղթաիս թէ , թէ . . . ի տան
 գէպքը տեղի ունեցաւ զիշեր մ'ուր գեղեցիկ լուսնկայ մը կար .
 արդ մինչդեռ երկու սիրահարներն իրենց բոլոր զօրութեամբը կը
 կուռէին և իրարու դուռը ջախջախելու խօսք կ'ընէին լաւ կրակի
 մը քով , կ'երեւայ թէ փողոցը ստուեր մը տեսնուեցաւ որ խիստ
 հանդարտութեամբ ժուռ կը դար և այն ստուերն այնքան քեզ կը նմա-
 նէր որ կարծեցին թէ դուն էիր :

— Ո՛վ ըստ ատի , պատասխանեցի , ո՛վ տեսաւ զիս փողոցը :
 — Սիրուհիդ անձամբ . ամեն մտիկ ընել ուզողներուն կը պատմէ
 քեզի տեսած ըլլալը ճիշդ այն հանդարտութեամբ որով մենք իր
 պատմութիւնը կ'ընենք քեզ : Ար պնդէ ան թէ տակաւին կը սիրես
 զինքը , թէ իր գրան առջև պահնորդութիւն կ'ընես , վերջապէս կ'ը-
 սէ . . . ինչ որ կ'երեւակայես , թող բաւ ըլլայ քեզ գիտնալ թէ
 ան հրապարակաւ կը խօսի այդ իրողութեան վրայ :

Երբէք չկրցած եմ սուտ խօսիլ , և ամեն անգամ որ հարկ եղաւ
 ինձ ճշմարտութիւնը կեղծել ուղիւ , երես միշտ նմանեց զիս : Սա-
 կայն անձնասիրութիւնը , տկարութիւնս ականատեսներու առջև խոս-
 տովանելու ամօթը ստիպեցին զիս ջանք մ'ընելու :

« Շատ իրաւ է , կ'ըսէի սակայն իւրովի , թէ փողոցն էի : Բայց
 եթէ գիտնայի թէ տարփուհիս կարծածէս աւելի դէշ կին մ'է ,
 անշուշտ դացած չպիտի ըլլայի իր գրան առջևը : »

Վերջապէս կը համադուէի ինքնին թէ չէին կրնար որոշապէս տե-
 սած ըլլալ զիս , ուստի փողոցը գանուիլս ուրանալու փորձ մ'ըրի :
 Արմրուքն այնքան ուժգնակի ճակատս ծաւալեցաւ որ ես ինքս զգա-
 ցի ստախօսութեանս ունայնութիւնը :

Տէժընէ իմ այս կացութեան վրայ ժպտեցաւ :
 — Ինձ նայէ , ըսի անոր , զգուշացի՛ր , զգուշացի՛ր . շատ հեռի
 չերթանք :

Տակաւին շարունակ կը քայլէի խենդի մը պէս . չէի գիտեր թէ
 որու վրայ դնէի յանցանքը . պէտք էր խնդալ , բայց խնդալն ալ
 անկարելի էր : Միևնոյն ժամանակ յայտնի նշաններ յանցանքս կ'ի-
 մացնէին ինձ . համոզուեր էի յանցաւորութեանս վրայ :

— Մի՛ թէ գիտէի , գոչեցի , մի՛ թէ գիտէի թէ այս ապիրատ
 կ'ինը . . .
 Տէժընէ շուրթերը խածաւ կարծես ըսելու համար ինձ .

— Բաւական գիտէիր անոր ինչ ըլլալը :
 Չէի կրնար շարունակութեամբ խօսիլ . միշտ ծիծաղելի խօսքով
 մը կը թոթովէի : Արիւնս քառորդէ մ'ի վեր գրգռուելով կ'սկսէր
 քունքիս մէջ բախել այնքան ոյժով որ չէի գիտեր թէ ինչ պիտի
 ըլլար վերջը :

« Ե՛ս փողոցն ըլլամ արտասուաղին և յուսաբեկ , և նոյն միջո-
 ցին այսպիսի բան մը պատահի՛ այն կնոջ տունը : Ինչ , այն գի-
 շերն իսկ ծաղրուե՛ր եմ անորմէ . ան ծաղրէ զիս : Իբրև , Տէժը-
 նէ , երազ չես տեսներ : Իբրև է , կարելի՛ բան է ատի : Ուսկե՞
 գիտես ատանկ ըլլալը : »

Յյապէս կը խօսէի ինչ ըսելու չգիտնալով , խենդ մը գաւառալով .
 և նոյն միջոցին անզուսպ բարկութիւն մ'ես քան զես կը զրուէր
 զիս : Վերջապէս սաստիկ յոգնելով , երբուն ձեռներով նստայ :

— Բարեկամ , ըսաւ Տէժընէն , կարեորութիւն մի՛ տար իրողու-
 թեան : Շատ վնաս կը տայ քեզ այն առանձնական կեանքը զոր
 երկու ամիսէ 'ի վեր կը վարես . կը տեսնեմ որ զբօսումներու հար-

կառորութիւն ունիս : Եկուր այս գիշեր մեր հետն ընթրէ , և վաղն ալ գիւղն ընենք նախաճաշիկը :»

Իր միւս խօսքերէն աւելի ցաւ տուաւ ինձ այն կերպն որով ըսաւ այս խօսքերը : Զգայի թէ որորմնի մը կ'երևայի իրեն , և թէ հետս իբր տղայի հետ կը վարուէր : Մեկուսի և անշարժ նստած ունայն ջանք կ'ընէի քիչ մ'ինքզինքս զսպելու համար :

— Ինչ , կ'ըսէի մտապէս , այս կնիկէն մատնուեր , սոսկալի խրատներէ թուեալորուեր էի . աշխատութեան , յոգնութեան մէջ , վերջապէս որ և է տեղ մը չկողեր էի ապաւեն մը դանել . քսան տարեկան հասակիս մէջ յուսահատութեան և ապականութեան դէմ իբր միակ պաշտպան սրբազան և սոսկալի ցաւ մ'ունէի . և ահա , Աստուած իմ Աստուած , սոյն ցաւս իսկ , վշտիս սոյն նուիրական նշխարքն իսկ ձեռնեցուս մէջ կը խորտակուէր : Ել չէ թէ սիրոյս այլ յուսահատութեանս դէմ առանց ակիածութեան կը վարուէին : Ծաղրէ՛ այն կինն , իս ծաղրէ՛ մինչդեռ կը լամ ես : Անհաւատալի կ'երևար ինձ այս բանը : Անցելոյն բոլոր յիշատակները դէպ 'ի սիրտս վեր կը խուժէին երբ կը խորհէի այս բանիս վրայ : Ար թուէր ինձ թէ մեր սիրուէտ գիշերներուն ուրուականները մի առ մի կ'ենէին , անդնդախոր , յաւիտենական , չեութեան պէս խաւարամած վճի մը վրայ կը ծռուէին , և այս վճին անդունդներուն վերևը մեզմ և հեղնալի քրքիջ մը կը թեարկէր . « Ահա վարձատրութիւնդ : »

Եթէ միայն իմացուցած ըլլային ինձ թէ հասարակութիւնը վրաս կը խնդայ , թող ուղածին չափ խնդայ , պիտի սպասախանէի արհամարհութեամբ , և ոչ այնքան պիտի ցաւէի . սակայն մի և նոյն ժամանակ կ'իմացնէին ինձ նաև թէ տարիուհիս անպատիւ կին մ'է : Եյսպէս մէկ կողմէն ծաղրելի վիճակս ամենուն յայտնի էր , կը խոստովանուէր , կը հաստատուէր երկու վկաներէ որք ըսելու համար թէ տեսած են զիս նախ պիտի պարտաւորէին ըսել թէ ինչ առթիւ տեսեր են . հասարակութիւնն իրաւունք ունէր ինձի դէմ . և միւս կողմէն ինչ կրնայի պատասխանել , որո՞ւ յարէի , ո՞ւր ապաւինէի , ինչ ընէի երբ կեանքիս կեդրոնը , սրտիս իսկ կեդրոնը կործանած , սպաննուած , ջնջուած էր , երբ այս կինը , զոր կը

տիրէի , որ ուրիշ մը կը սիրէր , որմէ չէի ուզեր սիրուիլ և որմէ ոչ այլ ինչ կ'ուզէի բայց միայն թողուլ զիս որ լամ իր դրան առջևը , բայց եթէ թոյլ տալ ինձ որ իրմէ հեռի ապրելով երիտասարդութիւնս իր յիշատակին նուիրեմ , և իր անունը , միայն իր անունը յոյսերուս գերեզմանին վրայ գրեմ . . . երբ այս կինն իսկ կը ծաղրէր զիս . . . : Ա՛խ , երբ կը խորհէի այս բանիս վրայ , մեռնիլ կ'զգայի : Այո՛ , այս կինը կը ծաղրէր զիս . ամենէն առաջ ինքը զիս մատով կը ցուցնէր , կը ծանուցանէր այն պարագայի դազմութեան , այն դատարկ և ձանձրացող ժողովուրդին որ հեղնաբար կը խնդայ զինքն արհամարհող և մոռցող ամեն իրերու բոլորտիքը . թշնամանքն ընողն էր այս կինը , իր շրթունքը , զոր բիւրիցս պաղեր էի , իր մարմինը , որ կեանքիս հողին էր , մարմինս և արիւնս էր , թշնամանք , որ ամեն թշնամանաց յետինն է , ամենէն վասն ու գառնադինն է , այսինքն անդուժ ծիծաղն որ վշտին երեսը կը թքնէ :

Խորհրդածութեանցս անդունդն ևս քան զևս ընկղմելով բարկութիւնս ալ ևս քան զևս կ'աւելնար : Մի՛ թէ բարկութիւն ըսել պէտք է , վասն զի չգիտեմ թէ ինչ անուն ունի այն զգացումն որ կը յուզէր զիս : Սակայն ստուգապէս դիտեմ միայն թէ վրիժաբուութեան անգուսպ հարկաւորութիւն մը վերջապէս միւս զգացումները զսպեց : Բայց ինչպէս վրէժ առնէի կնիկէ մը : Ինչ որ ուզուէր իզմէ , պիտի վճարէի պատրաստ ունենալու համար զէնք մ'որ կարենար հասնիլ անոր . բայց ինչ զէնք : Ամենևին չունէի զէնք , և ոչ իսկ այն զէնքը զոր ինք գործածեր էր ինձի դէմ . իրօք չէի կրնար իր լեզուովը սպասախանել այն կնիկան :

Յանկարծ ապակաւոր դրան վարագոյրին ետևը շուք մը տեսայ . այս շուքն էր այն պտուղին որ խուցին մէջ կ'սպասէր :

Մոռցեր էի զինքը :
— Մտիկ ըրէք , գոչեցի , սաստիկ բարկութեամբ մ'երևնելով . սիրեցի , խենդի մը , ապուշի մը պէս սիրեցի այն կինը : Յրժանի հանդիսացայ ծաղր ու ծանակ ըլլալու որքան որ կ'ուզէր : Սակայն ցուցնեմ ուրեմն ձեզ բան մ'որով պիտի հատուտուի թէ տակաւին այնքան ապուշ չեմ որքան կը կարծէք զիս :

Այսպէս ըսելէն ետք ոտքովս դուռին զարկի որ բացուեցաւ, և անոնց ցուցուցի բողբ որ անկիւն մը կձկուած էր:

— Եկու՛ր, ներս մտի՛ր, ըսի Տէժընէին. դուն որ կիկ մը սիրելիս յիմարութիւն մը կը համարիս և միայն պոռնիկները կը սիրես, չտեսնես քու բարձր իմաստութիւնդ որ հող թիկնաթուռին վրայ կեցած է: Հարցու՛ր իրեն թէ զիշերս ամբողջապէս . . . ին պատուհաններուն ներքև անցուցի. տեղեկութիւն մը պիտի տայ քեզ: Բայց քեզ ըսելիքս այս չէ միայն: Այս զիշեր ընթրիք մ'ունիք, վաղն ալ զիւրը պիտի գրօնուք. ես ալ կը դամ, և հաւտած որ պիտի դամ, վասն զի այժմէն չեմ թողուր ձեզի: Չպիտի բաժնուինք, այս օր միասին պիտի ըլլանք մինչև իրիկուն. զինամարտութիւն պիտի ընենք, թուղթ պիտի խղանք, քառք պիտի խմենք, պիտի ընենք ինչ որ կ'ուզէք, բայց չպիտի մեկնիք: Իմն էք, ես ահա ձերն եմ, կեցցէ ուրախութիւն: Ուղեցի սիրտս սիրոյս հոյակապ շիրիմը ընել. բայց սէրս ուրիշ զերեզմանի մը մէջ պիտի նետեմ, ո՛ր դարդ Աստուած, եթէ նաև պարտաւորիմ սրտիս մէջ պեղել այն զերեզմանը:

Այսպէս խօսելէն ետք, վերտին նստայ, մինչդեռ անոնք խուցը կը մանէին, և զլացի թէ որքան ուրախութիւն կրնայ տալ մեզ այն սրամտութիւնն որ կ'սփոփուի: Իսկ այն որ պիտի զարմանայ տեսնելով թէ նոյն օրէն 'ի վեր բոլորովին փոխեցի ապրելու եղանակս, չճանչեր մարդուս սիրտը, և չգիտեր թէ մարդս կրնայ քսան տարի զեղևիլ քայլ մ'առնելու, բայց ոչ բնաւ նահանջել այն քայլը առնելէն ետք:

ՔԼՈՐԻ Բ

Անառակութեամբ ապրելու սկսիլը զլխու պտոյտի մը կը նմանի. առջի անգամ հեշտութեամբ խառն չգիտեմ ինչպիսի սարսափ մը կ'զգաս զեղևութեան մէջ, իբր բարձր աշտարակի մը վրայ: Մինչդեռ ամօթահար և զաղտնի անառակութիւնն ամենէն ազնիւ

մարդուն նուաստութիւն կը բերէ, ամենէն ապականակի մարդուն համար վեհութիւն մը կայ համարձակ և յանդուգն անառակութեան, այսինքն այն ընթացքին մէջ որ կրնայ բացօթեայ զեղևութիւն անուանիլ: Այն մարդն որ զիշերուան մութը կոխած միջոցին մինչև քիթը վերարկուով պլլուելով և ծպտելով կ'երթայ իր կեանքը աղտեղելու և գաղտնապէս օրուան կեղծաւորութիւնը թօթափելու, կը նմանի իտալացիի մ'որ իր թշնամիին ետևէն կը զարնէ՝ չհամարձակելով մենամարտութեան հրաւիրելու զան: Փողոցի անկիւնները պահուողն և զիշերը սպասողը մարգասալան է. իսկ այն որ աղվկալի շուայտութեանց տեղերը կը վազէ կ'երթայ համարձակ, կարծես թէ մարտիկ մ'է, այնպիսի բան մ'որ պատերազմի հոտը, աստիկ կուիլ երևոյթն ունի:

«Ամեն մարդ կ'ընէ ասի, բայց գաղտնի կերպով. դուն ալ ըրէ, և գաղտնի մի պահեր ընելդ:»

Այսպէս կը խօսի հպարտութիւնը, և երբ այս զրահով կը զեռուխ, ահա արևն իր վրայ կը փայլի:

Ար պատմուի թէ Տամօզլէս սուր մ'ունէր իր զլխուն վերևը. անառակներն ալ ահա այսպէս իրենց զլխուն վերևը չգիտեմ ինչ առնին որ անընդհատ կը գոչէ անոնց.

«Շարունակէ, միշտ շարունակէ, գերձանով մը կապուած եմ:»

Անոնց կեանքին ճշգրիտ պատկերներն են այն դիմակաւորներու կառքերն որք բարեկենդանի ժամանակ կը տեսնուին: Ահա այն կառքերուն մին որ խարխուլ և ամեն կողմէն բայց է. բռով ծեփուած երեսներ բոցափայլ ջահերէ կը լուսաւորուին. ժմանք կը ծիծաղին. ժմանք կ'երգին. ասոնց միջև կարծես կիներ կը շարժին. իրօք կիներու մնացորդներ են՝ գրեթէ մարդկային կերպարանքով. կը գոռեն, կը նախատեն այդ կիները. չգիտեն թէ ինչ անուն ունին և ո՛վ են ասոնք: Այս ամեն արարածներն այրելով լոյս արձակող ուտիւնին ներքև կը ծփան և կը տատանին արբշտութեամբ մ'որ ամենեկին շխորհիր և որու վրայ աստուած մը կը հսկէ, կ'ըսուի: Մերթ ընդ մերթ կարծես կը ծուռին և կը պաղնուին. կառքն անգամ մ'երբալու միջոցին անոնց մին կ'ընկնի. որո՛ւ հոգ մէկ կողմէն կը գան, միւսէն կ'երթան, և ձիերը կ'արշաւեն:

Բայց եթէ առաջին զդարձումը զարմանք է, երկրորդը սարսափ և երրորդը զթուփիւն է: Իրօք այս զեղխութեան մէջ այնքան ոյժ, կամ լաւ ևս է ըսել՝ ոյժի այնքան տարօրինակ զեղծում մը կայ որ շատ անգամ ամենէն աղիւս բնաւորութիւններն և ամենէն զեղեցիկ կազմութիւնները կը հաւանին անոր զիրկը նետուելու. սոյն կերպով նետուելը վտանգաւոր և յանդուգն կ'երևայ անոնց. այսպէս ինքզինքնին վտանգու կ'սկսին. զեղխութեան հետ կը կապուին ինչպէս Մագէբբան իր վայրենի անասունին հետ. անոր վրայ կը կաշկանդուին, ձիացու կ'ըլլան, և չեն տեսներ ոչ արեան շաւիղը զոր իրենց մարմնոյն կտորները կը դծեն ծառերուն վրայ, ոչ գայլերուն աչերը՝ որք անոնց ետևէն կարմիր գոյնով կը ներկուին, ոչ անապատը, ոչ ագուաները:

Այսպէս ես ալ զեղխութեամբ լի կեանք մը վարելու բռնագատուելով այն պարագաներէն՝ զոր ըսի՝ հիմա կը պարտաւորիմ ըսել թէ ինչ տեսայ կեանքին մէջ:

Երբ առաջին անգամ տեսայ այն համբաւաւոր հանդէսները որք թափօրոններուն գիւնակային պարահանդէսները կ'անուանին՝ Ֆրանսայի Ինսամակալութեան ժամանակի զեղխութեանց և Ֆրանսայի մէկ թագուհիին վրայ խօսուելը լսեր էի. այս թագուհիին մանիշակ վաճառող կնիկի զդեստներով ծպտած էր: Իսկ այն պարահանդէսներուն մէջ խոհավաճառ կիներու փոխուած անձեր տեսայ որք իրօք մանիշակ վաճառող կիներ էին: Ար յուսայի անառակութիւն տեսնել, բայց յիրաւի անառակութիւն չկար հոն: Մուրը, հարուածներն և կտրուած սրուակներու վրայ մեռելի պէս երկնցող զինեհար պուսիկներն անառակութիւնը չեն կազմեր:

Առաջին անգամ որ սեղանի զեղխութիւններ տեսայ, Էլիօկապալի բնթրիքներուն և Յունաստանի մէկ փիլիսոփային վրայ խօսուելը լսեր էի. այս իմաստասէրն բնութեան տեսակ մը կրօնք ըրած էր զգալութեանց հեշտութիւնները: Ար յուսայի տեսնել այնպիսի բան մ'որ՝ եթէ ոչ ուրախութիւն՝ գէթ մուսցում ըլլար, սակայն տեսածս էր աշխարհին ամենէն գէշ բանը, այսինքն ձանձրոյթը որ կը ջանար ապրելու, և Անդրիայիներ որք կ'ըսէին իւրովի. «Այս կամ այն բանը կ'ընեմ, ուրեմն կը զուարճանամ: Սաչափ ոսկի վճարեցի,

ուստի սաչափ զբօսանք կը վայելեմ:» Եւ իրենց կեանքը կը մաշեն այս երկանաբարին վրայ:

Երբ առաջին անգամ պուսիկներ տեսայ, լսեր էի Աբասիային վրայ խօսուելը, որ Ալիաբատի ծունդերուն վրայ կը նստէր Սոկրատին հետ վիճաբանելով: Ար յուսայի կայտառ, անաւօթ այլ զուարթ, քաջ և առոյգ բան մը, Շամբանիայի զինիկն եռումին նման բան մը տեսնել. սակայն տեսածս էր բաց բերան մը, անշարժ նայուածք մ'և զողութիւն ընելու յատուկ ձեռներ:

Առաջին անգամ երբ տխրոսակիր բողբեր տեսայ, Պոզասի և Պանտելլայի զիրքերը կարգացեր էի. ամեն բանէ առաջ Շէյքսբրիքին գործերը կարգացեր էի: Երազեր էի այն կաբաւող զեղանի կանանց վրայ, այն դժոխածին քերովբէսերուն վրայ, շնորհալի ձևերով և շարժումներով լի այն կենսամուկ կիներու վրայ որոնց Տէրամբրօնի ձիաւորները պատարագէն ելնելու ժամանակ օրհնած ջուր կը տան: Հազար անգամ ծրագրեր էի այն զուլիները որք կարի բանաստեղծաբար զուարթ և յանդիւնաբար հնարիչ են, և այն փոքր ինչ յիմարամիտ տարփուհիները որք սիրագրդիւ և շինովի նայուածքով մ'ամբողջ սիրային վէպ մը կ'արձակեն քեզ՝ նետ մը արձակելու պէս, և որք այնչափ յուշկապարիկներու նման հեղեղապէս և ցնցումներով կը քայլեն կեանքին ասպարէզին մէջ: Ար յիշէի Նոր Աէպեր ըսուած զբքին այն համբարուները որք սիրով եթէ չարբշլին՝ գէթ միշտ կը զգլիկին: Սակայն ես ասոնց տեղ զտայ այնպիսի կիներ որք նամակներ կը գրէին, ճիշդ ժամեր կը կարգադրէին, լոկ սուս կը խօսէին անձանթներու, իրենց նուաստութիւնները կը պահէին կեղծաւորութեան ներքե, և այս ամեն իրերու մէջ ոչ այլ ինչ կը տեսնէին բայց եթէ անձնատուր ըլլալ և մոռնալ:

Առաջին անգամ երբ խաղարանը մտայ, ոսկիի հեղեղներու, քառուրդի մը մէջ վաստկուած հարստութիւններու վրայ խօսուելը լսեր էի արդէն, նա մանաւանդ լսեր էի թէ Անրի Դի պալատական իշխաններուն մին մէկ թուղթով երեք հարիւր հազար Փրանք վաստկեր էր, զուամբ մ'որ իր թիկնոցին գինն էր: Սակայն այն խաղարանն որ այլ ինչ էր բայց եթէ հանդերձատուն մ'ուր մէկ շապիկ ունե-

ցող բանօրներ թեկնոց մը վարձու կ'առնուն, ուր դուռին առջև զինաւորներ կը նստին, և ուր սովահար ստամբոսներ թուղթ կը խաղան պատառ մը հաց վաստկելու կամ քթուելով ատրճանակի դնտակ մ'ընդունելու համար :

Երբ առաջին անգամ տեսայ այն հասարակաց կամ մասնաւոր ժողովներուն մին որ Բարիլի մէջ ծախուելու արտօնութիւն ունեցող երսուն հազար կանանց մէկին բաց է, արդէն լսեր էի ամեն ժամանակներու, սանդարամէտական տօնախմբութեանց, ամեն հնարաւոր շուայտութեանց վրայ խօսուելը, Բաբերունէն սկսեալ մինչև Հոռով, Բրիաբի տաճարէն սկսելով մինչև Բարդ-օ-Սէր և դրան սեմին վրայ միայն «Հեշտութիւն» բառը զրուած տեսեր էի միշտ : Սակայն արդի ժամանակիս մէջ լրի «Բողոքութիւն» բառը դտայ, միշտ անջնջելի տեսայ այս բառը, և քանդակուած չէ թէ այն աղնիւ մեաաղին վրայ որ արևին գոյնն ունի, այլ մետաղներու ամենէն դունասին, այսինքն այն մետաղին վրայ զոր գիշերին ցուրտ լոյսը կարծես իր տօգոյն ճառագայթներովը ներկած է, ըսել կ'ուզեմ արծաթին վրայ :

Առաջին անգամ խաժամուծ ամբոխը տեսայ . . . Գուրթիլի զառիվարին վրայ . սոսկալի առտու մը, բարեկենդանի յետին օրուան առաւօտուն տեսայ զայն : Առջի օրուան իրիկունէն 'ի վեր բարակ և սառնաբեկ անձրև մը կը գար . փողցները սղմալի ճահիճներ էին : Գիմակաւորներու կառքերը, խառն 'ի խուռն, իրարու զարնելով, մէկզմէկ ճմելով կ'անցնէին սալարկներուն վրայ կանգուն կեցող պժգալի մարդերու և կիներու երկու երկայնաձիգ ցանկին միջևէն : Սոսկալի հանդիսականներէ բաղկացող այս պատն իր գինիէն կարմրած աչեբուն մէջ վազրի ատելութիւն մ'ունէր : Մէկ մղոնի չափ երկայն սարածութեան մը մէջ այս ամեն հանդիսականները կը մոմուային, և մինչդեռ կառքին անիւները մինչև անոնց կուրծքը կը դպնային, անոնք և ոչ իսկ քայլ մը կը նահանջէին : Ես բաց կառքին մէջ բազմութիւն վրայ կեցած էի . մերթ ընդ մերթ հնոտիքով ծածկուած մարդ մը կ'ընէր հանդիսականներու ցանկէն, հայհոյութեանց հեղեղ մը կը թափէր մեր երեսին վրայ, ասպա ալիւրի ամպ մը կը նետէր մեզ : Գիչ մ'ատեն անցնելէն ետք ա-

լիւրի տեղ տիղմ ընդունեցանք . սակայն միշտ առջև կ'երթայինք, հասնելով գէպ Իլ-ա'Ամուրը (Միրոյ-կղզի) և Բօմէնվիլի աղւոր անտառն ուր ժամանակաւ այնքան հեշտալի համբոյրներ կը տրուէին խոտերուն վրան : Մեր բարեկամներուն մին՝ որ դուրսը կառապանին քովը նստածէր՝ քարայտակին վրան ընկաւ՝ մեռնելու վտանքով : Վարտին իր խրայ խուժեց զինքն ոտնակոխ մեռցնելու համար . հարկ եղաւ քովը վազել և շրջապատել մեր բարեկամը : Ձիով մեր առջևէն դացող փողահարներուն մէկին ուսը քար մը կերաւ, վասն զի ալիւրին տեղ՝ որ կը պակսէր այլ՝ քար կը նետէին :

Այսպիսի բան մ'երբէք չտեսեր, ոչ ալ լսեր էի : Սկսայ հասկնալ ներկայ դարս և դիտնալ թէ ինչ ժամանակի մէջ կ'ապրինք :

ՔԼՈՐԻ Գ

Տէժընէ իր գիւղական ամառատունը երիտասարդներու խումբ մը հրաւիրած էր զբօսանքի համար : Լաւադոյն զինկներ, շքեղ սեղան մը, խաղ, սյար, ձիարշաւ, վերջապէս ամեն բան անթերի էր զբօսանքի եկող երիտասարդաց համար :

Տէժընէ հարուստ և շատ պերճասէր էր : Ներկայ ժամանակիս բարուց հետ հին ժամանակի յատուկ հիւրասիրութիւն մ'ունէր : Սակից 'ի զատ լաւադոյն զիրբերն իր տունը կը գտնուէին . կը օտակցէր իբր հմուտ և բարեկիրթ մարդ մը . այս մարդն անլոյծ խնդիր մ'էր :

Իր տունը բերեր էի այնպիսի լուսէր միտում մ'որու ոչինչ կրնար յաղթել : Տէժընէ խղճահարութեամբ յարդեց այս միտումն : Ձէի պատասխաններ իր հարցումներուն, ուստի այլ հարցում չըրաւ ինձ . իրեն համար կարևոր կէտն էր տարփուհիս մոռնալս : Սակայն որսի կ'երթայի, սեղանը կը նստէի ուրիշներուն պէս յօժար տրամադրութեամբ . Տէժընէին ուղածն ալ այսքան էր :

Աշխարհիս մէջ պակաս չեն այնպիսի անձինք որք մասնաւորապէս կը ջանան քեզ աղէկութիւն ընելու, և որք առանց խղճատանջու-

Թեան ամենէն ծանր քարը թերևս քեզ նետեն ճմլելու համար այն ճանճը որմէ կը խայթուիս : Միայն մէկ բան հոգ կ'ընեն իրենց , արդիւնէլ քեզի գէշ վարուելու . այսինքն հանդիստ չեն ըլլար մինչև որ իրենց չմանեցնեն քեզի : Այս կամ այն միջոցով տոյն նպատակին հասնելէն ետք սաստիկ դոհ կ'ըլլան , և ամենեկն չեն երեակայեր թէ կրնաս աւելի գէշ վիճակի մը մէջ ընկնիլ . և անոնց այս ընթացքը բոլորովին անկեղծ բարեկամութենէ մը կը հետևի :

Նրիտասարգներուն մեծ դժբաղդութեանց մին է աշխարհս իրենց ուշը դրաւող առաջին առարկաներուն համեմատ երեակայել : Սակայն պէտք է խոստովանիլ թէ կայ նաև շատ դժբաղդ մարդերու ցեղ մը , այսինքն այն մարդերու ցեղն որք այսպիսի պարագայի մէջ պատրաստ են երիտասարգներուն ըսելու .

« Իրաւունք ունիք չարին հաւատալու , և մենք դիտենք թէ ինչ է այն : »

Օրինակի աղագաւ , սարօրինակ բանի մը վրայ խօսուիլը լրած եմ . այս բանը կարծես բարիէն և չարէն հաւասարապէս հեռի միջև մը , անսիրտ կիներու և ասոնց արժանի մարդերու մէջ տեսակ մը կարգադրութիւն էր . անցողական զգացում կ'անուանէին այս կարգադրութիւնը . ասոր վրայ կը խօսէին իբր կառապանէ կամ շինութեանց ձեռնարկուէ մը հնարուած շողեշարժ մեքենայի մը վրայ : Այն մարդերը կ'ըսէին ինձ . « Մարդիկ այս կամ այն բանին նկատմամբ կը համաձայնին . այս ինչ խօսքերը կ'արտասանեն և այն ինչ պատասխանները կ'ընդունին , այս ինչ կերպով նամակներ կը գրեն , այն ինչ կերպով ծուռ կը դնեն : »

Այս ամեն բաները կարգադրուած էին իբր պատիր երեոյթ մը . և հետս այսպէս խօսող այն բարեմիտ անձերն այլևոր մաղեր ունէին :

Խնդուկա բերին անոնց այս խօսքերը : Գժբաղդաբար՝ ես չեմ կրնար ըսել կնիկի մը՝ զոր կ'արհամարհեմ՝ թէ սէր ունիմ իր վրայ , նաև զխոնարով թէ այսպէս խօսիլս լոկ սովորութիւն մ'է և թէ այն կինը չպիտի խարուի խօսքէս : Երբէք ծուռս գետինը չգրեր եմ առանց սիրտս ալ դնելու : Ուտի չեմ ճանչեր այն կիներու դա-

ար որք դիւրակամ կ'անուանին , կամ եթէ անոնց մէկին հետ բռնուած եմ , առանց դիտնալու և պարզամտութեամբ բռնուած եմ :

Ար հասկնամ թէ մարդս ինչու իր սիրաը մեկուսի կը թողու , բայց չեմ հասկնար թէ ինչու կը դպի անոր : Արեւի է թէ հպարտութիւն մ'է այսպէս խօսիլս , բայց ես ոչ պարծելու և ոչնուատտանալու դիտարորութիւն ունիմ : Ա՛տուեմ ամեն բանէ առաջ այն կիները որք կը խնդան սիրոյ վրայ , և թոյլ կը տամ որ իրենք ալ զիս ատեն . երբէք վէճ չպիտի ըլլայ մեր մէջ :

Սիրոյ վրայ խնդացող կիները պոռնիկներէն շատ ստորին են . բողբող կրնան սուտ խօսիլ , նաև այն կիները . բայց բողբող կրնան սիրել , իսկ այն կիները չեն կրնար : Ար յիշեմ պոռնիկ մ'որ կը սիրէր զիս , և որ կ'ըսէր իղմէ երիցս հարուստ մարդու մ'որու հետ կ'ապրէր .

« Չանձրոյթ կը տաս ինձ . երթամ սիրականս գտնեմ : »

Չրիպպէս բողբոթիւն ընող շատ մը կիներէ աւելի արժէք ունէր ասի ըսող պոռնիկը :

Գարնան սկիզբէն մինչև վերջը Տէժընէի աունը անցուցի ուր տարփուհիս մեկնած և Ֆրանսայէն դուրս ելած ըլլալը իմացայ . այս լուրը սիրտս համակեց թախծութեամբ մ'որ ալ չթողուց զիս :

Տեսնելով այն ընկերութիւնը որ այնքան նոր էր ինձի համար և որու մէջ կ'ապրէի դիւրը , նախ տարօրինակ , տրամալի և սաստիկ հետաքրքրութեամբ մը համակուիլ զգացի . այս հետաքրքրութիւնը ստիպեց զիս խեթիւ նայելու իր ստուերէն խրաչող երիվարի մը պէս :

Ահա պատմեմ այն առաջին իրողութիւնը որ այսպէս խրաչելու պարտաւորեց զիս :

Տէժընէ անատեն խիստ գեղանի սիրուհի մ'ունէր , որ շատ կը սիրէր զինքը . զիշեր մ'երբ Տէժընէի հետ ժուռ կը գայի , ըսի իրեն թէ իր սիրուհին ինձ կ'երեւար այնպէս ինչպէս էր ան , այսինքն հիանալի՝ թէ գեղեցիկութեամբն և թէ իր վրայ ունեցած սիրովը : Վերջապէս եռանդազին գովեցի իր սիրուհին , և հասկցուցի բարեկամիս թէ հարկաւ երջանիկ էր այս մասին :

Տէժընէ պատասխան չտուաւ : Այսպէս էր իր սովորութիւնը , և գիտէի թէ մարդերուն ամենէն խոտասիրան էր ան :

Գիշերն երբ խրաքանչիւր որ իր տեղը քաշուեցաւ, քառորդէ մ'ի վեր պառկեր էի երբ դրանս զարնուելը լսեցի:

— Մտի՛ր, գոչեցի, կարծելով թէ քունը փախող այցելու մ'է եկողը:

Կիսամերկ և ձեռքը ծաղկեփունջ բունող կնկան մը ներս մտնելը տեսայ. այս կինը մեռելէ մ'աւելի դունստ էր: Քովս եկաւ և ինձ տուաւ ծաղկեփունջը, որու վրայ կտոր մը թուղթ կապուած էր. այս թուղթին վրայ հետագայ խօսքը կարգացի.

«Առ Օղթավ, որ պարտաւոր է փոխարէնը հատուցանելու իր բարեկամը՝ Տէժընէին:»

Տոմսակը կարդալուս պէս փայլակ մը զարկաւ մտքիս: Հասկցայ թէ ինչ կը նշանակէր Տէժընէին այս ընթացքը, այսպէս ինձ զրկելով իր տարփուհին և զան տեսակ մը տաճկական սովորութեամբ ինձ պարզեցելով այն քանի մը խօսքերուն վրայ զոր իրեն ըսեր էի հետը շրջադայելու ատեն:

Տէժընէին բնութիւնը կը ճանչէի. իր այս ընթացքին մէջ ոչ վեհանձնութեան սին ցոյց մը, ոչ ալ անառակութեան դործ մը, այլ լոկ դաս մը կար: Զինքը կը սիրէր այս կինը. ասոր գովեստը տուեր էի իրեն, և ահա Տէժընէ կ'ուզէր հասկցնել ինձ որ իր սիրուհին կրնայի ընդունիլ կամ մերժել, բայց թէ չէի պարտաւորեր սիրել զան:

Այս իրողութիւնը ստիպեց զիս խորհելու. եկող խեղճ աղջիկը կը լար, և չէր համարձակեր սրբելու իր արցունքը, վախնալով որ չնշմարեմ արտասուելը: Տէժընէ ինչ սպառնալիք ըրած էր ստիպելու համար՝ զան որ դայ: Զգիտէի:

— Օրինորդ, ըսի, պէտք չէ որ վշտանաս: Ետ դնա՛ և մի վախար ամենին:

Պատասխան տուաւ որ եթէ վաղուան առաւօտէն առաջ սենեկէս դուրս ելնէ, Տէժընէ պիտի արտաբսէ զինքը, թէ իր մայրն աղքատ էր, և թէ ինք չէր կրնաք համարձակիլ տեղն երթալու:

— Շատ աղէկ, ըսի, մայրդ աղքատ է, հաւանական է որ նաև քուն ալ աղքատ էս, հետեաբար պիտի հնազանդիս Տէժընէին և

թէ ուղեմ: Գեղանի ես և զեղեցկութիւնդ կրնայ զորդել զիս: Սակայն կը լաս, և արցունքդ քանի որ ինձի համար չէ, իմ առջև կարևորութիւն չունի ուրիշ ինչ որ կրնաս ունենալ ինձի համար: Գնա՛, տեղդ դարձի՛ր և ես իմ վրայ կ'առնում չթողուլ որ արտաքսուիս դուն:

Խորհրդածութիւնը, մինչդեռ շատ մարդերու համար մտքի հաստատ և անփոփոխ յատկութիւն մ'է, ինձի համար կամքէս անկախ բնագրում մ'է միայն, որ իբր բուն կիրք մը մերթ ընդ մերթ յանկարծապէս կը զրաւէ զիս: Ժամանակ առ ժամանակ, իր ժամն հասած ատեն խորհրդածութիւնն այսպէս կը զրաւէ զիս ուր որ ըլլայ: Բայց ուր որ դայ այն, բան մը չեմ կրնար ընել իրեն դէմ: Իր ուղած ճամբայէն կը քչէ կը տանի զիս, ուր որ հաճելի է իրեն տանիլ: Խորհրդածութեան այսպէս բնագրում մ'ըլլալն և զիս զրաւելն ինձ յատուկ իրողութիւն մ'է:

Տէժընէին կողմէն եկող կինն երբ մեկնեցաւ, անկողնիս վրայ ելայ նստայ:

«Բարեկամ, ըսի, իւրովի, եթէ Տէժընէ ուղած չըլլար քեզ տալ իր սիրուհին, թերևս չէր սխալեր կարծելով թէ պիտի սիրահարիս անոր:»

«Աղէկ նայեցա՛ր այն աղջիկին: Ա՛հ և երկնային խորհուրդ մը կատարուած է այն արդանդին մէջոր երկնեց զան: Բնութիւնն այսպիսի էակ մը ստանալու համար մայրական ամենէն ուշադիր նաշուածներու կարօտ եղած է. սակայն քեզի բժշկել ուզող մարդն ամէն միջոցէ լաւագոյն սեպեց քեզի դէպ անոր շուրթերուն վրայ հրել որպէս զի հոն անսովորիս սիրելու:»

«Ինչպէս կ'ըլլայ այս բանը: Քեզի պէս ուրիշներն ալ անշուշտ սքանչացան այն կնկան վրայ, սակայն ամենևին վտանգի մէջ չէին անոնք. այն կինը կրնար անոնց վրայ փորձել այն ամեն հրապոյրները զոր կ'ուզէր. դուն միայն վտանգի մէջ էիր:»

«Սակայն ինչ որ ըլլայ Տէժընէին կեանքը, կը պարտաւորի սիրտ մ'ունենալ, քանի որ կ'ապրի: Ինչ նկատմամբ քեզմէ կը տարբերի Տէժընէ: Մարդ մ'է ան որ բանի մը չհատար բնաւ, որ ամենևին վախ չունի, որ զուցէ ոչ հոգ և ոչ ձանձրոյթ մ'ունի, և

յայտնի է որ ներքանը եթէ թեթև խայթ մ'ընդունի, սարսափով պիտի համակուի ինք. վասն զի՝ եթէ մարմինէն լքուի, ինչ պիտի ըլլայ ինք: Իր մարմինը միայն կենդանի է: Ինչ է ուրեմն այս արարածն որ իր հողիին հետ կը վարուի իրենց մարմինը մտա-կողներուն պէս: Մարդս մի թէ կրնայ ապրիլ առանց զլուսի:

«Խորհէ այս բանիս վրայ: Ահա մարդ մ'որ իր գիրկն ունի աշխարհիս ամենէն զեղանի կինը. երիտասարդ և եռանդոտ է ան. գեղանի կը գտնէ այն կինը, կ'ըսէ իրեն թէ զեղանի է. կինն ալ կը պատասխանէ թէ կը սիրէ զինքը: Ապա այս կամ այն անձն աշոր ուսին կը դարնէ և կ'ըսէ. «Բող մ'է այդ կինը.» Այսբան միայն կ'ըսէ, վասն զի ապահով է նոյն մարդուն նկատմամբ: Եթէ ասոր ըստած ըլլար թէ թունաւորիչ մ'է այն կինը, թերևս առանց հոգ ընելու սիրէր, թերևս ոչ նուազ համբուրէր զան. սակայն պոռնիկ մ'է ան, և այս պատճառաւ ալ սէրն էութիւն չունի իրեն համար Երևակին աստղը:

Ինչ է ուրեմն այս պոռնիկ բառը: Ար հաւանիմ թէ, իրաւացի, արժանաւոր, ճշմարիտ, աղարտիչ բառ մ'է: Բայց վերջապէս ինչ է. լոկ բառ մ'է: Մարդս մէկ բառով մարմին մը կը մեռցնէ:

«Հապա եթէ դուն կը սիրես այդ մարմինը: Բաժակ մը զինի կը տան քեզ և կ'ըսեն.

«Մի սիրեր ասի, վեց ֆրանքով կրնաս ունենալ այդ զինիէն.»
Հապա եթէ զգլխիս այդ զինիէն:

«Բայց Տէժընէ կը սիրէ իր տարփուհին քանի որ ստակ կը վճարէ անոր. ուրեմն սիրելու մասնաւոր կերպ մ'ունի: Չէ, չունի. իր սիրելու կերպը սէր չէ, և այս մարդը սէր չըլլար թէ սիրուելու արժանի և թէ սիրուելու անարժան կոչ վրայ: Պարզապէս ոչ զք կը սիրէ ան:

«Ո՞վ ուրեմն այս վիճակին բերաւ Տէժընէն. այսպէս ծնած է ան, կամ ետքէն այսպէս եղաւ: Սիրելն ուտելու և խմելու պէս բնական բան է: Ուրեմն մարդ չէ Տէժընէ: Թղթիկ մ'է ան թէ հսկայ մը: Զարմանք որ ան միշտ ապահով է այս անխռով մարմնոյն նկատմամբ: Այնքան ապահով է որ կրնայ զինքը սիրող կնիկի մը գիրկը նետուիլ անվտանգ: Զարմանք որ առանց տոգունելու

կը նետուի: Մարմնոյ փոխարէն տուածն է միշտ ոսկի: Ինչպիսի կոչուեր մ'է ուրեմն իր կեանքն, և ինչ ըմպելի կը խմէ այս կոչուեքի բաժակներովը: Երսուն տարեկան է ան, և ահա ծեր Միհրդատին կը նմանի. իժերուն թոյները բարեկամ և մտերիմ են իրեն:

«Այս բանիս մէջ մեծ գաղտնիք մը, գտնելու բանալի մը կայ, բարեկամ: Մարդս թող կըցածին չափ պատճառաբանէ զեղխութիւնը պաշտպանելու համար. պիտի հաստատէ միայն թէ զեղխութիւնը բնական է օր մը, ժամ մը, այս գիշեր, բայց ոչ վաղը, բայց ոչ ամէն օր: Աշխարհիս վրայ չկայ ժողովուրդ մ'որ կինը մարդուս կամ ընկերուհին և միտթարութիւնը, և կամ անոր կեանքին նուիրական դործին չսեպէ և այս երկու ձևով ալ նկատելով չպատուէ զան: Սակայն ահա զինաւոր մարտիկ մ'որ կը ցայտէ այն անգուեղին վրայէն զոր Աստուած իր ձեռներով պեղեց մարդուս և անասունին մէջ. այսպէս վարուիլը կամ մարդուս խօսուն ըլլալը ուրանալ միևնոյն բանն է: Ուրեմն ինչպիսի՞ անբարբառ Տիտան մ'է այս մարդն որ կը համարձակի մտքին սէրը մարմնոյ համբոյրներուն ներքև ոտնակոխ ընելու, և իր շուրթերուն վրայ գնելու անասունը կազմող խորանը, յախտե՞նական լուծեան դրոշմը:

«Այս բանիս մէջ գաղտնիք մը կայ զոր պէտք է իմանալ: Ասոր վրայ կը փչէ այն սոսկալի անտառներուն հովը, որք գաղտնի ընկերութիւններ կ'անուանին, այն գաղտնիքներուն մին զոր սատանաները մարդուս ականջին փսփսայով կ'ըսեն երբ գիշերուան մութն երկրիս վրայ կը ծաւալի: Այս մարդն Աստուծմէ ստեղծուելէն ետք յուեղոյն կամ լաւաղոյն արարած մ'եղած է: Իր արդանդն ամուլ կանանց արդանդին կը նմանի. սյսինքն կամ բնութիւնը միայն ծրագրած է զայն, և կամ մութին թունաւոր խոտ մը գրուած է անոր մէջ:

«Ուրեմն, բարեկամ, ոչ աշխատութիւնը և ոչ ուսումը կըցաւ բժշկել քեզի: Նշանաբանդ է մոռնալ և ուսնիլ: Մեռած զիրքեր կը թղթատէիր. բայց այնքան ծաղիկահաս ես որ տակաւին ներելի չէ քեզ աւերակներու զբաղիլ: Բոլորաբեզ նայէ, մարդերու գունատ երամբ կը շրջապատէ քեզի: Սպէնքներու աչերն երկնային դրոշմագիրներու միջև կը փողփողին. կեանքին անընթեռնելի գեր-

քը կարդան : Քաջաբերութիւն , աշակերտ , նետուէ Ստիւգը , ան-
վերելի դեար , և թող իր սղալի հեղեղն դէպ 'ի մահ կամ առ
Նստուած տանի քեզի :»

ՔԱՌԻՔ Գ

«Այս սին գրաստները ցաւերու և դառնութիւններու սերմեր
էին որք ալ անտանելի ըլլալու չափ կը յողնեցընէին զիս . ահա
այս էր միայն դրօսանաց օղուտը , ենթադրելով թէ կրնար օղուտ մը
ըլլալ անոնց մէջ :»

Նստնք են ահա այն պարզ խօսքերը զոր աշխարհիս մարդերուն
կատարելագոյնը , այսինքն սուրբ-Օդոստինոս ըսաւ երիտասարդու-
թեան նկատմամբ : Իրեն հետևող մէկ քանի հոգի թերևս այսպէս
խօսին , թէ և ամենուն սրտին մէջն են այն խօսքերը . իմ սրտի մէջ
ալ նոյն խօսքերը կը գտնեմ միայն :

Ամառն անցնելէն ետք գեկտեմբեր ամիսուան մէջ նորէն Բարիզ
գալով ձմեռն անցուցի զբօսանքով , գիմակաւորներու հանդէսներով ,
ընթրիքներով , քիչ անգամ զատուելով Տէժընէէն , որ սաստիկ
դոճ էր իզմէ . բայց գէթ ես չէի : Քանի կ'երթայի , ևս աւելի
հնահնուր կ'ըզայի : Քիչ մը ժամանակէ ետք թուեցաւ ինձ թէ մէն
մի քայլիս կարծես կը նեղնար այն կարի տարօրինակ աշխարհն որ
առաջին անգամ մի՛հ մ'երեւած էր ինձ : ուր որ կարծեր էի ճի-
ւաղ մը տեսնել , յառաջ երթալով ոչ այլ ինչ կը տեսնէի բայց
եթէ ստուեր մը :

Տէժընէ կը հարցնէր ինձ թէ ինչ ունէի :

«Եւ դո՛ւն , կ'ըսէի իրեն , դո՛ւն ինչ ունիս : Մեռած ազգական
մը կը յիշես . մի՛ գուցէ ունենաս վէրք մը զոր խոնաւութիւնը վերըս-
տին կը բանայ :»

Նստուն կը թուէր ինձ երբեմնակի թէ Տէժընէ կը լսէր ըսածս
առանց պատասխանելու : Մեղանի մը քովը կը նետուէինք , խենդե-
նալու չափ զինի խմելով . կէս զիշերուան ժամանակ սուրհանդակի
երկվարներով տաս կամ տասներկու մըն հեռի զիւր մը կ'երթա-

յինք նախաձաշիկ ընելու . ետ դառնալով բարնիք կ'երթայինք , ա-
պա կը ճաշէինք , ապա թուղթ կը խաղայինք , ետքն ալ պաուկելու
կ'երթայինք . և երբ ես իմ անկողնիս եզրը կը հասնէի . . . դրան
նիզը կը հրէի , ծունդի վրայ կը դայի և կը լայի : Այս էր զի-
շերուան աղօթքս :

Ջարմանայի բան . հպարտութիւն կ'ըզայի սեպուեւու ինչ որ չէի
իրապէս . երբ ոչ այնքան յոռի դործ մ'ընէի , պարծանք կը հա-
մարէի ինձ բոլորովին յոռի ցուցնել այն դործը , և այս մնա-
պարծութենէն այլանդակ հաճոյք մը կ'ըզայի որ տրամութեամբ
խառն էր :

Երբ իրապէս ըրեր էի ինչ որ կը պատմէի , ձանձրոյթ կ'ըզայի
միայն . բայց երբ խենդութիւն մը կը հնարէի , այսինքն սուտ խօ-
սելով երբ կը հնարէի զեղխութեան պատմութիւն մը կամ շուայ-
տութեան նկարագրութիւն մ'որու չմանակցեր էի ես , կը թուէր
ինձ թէ սիրտս չըխտեմ ինչու՝ աւելի դո՛ճ կ'ըլլար :

Սակայն ամեն բանէ աւելի վիշտ կ'ըզայի երբ ընկերութեամբ
զբօսնուր համար կ'երթայինք Բարիզին այս կամ այն շրջակայ տեղն
ուր ատենօք սիրուհիս հետ գացեր էի : Նպուշ կը դառնայի , մե-
կուսի և առանձին կը քայլէի՝ անսահման դառնութեամբ մը մացառ-
ներուն և ծառի կոճղերուն նայելով , և այնքան կը նայէի որ մին-
չև անգամ ոտքովս կը զարնէի անոնց կարծես փոշի դարձնելու հա-
մար այն մացառները և կոճղերը :

Նպա ետ կը գայի , հարիւր անգամ և հետզհետէ մումուալով .
«Նստուած գրեթէ չսիրեր զիս , Նստուած գրեթէ չսիրեր զիս :»

Նպա ժամերով անմառնչ կը մնայի :
Ճշմարտութիւնը մերկութիւն է . այս աղետալի դաղափարն ամեն
բանի նկատմամբ մտքիս առջևը կը գար :

«Մարդս կ'ըսէի իւրովի , առաքինութիւն կ'անուանէ իր շարքը ,
կրօնք՝ իր համրիչը , պատշաճութիւն՝ իր երկայն վերարկուն . իր
զինիին հետ կը խմէ իրեն հաւտացող ապուշներուն արցունքը . ակն-
կոր կը շրջագայի քանի որ արևն երկնից վրայ է . եկեղեցի կ'եր-
թայ , պարահանդէս կ'երթայ , ակումբներու մէջ կը դանուի , և
երբ զիշեր կ'ըլլայ , իր բօսան կը քակէ , և ահա կը նշմարես մերկ-
անգամ պառնիկ մ'որ նոխազի ոտք ունի :»

Սակայն այսպէս խօսելով ես իզմէ կը ստկայի, վասն զի կ'զգայի որ եթէ զգեստին տակ մարմինը կար, մարմնոյն ներքեւն ալ կ'մտնար կար :

«Մի թէ կարելի է որ այս ըլլայ ամեն բան,» կ'ըսէի իւրովի եւ իմ կամքի հակառակ : Ապա քաղաքը կը դայի, մօրը թեւ մտած ազուոր սրբիկ աղջկի մը կը հանդիպէի ճամբուս վրայ, ետեւէն կը նայէի հառաչելով, և կարծես նորէն տղայ մը կ'ըլլայի :

Թէև բարեկամներուս հետ ամեն օրուան սովորութիւններ ստացեր էի, և թէև կարողազրեր էինք մեր անկարգ կեանքը, բայց և այնպէս ընկերութեանց մէջ կը մտնէի, ուր կանանց տեսքը անտանելի խռովութիւն մը կը պատճառէր ինձ. գողալով կը բռնէի անոնց ձեռքը : Արոշեր էի ալ բնաւ չսիրել կին մը :

Սակայն զիշեր մ'երբ պարահանդէսէ մ'ետ եկայ, սիրտս այնքան հիւանդ էր որ զգացի թէ սէր էր այս հիւանդութիւնը : Ընթերթ էի կնիկի մը քով նստած. չէի յիշեր կին մ'որ անոր չափ շնորհալի և հոյակապ ըլլար : Երբ քնանալու համար աչքս դուրսցի, առջևս տեսայ այն կինը : Կարծեցի թէ կորսուած եմ, ուստի անմիջապէս որոշեցի ալ չհանդիպիլ անոր, և զդուշմաղ այն ամեն տեղերէն ուր զիտէի թէ կ'երթար ան : Այս տեսակ մը տենող տասնուհինգ օր տեւեց, զոր անցուցի գրեթէ շարունակ բազմոցիս վրայ երկնցած մնալով, և առանց նպատակի, իմ կամքի հակառակ, յիշելով անոր հետ ըրած ամենափոքր խօսքերս անգամ :

Աշխարհին մէջ չկայ տեղ մ'որ մարդս այնքան հետաքրքիր ըլլայ հասկնալու իր գրացիկն ինչպէս ապրելը, որքան Բարիզի մէջ, ուստի այն ամեն անձերը զոր կը ճանչէի և որք ինձ կը հանդիպէին Տէժրնէին հետ, քիչ մը ժամանակէ ետք ըսին թէ ամենէն մեծ անառակն էի : Յյս մասին կ'սքանչանայի հասարակութեան խելքին վրայ. որքան ապուշ և նորրնծայ կարծուեր էի սիրու հիտ հետ յարաբերութիւնս կորուած ժամանակ, նոյնքան անզոյ և քորասիրտ կը սեպուէի հիմա : Անբընտէր սկսան ըսել իսկ թէ երբեք այս կինը չսիրած ըլլալս յայտնի էր. թէ անշուշտ սէրը զուարճութիւն մը կը համարէի ինձ. այսպէս ըսելով կը կարծէին թէ մեծ գովեստ մը կը տան ինձ. և աւելի զէջն այն է որ ես ալ խիստ

տղորմելի սնապարծութեամբ մը փրայով սաստիկ կը հրճուէի սոյն դովեստէն :

Կը սրահանջէի անողայացած սեպուիլ, թէև փափաքներով համախուած ըլլայի, թէև վառվռուն երեակայութիւնս ամեն սահմանէ դուրս քշելով տանէր զիս : Ա'սկսէի ըսել թէ չէի կրնար բնաւ կարեւորութիւն մը տալ կանանց. խելքովս բիւր ցնորքներ կը կաղմէի և ըսելով թէ իրականէն նախագաս կը համարէի զանոնք : Գաղափար մ'երբ տարօրինակ և հասարակ դատողութեան ներհակ ըլլար, այս պատճառաւ իսկ այն դաղափարը սաստիկ կը պաշտպանէի ամենէն պախարակելի զգացումներ յառաջ բերելու վտանգով :

Մեծագոյն պակսութիւնս էր նմանիլ այն ամեն բաներու որք չէ թէ իրենց զեղեցիկութեամբն ալ սարօրինակութեամբն ուշ կը դրաւէին սաստիկ, և չուզելով խոստովանիլ նմանող ըլլալս, այլ անդակ երեւալու համար չափազանցութիւններու մէջ կը կորսուէի : Ըստ իմ կամքի ոչինչ լաւ էր, ոչ ալ միջակ լաւ. չկար բան մ'որ մարդուս խելքը միտքը դրաւելու չափ արժէր ունենայ. սակայն երբ վիճաբանութեան մէջ կը տաքնայի, կը թուէր ինձ թէ Ֆրանսերէնի մէջ ուղածիս չափ փրուն խօսքեր չէի դաներ դովելու համար ինչ որ կը պաշտպանէի. սակայն բաւական էր հետս համաժող ըլլալ բոլոր եռանդս փարատելու համար :

Ղարբիս մէկ բնական հետեւութիւնն էր այս : Պժգալի էր ինձ վարած կեանքս, սակայն չէի ուզեր ուրիշ կերպով ապրիլ :

Միտքս կը տանջէի խարելու համար, և ամեն այլանդակութիւնները կ'ընէի ինքզինքս տարբեր մարդ ցուցնելու դիտաւորութեամբ :

Բայց սնապարծութիւնս այսպէս էր, զբաղելու միջոցին սիրտս կը տառապէր, ուստի գրեթէ շարունակ երկու մարդ կար յիս, մին կը խնդար և միւսը կը լար : Կարծես թէ մշտնջենական գիմահարութիւն մը կար մտքէս դէպ 'ի սիրտս : Իմ սեպհական կատակներս երբեմնակի սաստիկ ցաւ կը պատճառէին ինձ, և ամեն բուռն վիշտերս ալ քահապաններով խնդալու փափաք կը տային ինձ :

Մէկն օր մը կը պարծէր ըսելով թէ աւերորդապաշտական վախերն անմասչելի էին իրեն և թէ չկար բան մ'որմէ վախնար ինք. բարեկամներն իր անկողնին մէջ մարդու կ'մտնէր մը գրին, ապա մօ-

տակայ սենեակ մը մտնելով սպասեցին որ դիտեն զան երբ ետ պիտի դար : Չայն չըտեցին ամենևին , սակայն հետևեալ օրն երբ իր սենեակը մտան , տեսան որ անկողնին վրայ նստած մեռելի ոսկրներուն հետ կը խաղար ան . խեցած էր մարդը :

Ես ալ այս մարդուն նման բան մ'ունէի . միայն մէկ տարբերութիւն կար անոր և իմ մէջ , այսինքն իմ սիրական ոսկերտիքս ամենասիրեցեալ կմակընի մ'ոսկերտիքը , այսինքն սիրոյս բեկորները , անցեալին մնացորդն էին :

Սակայն պէտք չէ ըսել թէ այս ամեն անկարգութեանց մէջ լաւ վայրկեաններ չկային : Տէժընէին ընկերները պատուաւոր երիտասարդներ էին . ասոնց շատը ճարտարագէտ էր : Անառակաբար վարուելու պատրուակաւ երբեմն առջի դիշերները միասին կ'անցունէինք զմայելի կերպով : Այն երիտասարդներուն մին անասուն սաստիկ սիրահար էր գեղանի դուստնի մ'որուն կայտառ և մեղամաղձային ձայնը զմայլում կը տար մեզ : Քանի՛ քանի՛ անգամ շրջան կազմելով նստանք և մտիկ ըրինք այս ձայնը մինչդեռ սեղանը պատրաստ էր : Քանի՛ քանի՛ անգամ մեզմէ մէկը՝ դինիի սրուակներուն բացուելու միջոցին Ղամարթիին մէկ հատորը ձեռքը կը բռնէր և եռանդայող ձայնով կը կարդար : Պէտք էր տեսնել անասնն թէ ինչպէս աներեւոյթ կ'ըլլային մեր միւս ամեն մտածումները : Այն միջոցին ժամերը կը թռէին , և երբ սեղան կը նստէինք , որքան տարօրինակ անառակներ կը ձևանայինք : Բան մը չէինք ըսեր , և մեր աչերն արցունքով կը լեցուէին :

Մանաւանդ Տէժընէ՝ որ սովորաբար մարդերուն ամենէն քարասիրտն ու անտարբերն էր՝ այն օրերն անհաւատալի կ'երևար : Այնքան կարգէ դուրս գրացումներով կը համակուէր որ տեսնողը թերեւս ըսէր թէ բանդադուշող բանահիւս մ'է ան : Սակայն զգացումներու այս սրտաբուրդի արտայայտութիւններէն ետք երբեմն կ'զգար թէ կատաղի ուրախութեամբ մը կը համակուի : Ամեն բան կը խորտակէր երբ դինիէն զլուխը կը տաքնար . ջնջումի ողին գլուխէն դուրս կ'ընէր բոլորովին սպառազէն , և երբեմնակի կը տեսնէի որ ան՝ յիմարութեանցը ժամանակ իր հետը դանուողները լեղապատար փախցնելու չափ գրգռուելով աթոռ մը կը նետէր դէպ 'ի դոց պատուհան մը :

Ձէի կրնար արդիւրեւ քննութեան առարկայ մ'ընելու այս տարօրինակ մարդը : Տէժընէ կ'երևար ինձ իբր դաս լմ'անձանց նշանաւոր տիպարը , որք հարկաւ տեղ մը կային և որք սակայն անձանօթ էին ինձ : Երբ կը դործէր Տէժընէ , չդիտէինք թէ հիւանդի մը յուսահատութիւնն էր ըրածը թէ ոչ երես առած տղայի մը քմածին խորհուրդը :

Մանաւորապէս տօնի օրեր ջղապէս զրդուած կ'երևար , և իր այս վիճակը զինքը կը դողէր իբր բուն աշխերտի մը պէս վարուելու : Անասուն իր անխոստութիւնը տեսնողը խնդալէն կը ճայթէր : Օր մը դիւ համոզեց իր հետն երեկոյին դուրս ելնելու հետի և առանձին , ծիծաղելի զգեստներով , դիմակներով ծպտեալ և մեր հետն երաժշտային գործիներ առնելով : Այն դիշեր մինչև առաւօտ ծանրապէս շրջեցանք ամենասոսկալի ժխորի մը մէջ : Հասարակային կառքի մը կառապանն իր նստարանին վրայ քնայած գտանք , ձիերը քակեցինք , ապա պարահանդէսէ մ'երնել ձևացնելով և պոռաւով կառապանը կանչեցինք . սա արթնցաւ , և մտրակովը առաջին անգամ զարնելուն պէս , արդէն քակուած ձիերն արշաւակի մեկնեցան՝ կառապանը իր նստարանին վրայ դարած ձգելով : Նոյն դիշերը Շանդ-Էլիզէ գացինք . Տէժընէ ուրիշ կառքի մ'անցնելը տեսնելով ձիշոգ դողի մը պէս կեցուց զայն , սպառնալիքովը վախցուց կառապանը , և բռնադատեց մարդը վար իջնելու և երեսն 'ի վայր գետինը պառկելու : Ասի այնպիսի կատակ մ'էր որմէ կրնար մահ գալ յառաջ : Սակայն Տէժընէ կառքը բացաւ , և ներսը ահաբեկ և անշարժ երիտասարդ մ'և կին մը գտանք : Անասուն ըսաւ ինձ որ իր օրինակին հետևիմ , և կառքին երկու կողմի դուսակները բանալով սկսանք մէկէն մտնել և միւսէն ելնել , այնպէս որ կառքին մէջի խեղճ անձերը մութին կը կարծէին թէ աւազակներու թափօս մը կ'անցնի :

Կ'երևակայեմ թէ աշխարհս փորձառութիւն կը տայ ըսող մարդիկ կը պարտաւորին շատ զարմանալ՝ դիտելով որ կը հաւատան իրենց խօսքին : Աշխարհս ոչ այլ ինչ է բայց եթէ մրրիկներ , և այս մրրիկներուն մէջ ամենէն տարբերութիւն չկայ . ամեն բան կ'անցնի կ'երթայ իբր թռչուններու երամներ : Քաղքի մը զանազան թա-

զերը իրարու չեն նմանիր անգամ, և Շօտ-Տանթէնի թաղը բնակող մը կրնայ Մարէի թաղին մէջ այնքան բաներ սորվիլ որքան պիտի սորվէր Լիզպոնի մէջ: Միայն իրաւ է որ աշխարհիս ստեղծմանէն ՚ի վեր այս մըրիկներուն մէջէն եօթն անձինք կ'անցնին, եօթն ալ միշտ միեւնոյն անձերն ըլլալով. առաջինին անունն է յոյս, երկրորդինը՝ խիղճ, երրորդինը՝ կարծիք, չորրորդինը՝ նախանձ, հինգերորդինը՝ արամութիւն, վեցերորդինը՝ հպարտութիւն, եօթներորդինը՝ մարդ:

Աստի մինք, այսինքն էս և ընկերներս թռչուններու երամ մ'էինք, և մինչև դարուն միասին կեցանք երբեմն խաղալով, երբեմն վազելով. . . .

«Բայց, պիտի ըսէ ըթերցողը, այդ ամեն բաներու մէջ ինչ կ'ինեն որունէիք: Ատոնց մէջ բուն զեղխութիւնը չեմ տեսներ:»

Ո՛ր արարածներ որք կ'ինենրու անունն ունէիք և որք իբր երազներ անցաք կեանքի մը մէջէն որ նոյնպէս երազ մ'էր միայն, ինչ ըսեմ ձեզի համար. ուր որ յոյսի մը շուքը չկայ, միթէ յիշատակ մը կրնայ ըլլալ: Աստի ինչպէս յիշեմ ձեզի: Մարդկային յիշողութեան մէջ կ'այ բան մը որ ձեզի չափ անմուռնչ, ձեզի չափ մոռցուած ըլլայ:

Եթէ պէտք է խօսիլ կ'ինենրու վրայ, երկու կ'ին պիտի յիշեմ. ահա ատոնց մին.

Ար հարցնեմ քեզ թէ ինչ կ'ուզես որ ընէ կար կարող աղօր և գեռարոյս աղջիկ մ'որ տասնութ տարեկան է և փափաքներ ունի հեռեաբար. որ իր արատղին վրայ վէպ մ'ունի բոլորովին սիրոյ վրայ գրուած, որ բան մը չգիտեր, բարոյականի վրայ դաղափար մը չունի, յախտենապէս կը խօսակցի պատուհան մը կենալով որու առջևէն՝ ոստիկանութեան հրամանին համեմատ թափօններն ալ չեն անցնիր, և որու առջև սակայն ամեն զիշեր կը թափառին արտօնապիւր ունեցող և ոստիկանութենէ ճանչուած խել մը բողբոջ. ինչ կ'ուզես որ ընէ այն աղջիկն երբ՝ բոպայի կամ փեղոյրի մը վրայ օրն ՚ի բուն աշխատելով իր ձեռները և աչերը յոդնեցնելէն ետ՝ պահ մ'արմուկովն այն պատուհանին կը կռթնի զիշերուան մութը տիրել սկսած միջոցին: Պոռնիկի մը գլխուն և

մարմնոյն վրայ կը տեսնէ այն բոպան զոր ինք կ'արած է, այն փեղոյրը զոր ինք իր պատուակիր մատերովը ձևած է տունին ընթրիքին ստակը հանելու համար: Օրն երեսուն անգամ վարձու կառք մը կ'անկ կ'առնու իր գրան առջև, մէջէն բող մը կ'իջնէ որ կառքին պէս թուակիր էր, և կը գայ անարդական ձևով մը հայլին առջևը կը կարատուի, և այն խեղճ աղջիկն անբուն մնալով շինած տրտմալի և համբերալի փեղոյրը տասն անգամ կը փորձէ, կը գնէ և կը հանէ: Ար տեսնէ խեղճն որ այս պոռնիկը գրպանէն վեց ոսկի կը հանէ՝ մինչդեռ ինք շարաթն անոնց մին միայն կը վառակի, յոտից ցլլալու բողին կը նայի, անոր յարդն ու զարդը կը քննէ, ետևէն կ'երթայ մինչև անոր կառքը, և ապա, — միթէ իրն է յանցանքը, — ապա իրիկուն մը տեսնելով որ աշխատելու գործը կը պակսի և մայրն ալ հիւանդ է, երբ խառարին է զիշերը, իր գուռը կը բանայ կէս մը, ձեռքը կ'երկնցնէ և անցորդ մը կը կեցընէ. . . . :

Ճանչեցի աղջիկ մ'որու պատմութիւնն այս էր: Այս աղջիկը փոքր ինչ զաշնակի շարժել, հաշուել, ծրագրել զիտէր, նաև քիչ մը պատմութիւն և քերականութիւն, և այսպէս ամեն բանէ փոքր ինչ զիտէր: Քանի քանի անգամ կ'սկծալի կարևորութեամբ մը նայեցայ բնութեան այս տրտմալի ծրագրին զոր ընկերութիւնն ալ հաշմած էր: Այս սաստիկ խառարին մէջ քանի քանի անգամ գիտեցի տկար և վիժուն կայծի մը սոճոյն և երեւուն նշոյլները: Քանիցս ջանք ըրի այս խեղճ միսրին ներքև մարած քանի մ'ածուխները վերտալին վառելու: Բարէ, իր երկար մազերն իրօք միսրին գոյնն ունէին, և զինքը Մոխրանիկ կ'անուանէինք:

Այս աղջիկն համար դասատուներ բռնելու չափ հարուստ չէի: Տէժընէ՛ իղմէ յորդորուելով՝ պաշտպանութիւն ըրաւ իրեն. նորէն սորվեցնել տուաւ իրեն այն ամեն ուսումները որոնց սկզբունքը ունէր արդէն: Սակայն Մոխրանիկ չկրցաւ որ և է ուսումնալի նկատմամբ զգալի յառաջդիմութիւն մ'ընել. իր վարժապետը մեկնելուն պէս, թևերը կուրծքին վրայ կ'առնուր ան, և այսպէս ժամերով կը կենար պատուհանի ապակիներուն ետևէն նայելով: Ինչ օրեր, ինչ թշուառութիւն: Օր մը սպառնալու համար ըսի անոր որ ան-

արծաթ պիտի թողում զինքն եթէ չաշխատի . ընելեայն սկսաւ աշխատիլ , և քիչ մ'ատենէ ետք անոր երբեմնակի դադոնապէս դուրս ելնելը իմացայ : Ո՞ւր կ'երթայ : Աստուած զիտէ : Աղաչեցի Մոխրանիկը որ չմեկնած նկարակերտ քսակ մը յօրինէ ինձ : Երկար ատեն պահեցի այս տրտմալի յիշատակը : Մոխրանիկ սենեկիս մէջ կեցած էր իբր աշխարհային աւերակաց ամենէն տխուր յիշատակարաններուն մին :

Հիմա պիտի խօսիմ նաև ուրիշ կնիկի մը վրայ :

Գիշերուան ժամը դրեթէ տանն էր երբ՝ բոլոր օրն աղմուկով և յողնութեամբ անցունելէն ետք՝ դացինք Տէժընէին տունը , ուր ան մեզմէ քանի մը ժամ առաջ եկած էր իր պատրաստութիւնները տեսնելու համար : Երբ եկանք , երաժիշտներն արդէն կը նուազէին և սրահն արդէն լեցուած էր :

Պարուհիներուն մեծազոյն մասը գերասանուհի էին . բացատրեցին ինձ թէ ինչու այս կիներն ուրիշներէն աւելի արժէք ունին . վասն զի , ըսին , ձեռքէ ձեռք կը յափշտակուին անոնք :

Մրահը մտնելուս պէս վալսին յորձանքը նետուեցայ : Այս ստուգապէս զմայլելի վարժութիւնը միշտ սիրելի եղած է ինձ . չեմ գիտեր վարժութիւն մ'որ վալսէն աւելի ազնիւ և ամենայն նկատմամբ աւելի արժանի ըլլայ գեղանի կնիկի մ'և երիտասարդի մը : Ամեն պարերը՝ վալսին հետ համեմատուելով՝ ոչ այլ ինչ են բայց եթէ անհամ սովորութիւններ կամ կատարելապէս աննշան խօսակցութեանց պատրուակներ : Այս ժամի չափ կնիկ մը գրկել և պարելով քշել տանիլդ ստուգապէս իր սէրը վայելել է , երբ մանաւանդ վալսելու միջոցին իր կամբին հակառակ թունդ 'ի թունդ կը պարտան , այս պարն բոլորովին անվտանգ չէ , հետևաբար չես կրնար բսել թէ արդեօք կը պաշտպանես զինքը թէ ոչ կը բռնադատես : Տկարութիւններէն ոմանք անատեն այնքան հեշտալի համեստութեամբ մը , այնքան քաղցր և անկեղծ վստահութեամբ մ'անձնատուր կ'ըլլան որ չես գիտեր թէ իրենց քով զգացածդ փափմք է թէ վախ , և թէ՛ զանոնք կուրծքիդ վրայ սեղմելով՝ կը նուազին թէ ոչ կը խորտակես զանոնք իբր եղեզն : Այնմանն՝ ուր հնարուեցաւ այս պարը՝ հարկաւ երկիր մ'է ուր սէր կայ :

Բազկացոս մէջ ունէի հոյակապ կին մ'որ Խտալիոյ մէկ թատրոնին պարուհիներուն մին էր և որ Բարիդ եկած էր բարեկենդանին համար : Սպանդարամէտական քրմանոյշի զգեստներ հագած էր յովազի մորթէ բօսպայի մը հետ : Այս կնիկին չափ սիրաւետ արարած մը չեմ տեսեր բնաւ : Մեծ և նրբահասակ էր ան , և ծայրայեղ արագութեամբ մը վալսելովը հանդերձ կարծես թէ դժուարութեամբ կը քայլէր . այս կինը տեսնողը պիտի երեւակայէր թէ հարկաւ պիտի յողնեցնէ իր պարընկերը . ընդհակառակն ամենեկն ծանրութիւն չէր տար . կարծես գիւթական զօրութեամբ մը կը վազէր ան :

Աուրձրին վրայ ահագին ծաղիկփունջ մը կար , որու անոյշ հատերը բունի կ'արբուէին զիս : Երբ թևս ամենաթեթև շարժում մը ունենար , կ'զգայի թէ ան հնդկային լիանի՝ մը պէս կը ծուռէր այնպիսի հեշտաւետ և համակրական մեղկութեամբ մը համակուելով որ կարծես թէ մետաքսեայ խնկաբոյր քողով մը կը շրջապատէր զիս : Մէն մի շրջանին հազիւ հազ կը լսուէր վզէն կախուած մանեակին իր մետաղեայ դօտիին անդամ մը թեթևակի քսուիլը . այնքան զմայլելի կերպով կը շարժէր որ կը կարճէի թէ գեղեցիկ աստղ մը կը տեսնեմ , և այսպէս պարելու և շարժելու ատեն նաև կը ժպտէր թուրու պատրաստ համբարուի պէս : Վալսին սիրազգիւ և հեշտաբոյր երաժշտութիւնը կարծես անոր շուրթերէն կ'ելնէր , մինչդեռ իր գլուխը՝ զօր հիւսակներ կազմող սևաթոյր մտղերու անտաւ մը կը ծածկէր՝ դէպ 'ի ետևը կը ծուռէր , իբր թէ իր վիզը շատ տկար ըլլալով չկրնար վերցնել զայն :

Երբ աւարտեցաւ վալսը , զարդարանի մը ներսն աթուռի մը վրայ նետուեցայ . սիրտս կը բախէր . այլ յայլմէ եղեր էի :

«Ո՛ր Աստուած իմ , գոչեցի , ինչպէս կարելի է այս բանը : Ո՛ր հոյակապ հրեշ , ո՛ր գեղանի սողուն . զիւրակոր և պիսակաւոր մորթովդ ինչպէս կը գալարուիս , կը ծփաս , քնդցր օձ : Եզգականդ՝ սատանան՝ ինչպէս սորվեցուցեր է քեզ կենաց ծառին բոլորալիք փաթթուիլ՝ խնձոր 'ի շուրթ : Ո՛ր Մեղուզին , ո՛ր Մեղուզին , † մարդե-

* Ամերիկայի մէջ բուննող տեսակ մը պատաստիչ տունկ :
 † Մելուզին՝ որ Ալպանիայի թագաւոր՝ Էլէնասի աղջիկն էր՝ ամեն շա-

բուն սիրտերը քուկը են : ՎՆճուկը դու , այն սիրտերուն տէրն ըլլալը քաջ գիտես քու սիրտը որ նուազութեամբ որ կարծես բոլորովին անտեղեակ է այն իշխանութեանը նկատմամբ : Քաջ գիտես կործանելը , քաջ գիտես խեղդելը , գիտես թէ պիտի տառապի ու որ պիտի դպի քեզ . գիտես որ մարդս կը մեռնի ժպիտներէդ , ծագիկներուդ անուշահոտութենէն , հեշտութեանցդ մերձումէն , և ահա այս սրտաճառաւ անձնատուր կ'ըլլաս այնքան մեղիութեամբ , ահա այս սրտաճառաւ ժպիտդ այնքան քաղցր , ծաղիկներդ այնքան թարմագեղ են . ահա այս սրտաճառաւ թեզդ այնքան մեղմիկ մեր ուսերուն վրայ կը գնես : Աստուած իմ , Աստուած , ինչ կ'ուզես ուրեմն մեզմէ :

Հալէ վարժապետը սոսկալի խօսք մ'ըսած է . «Կինը մարդկութեան ջղջղին մասն է , մարդս ալ գնդերակիան մասը :»

Հիւմայօլա ինքն անդամ , ան որ զգօն գիտուն մ'է՛ ըսաւ թէ մարդկային ջիղերուն բոլորտիքն անտեսանելի մթնոլորտ մը կայ : Չեմ խօսիր այն երազատեսներուն վրայ որք Սրալլանցանիկ հոլամուկերուն շրջան աւելլով թռչիլը կը գիտեն և որք կը կարծեն թէ բնութեան մէջ վեցերորդ զգայարան մը գտած են : Մեզի ստեղծող , ծաղրող և մեռցնող բնութեան արդի վիճակին մէջ եղած դաղանիքը բաւական ահարկու , իր զորութիւններն ալ բաւական ստատիկ ըլլալով հարկ չկայ ևս առաւել թանձրացնելու այն խաւարը որ մեզի կը շրջապատէ : Բայց ո՞վ է այն մարդն որ կը կարծէ ապրած ըլլալ՝ եթէ կ'ուրանայ կանանց զօրութիւնը , եթէ բնաւ դեղանի պարուհի մը թողած չէ երեքուն ձեռներով : Եթէ բնաւ զգացած չէ այն անասնանի շղիտեմ ինչը , այն շղատիչ մագնիսականութիւնը որ պարահանդիսի մը մէջ , մինչդեռ երաժշտային զործինները կը ձայնեն , մինչդեռ տաքէն հայելիները կը տժգունին , սակաւ առ սակաւ ծաղկահաս կնիկէ մը կ'եղնէ , նոյն կլինն իսկ կ'երեարէ և անոր բոլորտիքը կը թռթռայ ինչպէս հայուէի թունկը՝ հովէն տարուբերող ինկամանին վերեւ :

բամ օրեր օձի կը փոխուէր իր հօրն ըրած մարդասպանութեան ասպշխարանքը կրելու համար : Յայտնի է թէ ժողովրդային հաւատք մ'է այս և չէ թէ ստոյգ իրողութիւն մը :

Սասաիկ շուարում մը կը դրաւէր զիս : Երդէն գիտէի թէ այսպիսի արքշուքութիւն մը կ'ունենայ մարդս երբ կը սիրէ . արդէն զիտէի թէ ինչ բան է այն փառապատկին որով կը փոգփողն սրտաղբաւ սիրահին : Սակայն սակաւին չգիտէի թէ կլին մը կրնայ սրտի այսպիսի բախումներ զրդուել , այսպիսի տուրակներն գուրս կօչել լոկ իր գեղեցկութեամբ , ծաղիկներով , գիշակեր դաղանի մը պիտակաւոր մտրթովը , ինչ ինչ շարժումներով , շրջանաբար դառնալու կերպով մը զոր կարաւիչէ մը սորված է և գեղեցիկ բաղիկ մը ծիրքովը . և այն կլինն այսպէս կը յուզէր զիս առանց խօսք մ'ըսելու , առանց խորհրդածութիւն մ'ընելու , և իր այս արդեցութիւնը գիտնալ ձեռնարկու անգամ չչիջանելով : Եթէ այս է եօթ օրուան գործը , ինչ էր ուրեմն գատար :

Այլ սակայն սէր չէր զգացածս , և չիրնալով ուրիշ անուն մը տալ զգացածիս , կ'ըսեմ թէ ծարաւ էր այն : Ա՛ղղայի թէ ետթեանս մէջ կ'երերար թեւ մ'որ անձանօթ էր սրտիս . կեանքիս մէջ առաջին անգամն էր ասի զգալս : Այս գեղեցիկ կենդանիին տեսնն աղիքիս մէջ ուրիշ կենդանի մը մննչել ստուած էր : Քաջ կ'զգայի որ չպիտի լսէի այս կնիկին թէ կը սիրեմ՝ զինքը , թէ հաճելի է ինձ , և ոչ իսկ պիտի լսէի իրեն թէ գեղանի է : Շուրթերուս վրայ ոչ այլ ինչ կար բայց եթէ իր շուրթերը համբուրելու , «Այդ անփայթ թեւերովդ զրկէ զիս , այդ ծուռած գլուխդ վրաս կոթնցուր , այդ քաղցր ժպիտը բերնիս վրայ փակցուր ,» ըսելու փափաքը : Մարմինս իր մարմինը կը սիրէր . գեղեցկութիւնը գինոված էր զիս գինիին պէս :

- Տէժընէ անցաւ , և հարցուց ինձ թէ ինչ կ'ընէի հոն :
- Ո՞վ է այս կինը , հարցուցի :
- Ո՞ր կինը , որո՞ւ կ'ակնարկես , պատասխանեց :
- Տէժընէն բռնեցի թեւէն և սրահը տարի : Իտալուհին մեր գալը տեսաւ և ժպտեցաւ : Ես քայլ մը նահանջեցի :
- Հա՛ , հա՛ , Մարդօյին հեա վալսեցիր , ըսաւ Տէժընէ :
- Ի՞նչ է Մարդօ ըսածդ :
- Բայց սա ծոյլ կլինն որ հեռուէն կը ինդայ . մի՞ թէ հաճելի է քեզ ան :

— Չէ, պատասխանեցի. բայց վալսեցի հետը, և կ'ուզէի անու-
նը զիանալ, ուրիշ հաճոյք մը չունի ինձի համար:

Այսպէս խօսելուս պատճառն էր ամօթը. բայց երբ Տէժընէ
զատուեցաւ իզմէ, ետեւէն վաղեցի:

— Շատ անհամբեր ես, ըսաւ Տէժընէ խնդալով: Մարդօ սովո-
րական պոռնիկ մը չէ: Միլանի մէջ * * * դեսպանին պահձուն
(entretenu) և գրեթէ ամուսինն է ան: Իր բարեկամներուն մին
տունս բերաւ զինքը: Սակայն վստահ եղի՛ր թէ հիմա հետը պիտի
խօսիմ: Չպիտի թողունք որ մեռնիս քանի որ ապրելու հնարք մը
պիտի չպակսի միշտ: Արեւի է յաջողինք համոզելու զինքն որ հոս
մնայ և մեր հետն ընթրէ:»

Ապա հեռացաւ քովէս: Չեմ կրնար ըսել թէ ինչ վրդովում
զղացի Տէժընէին Մարդօյն մօտիլը տեսնելով. բայց չլրջաց զիտեւ
զանոնք, վասն զի բազմութեան մէջ աներևոյթ եղան:

«Ուրեմն մի թէ իրաւ է ասի, կ'ըսէի խրովի, մինչև հոս պիտի
իջնեմ եղեր. կարելի է, մանաւանդ վայրկեանի մը մէջ: Ո՛ր Ես-
տուած. այս կի՛նը պիտի սիրեմ: Բայց վերջապէս, կ'ըսէի մտապէս,
զղայութիւններս միայն կը շարժին. սիրտս մաս չունի այս շար-
ժումին մէջ:»

Ար ջանայի այսպէս հանդարտելու ինքզինքս:

Սակայն քանի մը ըստէէն ետք Տէժընէ ձեռքովն ուսիս զարնե-
լով ըսաւ.

— Հիմա պիտի ընթրենք, Մարդօն թեզ պիտի առնես. զիտէ
ան թէ հաճելի եղած է քեզ, և որոշեցինք որ թեզ առնուս զինքն
և ընթրենք:

— Մտիկ ըրէ, ըսի. չեմ զիտեր թէ ինչ կ'զգամ: Ար թուի
ինձ թէ կաղ Վիւլգէնը կը տեսնեմ որ իր գարբնոցին մէջ Աստ-
ղիկէն բիւր համբոյրներ կը քաղէ իր միտտ մօրուքովը: Խուովուն
(éffaré) աչքերովն իր որսին մտեղ մարմնոյն կը նայի ակնայեւ: Իր
միակ գոյքն է այս կինն որու տեսքէն կը յափշտակուի գլխովին.
Ջանք կ'ընէ ուրախութենէն խնդալու. երանութեամբ սարսուելու պէս
կը վարուի, և նոյն միջոցին կը յիշէ իր հայրը՝ Արամազը՛ր՝ որ երե-
նից բարձունքը նստած է:

Տէժընէ ինձ նայեցաւ առանց պատասխանելու և լուէս բռնելով
քաշեց տարաւ զիս:

— Յոգնած եմ, ըսաւ, տրտում եմ. այս աղմուկը ձանձրոյթ
կը տայ ինձ: Երթանք ընթրելու. ընթրիքը վերստին զուարթութիւն
պիտի տայ մեզ:

Շքեղ եղաւ ընթրիքը. բայց ես միայն հանդիսական եղայ սեղա-
նին: Չէի կրնար ամենեին բան մ'ուտել. շուրթերս կը մերժէին
ամեն բան:

— Բայց ինչ ունիս, հարցուց ինձ Մարդօ:

Սակայն ես արձանի մը պէս կը կենայի, և անմուռն զարմա-
ցումով մ'անոր կը նայէի յոսից ցլլուխ:

Մարդօ սկսաւ խնդալ, նաև Տէժընէ, որ հեռուէն մեզի կը զի-
տէր: Մարդօյն առջևը թասի ձևով բիւրեղեայ մեծ բաժակ մը
կար որու բիւր փողփողուն երեսիկներուն վրայ կը ցլլանար բիւրեղ-
եայ բազմաթև աշտանակներու լոյսը, և որ ծիրանի գօտիին եօթը
գոյներուն հատուածակողմին պէս կը փողփողէր: Մարդօն անփու-
թօրէն իր թեզ երկնոց և բաժակը բոլորովին լեցուց կիպրոսեան
ոսկեծուփ զինիով, Արևելքի այն քաղցրահամ զինիով որ ետքէն
այնքան դառն երեցաւ ինձ Ախոյի՛ անապատ եզրին վրայ:

— Ա՛ն նայիմ, ասի քեզի համար է, մանկիկդ իմ, ըսաւ, ինձ
տալով բաժակը:

— Քեզի և ինձի համար, ըսի ես ալ իրեն տալով բաժակը:

Մարդօ քանի մը կաթիլ խմեց, և ես բաժակը սարպեցի տրտա-
մութեամբ մը զոր կարծես նշմարեց աչքերէս:

— Մի թէ գէշ է զինին, ըսաւ:

— Չէ, պատասխանեցի:

— Ուրեմն զլուխդ կը ցաւի:

— Չէ:

— Ապա ուրեմն յոյնած ես:

— Գործեալ ոչ:

*Վենետիկի նաւահանգստեան մէջ գտնուող բազմաթիւ կղզիներուն
մէկին անունն է:

— Ի՛հ, ուրեմն սիրային շահերդն մ'ունիս :

Մարդօ երբ իր արկածեան բարբառովն այսպէս խօսեցաւ , իր աշերն հանդարտեցան : Գիտէի թէ հարողիէն էր ան , և սիրոյ վրայ խօսելու առթիւ Իսաակեան իր կամբին հակառակ իր սրտին մէջ կը բախէր :

Այս խօսակցութենէն ետք ուրիշ յիմարութիւն մը տեղի ունեցաւ : Արդէն գլուխները կը տաքնային , բաժակներն իրարու կը զարնուէին , արդէն ամենէն աժդոյն այտերուն վրայ կը ծաւալէր այն թեթև կարմրութիւն որով զինին երեսները կը դունաւորէ կարծես չթողու համար որ համեստութիւնն երևայ անոնց վրայ . մակընթացութեան շտաբին նման շփոթալի շտաբ մը ցնցումներով կ'որոտար . նայուածները հոն հոս կը բորբոքէին , ապա յանկարծ անշարժ և դատարկ կը մնային . այս ամեն անատոյգ զննութիւնները չգիտեմ ինչպիսի հովէ մը շարժելով կը ծփային իրարու մօտ : Այն մ'եղաւ կանգնեցաւ տակաւին հանդարտ ծովի մ'առաջին ալիին պէս որ փոթորիկը կ'զգայ և կ'ընէ անոր մօտալուտ յարձակումը իմացնելու համար . ձեռքովը նշան ըրաւ որ լեն սեղանակիցները , բաժակը պարպեց առանց շունչ աւելու , և ըրած շարժումն գլուխին զարգն ընկաւ . ոսկեզօծ մաղերու հիւսակ մ'իր ուտերուն վրայ գլտորեցաւ . շուրթերը բացաւ և ուղեց սեղանի երգ մը սիսի . աչքը կ'ստովն գոյ էր : Գժուարութեամբ կը շնչէր . երկու անգամ բիրտ ձայն մ'եղաւ իր ճնշուած կործքէն . յանկարծ մեռելի մը պէս գեղնեցաւ և վերստին իր աթոռին վրայ ընկաւ այն կիներ :

Անատեն սկսաւ աղմուկ մ'որ ժամէ մ'առելի տեղեց , այսինքն սեղանին մինչև աւարտիլը շնդհատեցաւ : Անկարելի էր այս աղմուկին մէջ որոշակէս բան մը հասկնալ :

- Ի՛նչ կ'ըսես այս աղմուկին , հարցուց ինձ Տէժընէ :
  - Ոչինչ , պատասխանեցի . ականջներս խցեր եմ և կը նայիմ :
- Այս սանդարամետական շուայտութեան միջոցին զեղանին Մարդօ անմուռնչ կը կենար , զինի չէր խմեր , հանդարտօրէն կը կռթնէր իր մերկ թևին վրայ և անփութօրէն կը մտախոհէր : Ոչ զարմացած և ոչ յուզուած կ'երևար :
- Ձե՛ս ուղեր գուն ալ ասոնց հեռելի , հարցուցի . դուն որ

քիչ մ'առաջ Ախարոսի զինի տուիր ինձ , չես ուղեր գուն ալ խմել :

Այսպէս ըսելով իրեն համար մեծ բաժակ մը լեցուցի մինչև բերանը . Մարդօ յամբարը վերցուց բաժակը , խմեց անընդհատ արբումով մը , ապա նորէն սեղանին վրայ դրաւ բաժակը և վերստին իր խորհուն զիրքն առաւ :

Քանի կը դիտէի այս Մարդօն , այնքան աւելի տարօրինակ կ'երևար ինձ . ոչինչ զուարճութիւն կը տար իրեն , բայց նաև ոչինչ կը ձանձրացնէր զինքը : Ա'երևար թէ հաւատարապէս գժուարին էր նեղայնել զինքը կամ հաճելի ըլլալ իրեն . Մարդօ կ'ընէր ինչ որ կ'ուզէր իրմէն , բայց ինքնին բան մը չէր ընէր : Միտքս բերի յաւիտեանական հանդստութեան ողին , և իւրովի կ'ըսէի որ եթէ այս ողին , եթէ այս աժդոյն արձանը քնաշրջիկ ըլլար , Մարդօյին պիտի նմանէր :

— Բարեսիրտ ես թէ չարասիրտ , կ'ըսէի իրեն , տրտմում ես թէ զուարթ : Սիրած ես . կ'ուզես որ սիրեն քեզի . ստակ , զբօսանք , ձի , զիւղ , պարահանդէս , վերջապէս ի՛նչ կը սիրես : Ո՛վ է քեզ հաճելի . ի՛նչ բանի վրայ կը մտախոհես :

Եւ այս ամեն հարցումներուս փոխարէն առանց պատասխան տալու միևնոյն կերպով կը ժպտէր , անուրախ և անվիշտ ժպիտ մ'որ ըսել կ'ուզէր :

- «Ի՛նչ հարկ :
- Շուրթերս իր շուրթերուն մօտեցուցի . իրեն պէս անուշաղիք և անփոյթ համբոյր մը տուաւ ինձ , ապա թաշկինակն իր բերանը տարաւ :
- «Մարդօ , ըսի , վայ անոր որ պիտի սիրէ քեզի :

Մարդօն իր սեւաթոյր աչքը իմ վրայ գարձուց , ապա վեր նայեցաւ , մէկ մատը վեր ըրաւ այն խտալական շարժումով որ անմահնելի է , և կամայ մը , «Գո՛ցէ» ըսաւ , որ իր հայրենեաց կնային մեծ խօսքն է :

Սակայն մրդեղէնները բերուեցան , սեղանակիցներուն շառն ելած էր սեղանէն , ոմանք կը ծխէին , ոմանք սիսեր էին խաղալ , քանի մը հողի սեղանը մնացած էր . կիներէն ոմանք կը պարէին , ոմանք ալ կը քնանային : Երաժիշտները դարձեալ եկան . մամեր կը տժու-

նէին . ուրիշ մոմեր բերուեցան անոնց տեղը : Միտքս բերի Բեթրոնի^ճ ընթրիքը , ուր ճրագները կը մարին քնահար տէրերու բոլորաբը , մինչդեռ զերկներն իրենց ոտքի ծայրովը կոխելով ներս կը մանեն և արծաթեղէնները կը դողնան : Այս ամեն իրողութեանց ժամանակ երգերը միշտ կը շարունակուէին , և երեք անգլիացի , այն տխուր դէմքերու տեսակէն որոնց յիմարանոցն է ցամաքային Եւրոպան , ամեն բանի հակառակ շարունակեցին այնպիսի սոսկալի երգ մ'որու նմանն իրենց ճահիճներէն զեռ շեւած է թերևս :

«Եկո՛ւր , մեկնի՛նք , ըսի Մարգոյին :»

Ոտք ելնելով թևս մտաւ :

«Վաղը տեսնուի՛նք , դոչեց Տէժընէ :»

Եւ դուրս ելանք սրահէն :

Մարգոյին բնակարանին մօտելով սիրտս սաստիւթեամբ կը բախէր . չէի կրնար խօսիլ : Այսպիսի կին մը տակաւին չտեսեր էի . ոչ փափաք և ոչ ձանձրոյթ կ'զգար ան , և այս անշարժ անձին քով ձեռքիս երերալը տեսնելով ինչ խորհիլս չլիտէի :

Իր սենեակն իրեն սէս տխուր և հեշտալի էր . կճաշէն սպիտակ լամպ մը կիսովին լոյս կը տար այս սենեկին , թիկնաթուռները , բազմոյն անկողիններուն պէս կակուզ էին , և կարծեմ ասոնց ամենքն ալ ստեղծ և մետաքսով զարդարուած էին :

Երբ ներս մտայ տաճկական շաքարահասաներու սաստիկ հոտ մ'առի . կ'ականարկեմ չէ թէ այն շաքարահասաններուն որք հոս փողոցները կը ծախուին , այլ Աոստանդնուպօլսոյ շաքարահասաններուն որք հոտերու ամենէն ջրադրդիւններն ու վտանգաւորներն են :

Մարգօ հնչակը շարժեց . սպասուհի մ'եկաւ . Մարգօ հետն առնելով սպասուհին իր ննջեակը մտաւ առանց բան մ'ըսելու ինձ , և քանի մը վայրկենէ ետք տեսայ որ պառկած էր ան՝ իր արմուկին վրայ կռթնած , դարձեալ այն անխոյժ գիւրքն ունենալով որու սուվորած էր :

Ոտքի վրայ կեցեր էի և իրեն կը նայէի : Զարմանալի բան . քանի կը հիանայի իր վրայ , այնքան աւելի գեղանի կը գտնէի զինքն :

*Բեթրոն՝ Մարգոյի ընտանիքի անունն էր : Սրտած բանահիւսակամ այլ լրբենի վիպասանութեան մը նեղինակն է :

և կ'զղայի թէ անհետ կ'ըլլար այն արիվը զոր կը ներշնչէր ինձ : Իր լուծիւնն և անշարժութիւնը զիս ալ կը դրաւէին . չլիտեմ թէ մադնիսական ազդեցութիւն էր այս թէ չէ : Իր օրինակին հետեւ լով ննջեկին զիմացի կողմը բազմոցին վրայ երկնցայ , և մահուան ցուրտը հողիս զբաւեց :

Շնչերակներուն մէջ արեան բախումները տարօրինակ ժամացոյց մ'են որու բանիլը միայն զիշերը կ'զգաս : Մարգօ՝ անատեն ձգուելով արտաքին աւարկաներէն՝ ինքն իր տէրը կ'ըլլայ . սպրիլը կը լսէ ինքնին : Թէև յոգնած և տրտում էի , բայց և այնպէս չէի կրնար աչքս խփել . իսկ Մարգոյին աչքն իմ վրայ յառեր էին . իրարու կը նայէինք լսին և յամբարար , եթէ կարելի էր յամբարար նայիլ ըսելը :

— Ինչ կ'ընես հող , ըսաւ վերջապէս Մարգօ . չէս դար քովս :

— Անշուշտ , ըսի . շատ գեղեցիկ ես :

Մարգոյին տակիդին թեւերուն մին թուռնալով հեծումի նման տկար հառաչ մը լուսեցաւ : Այս ձայնը լսելով զլուսս դարձուցի և տեսայ որ արշալոյսին առաջին ճառագայթներուն գեղին զոյնը պատուհանները կը գունաւորէր :

Ելայ և վարագոյրները բացի . անատեն՝ ոստիկ լոյս մը ծաւալեցաւ սենեկին մէջ : Պատուհանի մը մօտեցայ և հոն քանի մը վայրկեան կեցայ . երկինք պայծառ էր , արևն ալ անամպ :

— Բայց պիտի դաս , կրկնեց Մարգօ :

Նշան ըրի իրեն որ տակաւին սպասէ : Խոհեմութեան քանի մը պատճառներ հարկ դրեր էին իր վրայ քաղքին կեդրոնէն հեռի թաղ մ'ընտրել . թերևս այլուր ուրիշ բնակարան մ'ունէր , վասն զի Մարգօ երբեմնակի հիւր կ'ընդունէր : Իր սիրողին բարեկամներն իր տունը կը գային , և այն սենեակն՝ ուր էինք մենք՝ անշուշտ ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ պղպիտի մը . այս տունը Աիւքսանպօլի վրայ կը նայէր , որու պարտէզն աչերուս առջև կը ծաւալէր ՚ի հեռուստ :

Մունկի մը սէս որ ջուրին մէջ ընկզմելով անհասկալի կ'երեւայ զինքը բռնող ձեռքին ներքև և մատերուն մէջէն կը սպրդի ջուրին երեսն ելնելու համար , սրտիս մէջ կը շարժեր բան մը զոր ձէի կրնար ոչ զտղել և ոչ մեկուսել : Աիւքսանպօլի ծառուղիներ

րուն տեսքը սիրտս թունտ հանեց, և ուրիշ ամեն խորհուրդ անե-
րեոյթ եղաւ :

Քանի՛ քանի՛ անգամ գպրոցէն խոյս տալով այս բլրակներուն վրայ եկած, ծառի մը հովանիին ներքե երկնցած էի՝ հետո գիրք մ'ունենալով, զուարթուն բանաստեղծութեամբ մը զլստիլին համա-
կուած ըլլալով. վասն զի, բւրէ, ասոնք էին ահա մանկութեանս անառակութիւնները : Այս ամեն հեռուոր յիշատակները վերստին կը դանէի տերեւթափ ծառերուն, ծաղկոյններուն, աշնահար խոտե-
րուն վրայ : Երբ տասը տարեկան էի՝ հոն ծուռ եկեր էի եղբօրս և վարժապետիս հետ, հաց նետելով քանի մը ցրտահար խեղճ թռչուն-
ներու. հոն՝ անկիւն մը նստած՝ ժամերով նայեր էի պղտի աղջիկներուն շրջապար բռնելը. ասոնց մանկային երգերուն հաջներդները լսելով պարզ սրտիս բախիւնները կը լսէի. գպրոցէն վերադառնալով բիւրիցս անցեր էի ծառուղիէ մը, Վիրգիլիոսին մէկ ոտանաւորին մէջ ըն-
կըմելով, և ոտքովս քար մը քշելով :

«Ո՛ր մանկութիւն իմ, ահա հոս ես, գոչեցի, ս՛ Եստուած իմ, ահա հոս ես :

Ետես դարձայ : Մարդօն քնացած, լամպն անցած, արեւին լոյսը սենեկին բօլոր կերպարանքը փոխած էր : Օթոյններն որք երկնագոյն երևեր էին ինձ՝ կանաչանման և դունաբեկ էին, իսկ Մարդօն, իսկ այն գեղանի արձանն որ ննջեկին մէջ երկնցած էր, մեռելի մը պէս գունատ կ'երևար :

Մարտեցայ ակամայ, ննջեկին, ասոս պարտեղին նայեցայ . յոգ-
նաբեկ զլուսս կը ծանրանար : Քանի մը քայլ առի, և դայի պա-
տուհանի մը քով բայ դրասեղանի մ'առջև նստայ : Գրասեղանին վրայ կութներ էի և անխութօրէն կը նայէի բացուած նամակի մ'որ անոր վրան ձգուած էր . այս նամակին մէջ լոկ քանի մը սող կար : Անդրուշաբար բազմիցս կարդացի այս սողերը, և այնքան կրկնեցի ընթերցումս որ վերջապէս հասկցայ անոնց նշանակութիւնը : Նամա-
կին միտքը յանկարծ դարմանքս դրաւեց, թէ և կարելի չէր ինձ կա-
կարելու ըմբռնել : Առի նամակը և կարդացի յետագայ սողերը, որք յոռի ուղղադրութեամբ մը դրուեր էին .

«Երեկ մեռաւ ան : Գիշերը ժամը տամուսէկին կ'զգար թէ կը

«Նուաղի . դիտ քովը կանչելով ըսաւ . — Լուիզ, կ'երթամ ընկերս «դանելու . պահարանը դնաւ և բեր պատանքը որ բեւեռէն կախուած «է . այս պատանքը ճիշդ միւսին պէս է :» Իր առջև ծոնկի վրայ «եկայ լալով . բայց ան ձեռքը կ'երկնցնէր՝ դոչելով . — Մի՛ լար, «մի՛ լար :» Եւ այնպիսի հառաչանք մը հանեց որ . . . :

Նամակին մնացորդ մասը պատուած էր : Չեմ կրնար նկարա-
դրել այն սպաւորութիւնը զոր իմ վրայ ըրաւ այս սոսկալի ըն-
թերցումը . թողթը դարձուցի և տեսայ որ երեկուան թուականը կը կրէր և Մարդօյնն ուղղուած էր :

«Մեռաւ, բայց ո՞վ է մեռնողը, գոչեցի ակամայ դէպ 'ի Մար-
դօյնն ննջեալն երթալով : Մեռաւ . ո՞վ, ո՞վ մեռաւ :»

Մարդօ աչքը բացաւ և տեսաւ որ իր անկողնին վրայ նստեր էի՝ նամակը ձեռքս բռնած .

— Մայրս է մեռնողը, ըսաւ : Բայց պիտի չդնա քօլս :

Մարդօն այսպէս ըսելով ձեռքը երկնցուց :

— Լուէ, ըսի, քնացիր և հոս թող դիտ :

Մարդօ միւս կողմը դարձաւ և վերստին քնացաւ : Թամանակ մը իրեն նայեցայ մինչև ապահով ըլլալս թէ ալ չէր կրնար լսել շար-
ժիլս, և ապա հեռանալով դուրս ելայ կամայ մը :

ՔԼՈՐԻ Ք

Գիշեր մը կրակին քովը նստեր էի Տէժընէին հետ : Պատու-
հանը բայ էր . այն օրը մարտի այն առաջին օրերուն մին էր որք
զարնան բանբերներն են . անձրև եկած էր . պարտեղէն անոյշ հոս
մը կը դար :

— Ի՞նչ պիտի ընենք, բարեկամ, երբ դարունը գայ : Ճամբօր-
դութիւն ընելու փափաք կ'զգամ :

— Պիտի ընեմ ինչ որ անցեալ տարի ըրի, ըսաւ Տէժընէ . դի-
ւը պիտի երթամ երբ երթալու եղանակը հասնի :

— Ի՞նչ, մի՛ թէ ամեն տարի մի և նոյն բանը կ'ընես, պատասխա-
նեցի : Ուրեմն այս տարուան կեանքդ վերստին պիտի սկսիս վարել :

— Ուրիշ ինչ կրնամ ընել, պատասխանեց :
 — Իրաւունք ունիս, գոչեցի ընդոտ ոտք երնելով. այո, աղէկ ըսիր, ուրիշ ինչ կրնամ ընել : Ա՛խ, Տէժընէ, որքան ձանձրալի են ինձ այս բաները : Մի՛թէ բնաւ չեմ ձանձրացած այն կեանքէն զոր կը վարես :

— Ո՛չ, ըսաւ .
 Ոտքի վրայ կեցեր էի քանդակի մ'առջև որ անասլախն մէջ Մաղթաղինէին պատկերն էր. ակամայ ձեռնամած զիրք առի :

— Բայց ինչ կ'ընես, հարցուց Տէժընէ :
 — Եթէ պատկերահան ըլլայի, ըսի, և եթէ ուզէի մեղամաղ- ձուծիւնը նկարել, ձեռքը զիրք մը բռնող մտախոհ երիտասարդուհի մը չէի նկարեր :

— Բայց ինչ ունիս, ինչ կ'ըլլաս այս զիշեր, ըսաւ խնդալով :

— Ձէ, յիշուի, շարունակեցի. այս արտասուալի Մաղթաղինէին կուրծքը յոյսով ուռեցած է. այս դունատ և հիւանդոտ ձեռքէն, որու վրայ կռնած է իր գլուխը, տակաւին կը բուրեն այն քաղցրարոյր իւղերը զոր Բրիտանոսին ոտքին վրայ թափեց ան : Չտեսնես որ այս անասլախն մէջ խորհուրդներու բազմութիւն մը կայ որ կ'աղօթէ : Այս չէ մեղմաղձութիւնը :

— Կի՛ն մ'է որ կը կարդայ, պատասխանեց Տէժընէ խիստ ձայնով մը :

— Եւ երջանիկ կին մը, ըսի, և երջանիկ զիրք մը :

Տէժընէ հասկցաւ թէ ինչ ըսել կ'ուզէի. տեսաւ որ սաստիկ արգամութիւն մը կը գրաւէր զիս : Հարցուց թէ արդեօք վշտի պատճառ մ'ունէի : Արդեգեւէի պատասխանելու, և կ'զգայի թէ սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ :

— Վերջապէս, սիրելի Օդթալս, ըսաւ, եթէ ցաւի առարկայ մ'ունիս, մի վարանիւր մտերմաբար ըսելու ինձ. խօսէ համարձակապէս, և բարեկամ մը պիտի դանես յիս :

— Գիտեմ, պատասխանեցի, թէ բարեկամ մ'ունիմ, բայց վիշտս բարեկամ չունի :

Ստիպեց զիս որ բացատրեմ միաբն :
 «Աղէկ, բայց եթէ բացատրութիւն տամ, ինչ օգուտ պիտի ու-

նենայ քեզի համար, քանի որ ոչ դուն և ոչ ես կրնանք բան մը քնել այս մասին : Մի՛թէ սրտիս խորը տեսնել կ'ուզես, թէ ոչ բերնէս ելած այս կամ այն խօսքը, և ներում մը :

— Անկեղծ եղիւր, ըսաւ Տէժընէ :

— Ա՛ս, ուրեմն քանի որ կ'ստիպես զիս, Տէժընէ, խօսիմ. ժամանակին և տեղին դու ինձ խրատներ տուիր, արդ կ'աղաչեմ քեզի որ մտիկ ընես ինձ ինչպէս որ ես անատեն մտիկ ըրի քեզ : Ար հարցնես թէ ինչ կայ սրտիս մէջ. ահա ըսեմ եղածը :

«Հանդիպէ որ մարդուն որ կ'ուզես, և ըսէ անոր. Ահա մարդիկ որք իրենց կեանքը գինի խմելով, ձի հեծնալով, խաղալով, ամեն «տեսակ զբօսանք վայելելով կ'անցունեն. ամենեւին արդէք մը չունին. իրենց օրէնքն է ինչ որ իրենց հաճելի է, այսինքն կիները, «որքան որ ուզեն. հարուստ են այս մարդիկ : Ուրիշ հող չունին «ամենեւին. ամեն օր տօն է իրենց համար : Կ'ընես ասոր :» Այն մարդը, բաւական է որ խտտաբար կրօնասէր մը չըլլայ, պիտի պատասխանէ քեզ թէ մարդկային տկարութիւն է այն, եթէ պարզապէս չպատասխանէ թէ մարդուս երեակայած երջանկութիւններուն ամենէն մեծն է :

«Տար ուրեմն այս մարդը գործողութեան ասպարէզը. սեղանը զի՛ր զենքը, կին մը նստեցնուր քովը, ձեռքը բաժակ մը գինի սուր, նաև ամեն առտու ափ մը ոսկի, և այսա ըսէ իրեն .

«Ահա այս է կեանքդ : Մինչդեռ դու սիրուհիիդ քովը պիտի քնաս «նաս, ձիերդ ախուրն մէջ պարծօրէն պիտի քայլեն. մինչդեռ ձեռ «մարաններու առաջին վրայ ձիովդ պիտի շրջիս, գինին պիտի հաս- «նի մտաններուդ մէջ. մինչդեռ զիշերն ՚ի բուն պիտի խմես, սե- «ղանաւորները հարստութիւնդ պիտի աւելցնեն : Միայն փափաք ու- «նեցիր, և փափաքներդ կը կատարուին : Մարդերուն ամենէն եր- «ջանիկն ես. բայց զգուշացիր. զիշեր մը չափէն աւելի խմած պի- «տի ըլլաս, և մարմինդ վայելելու պատրաստ չպիտի գտնես ակ : Ա- «տի մեծ դժբաղդութիւն մը պիտի ըլլայ, վասն զի ամեն վիշտերը «կը մխիթարուին բաց ՚ի սոյն դժբաղդութենէն : Գեղեցիկ զիշեր մը «ուրախ զուարթ ընկերներու հետ անտաւիս մէջ պիտի արշաւես . «ձիդ սխալ քայլ մ'առնելով չտիղմով լի փոսի մը մէջ պիտի ընկ-

«նիս, և վտանգ մը պիտի ունենայ այսինքն զիննհար ընկերներդ»
 «իրենց ուրախալի փողերդութեանցը զբաղելով թերևս չպիտի լսեն
 «վշտաբեկ աղաղակներդ. նայէ որ չանցնին չերթան անոնք առանց
 «նշմարելու քեզի, նայէ որ իրենց ուրախութեան աղմուկն ան-
 «տառին մէջ չանհետի մինչդեռ դու խորտակուած անգամներովդ
 «խաւարին մէջ կաղ ՚ի կաղ պիտի քայլես: Գիշեր մը խաղին մէջ
 «կորուստ պիտի ունենաս, վասն զի բազմը դէշ օրեր ունի: Այն
 «կորուստէն ետք երբ սառնդ երթալով կրակարանիդ քովը նստիս,
 «նայէ որ ձեռքդ ձակասիդ չղարնես, չթողուս որ արցունքը բի-
 «բերդ թրջեն, և նայուածքդ դառնապէս հոն հոս ժուռածես ինչ-
 «պէս մարդս կը ժուռածէ երբ բարեկամը կը վնասուէ: Չգուշա-
 «ցիր մանաւանդ յանկարծ առանձնութեանդ մէջ միտքդ բերելու այն
 «անձերը որք քեզմէ քիչ մը հեռի, խղճանափակ յարկի մը ներ-
 «քէ հանդարտ ընտանիք մ'ունին և կը քնանան իրարու ձեռք բռնե-
 «լով վասն զի քու առջև, քու շքեղ անկողնի վրայ իբր մտեր-
 «մուհի ոչ այլ զոր նստած պիտի դանդաբայց եթէ այն գունատ
 «կինը որ թալեռներուդ սիրուհին է: Աշտաբեկ կուրծքդ սփոփե-
 «լու համար այդ կինիկին վրայ պիտի ծռուիս, բայց ան պիտի խոր-
 «հի թէ շատ տրտում ես դուն, և թէ կորուստը մեծ պիտի ըլ-
 «լայ. աչերուդ արտուքը մեծ հոյ կը պատճառէ իրեն, վասն զի
 «այդ արտուքին պատճառաւ կլմայ ըլլալ որ իր վրայի քուսան
 «հիննայ և իր մատերէն վար ընկնին մատնիները: Մի բտեր իրեն
 «այն դիշեր խաղին մէջ քու ստակդ շահողին անունը, վասն զի
 «կարելի է որ այդ կինը վաղն անոր հանդիպի և քեզ կործանու-
 «ղին սիրադրդիւ կերպով նայի: Ահա այս է մարդկային տկարու-
 «թիւնը. կարողութիւն ունիս այս տկարութիւնը ունենալու: Մարդ
 «մ'ես. զգուշացիր ձանձրոյթէն. ատի ալ անբուժելի հիւանդու-
 «թիւն մ'է. մեռել մը լաւագոյն է քան թէ ապրելէ ձանձրացող
 «կենդանի մը: Միրտ մ'ունին. զգուշացիր սիրելէ. սէրը՝ անառա-
 «կի մը համար հիւանդութենէ մ'աւելի դէշ բան մ'է, ծաղրելի
 «բան մ'է. անառակները ստակ կը վճարեն իրենց տարիուհիներ-
 «բուն, և ծախուող կլինն աշխարհիս մէջ միայն մէկ մարդու վրայ
 «արհամարհանքի իրաւունք ունի, այսինքն այն մարդուն վրայ որ

«զինքը կը սիրէ: Եթէ կիրք ունիս, զգուշացիր երեսէդ. ինչպէս
 «զինուորի մը համար ամօթ մ'է իր դէն ու զարգը նետել, նոյն-
 «պէս և անառակի մը համար ամօթ մ'է ցուցնել թէ այս կամ
 «այն բանին կը յարի. անառակին փառքն է որեւիցէ բանի դպնալ
 «իւրով շփուած մարմարեայ ձեռներով որոնց վրայէն ամեն բան
 «կը պարտաւորի սահել: Եթէ տաք գլուխ մ'ունիս, սորվէ մեռ-
 «ցնելու արհեստը, եթէ կ'ուզես ապրիլ. զինին երբեմն կուռա-
 «սէր է: Եթէ խիճ մ'ունիս, զգուշացիր քունէդ. շատ ուշ
 «զղջացող անառակը կը նմանի ջուր առնող նաւի մ'որ ոչ կրնայ
 «ցամաքը վերադառնալ, ոչ ալ իր ձամբան շարունակել. որքան
 «ալ քշուի հովերէն դէպ Ավիկանոսը կը մղուի, ինքն իր վրայ կը
 «դառնայ և աներեւոյթ կ'ըլլայ: Եթէ մարմին մ'ունիս, զգուշացիր
 «ցաւէն. եթէ հոգի մ'ունիս, զգուշացիր յուսահատութենէն: Ո՛ր
 «դժբաղդ, զգուշացիր մարդերէն. քանի որ կը քայլես այն ձամ-
 «բուն վրայ, ուր կը դանդախ, պիտի թուի քեզ տեսնել անբաւ
 «դաշտ մ'որ շղթայի մ'ողակներուն պէս իրարու ձեռք բռնող
 «կարաւիներ ծաղկաւետ պսակներով շրջապար կը բռնեն, բայց թե-
 «թե կրկներեւոյթ մ'է այս. որոնք որ իրենց ոտքը կը նային, զի-
 «տեն թէ անդուզի վրայ տարածուած մետաքսեայ դերձանի մը
 «վրայ կը թռթռան, և թէ անդուզը լուրեայն ընկնող բիւր դրժ-
 «բաղդներ իր յատակը կ'իջեցնէ առանց խորշում մը կազմելու իր
 «մակերեւոյթին վրայ: Նայէ որ ոտքդ չսպրդի դերձանին վրայէն:
 «Բնութիւնն իսկ կ'զգայ թէ իր երկնային դթութիւնը կը նահան-
 «ջէ բուրբոսիքէդ. ծառերն ու եղէգներն ալ չեն ձանչեր քեզի:
 «Փօրդ օրէնքները չպահեցիր. ալ կաթնակեր մանկանց եղբայրը
 «չես, և դաշտերու թուռնները քեզի տեսնելով կը լուեն: Մի-
 «նակ ես: Չգուշացիր Աստուծմէ. իր առջև ցուրտ արձանի մը
 «պէս կամքիդ պատուհանին վրայ կը կենաս առանձին և կանգուն:
 «Երկինց անձրևն ալ չտաք քեզ կնիգանութեան համբոյրն որ ա-
 «մեն շնչող էակներու սուրբ հաղորդութիւնն է. այն հովը կը
 «դրդիլէ, կը տարուբերէ քեզի: Մէն մի կին՝ զոր կը համբուրես՝
 «ոյժէդ կայծ մը կ'առնու իր ոյժէն առանց կայծ մը քեզ տալու.
 «ուրուականներու վրայ կը մաշուիս. ուր որ քրտինքիդ մէկ կա-

« Թիւր կ'ընկնի , հոն կը բուսնի այն սոսկալի սունկերն մին որ դե-
 « րեզմանատանց մէջ կ'աճին : Մեռի՛ր . դու թշնամի ես որու որ
 « սէր ունի . առանձնութեանդ վրայ կ'քելով կործանուէ , մի սպա-
 « սեր ծերութեան . զառակ մի թողուր երկրիս վրայ . մի բեղմնա-
 « ւորեր ապականակիր արիւն մը . ջնջուէ մութի մը պէս , բունող
 « ցորենի մը հատը մի՛ գրկեր արևի ճառագայթէ մը : »

Այսպէս խօսելէս ետք թիկնաթուի մը վրայ ընկայ , և աչերէս արտաւրի առուակ մը հոսեցաւ :

« Ա՛խ , Տէժընէ , գոչեցի հեծկտալով , դուն այսպէս չխօսեցար .
 « ուրեմն չդիտէիր այս բաները , և եթէ դիտէիր , ինչո՞ւ չըսիր ինձ : »

Բայց Տէժընէ ևս ձեռնամած էր . պատանքի մը պէս դունատ էր , և երկայնագիծ արտօսը մը կը հոսէր այտին վրայէն :

Պահ մը լուռ կեցանք : Ժամացոյցը զարկաւ յանկած , միտքս բերի որ ճիշդ տարի մ'առաջ նոյն օրը , նոյն ժամուն դիտեր էի տար-
 « փուհիէս մասնուիլս :

— Վր լսէս այս ժամացոյցին ձայնը , գոչեցի , կը լսես : Չգիտեմ
 « թէ քանի կը զարնէ հիմա . բայց սոսկալի ժամ մ'է զարկածը
 « և մինչև ցմահ չսիրի մոռցուի այն : »

Այսպէս կը խօսէի բարկութեամբ մ'և առանց կարենալու հաս-
 « կնալ թէ ինչ կ'ըլլայի : Բայց գրեթէ նոյն պահուն ծառայ մը ներս
 « մտաւ արագօրէն , ձեռքս բռնեց , մեկուսի տարաւ զիս և կամաց մը
 « ըսաւ .

— Պարոն , եկայ իմաց տալու քեզ թէ հայրդ մեռնելու վրայ
 « է . քիչ մ'առաջ կաթուած մ'իջաւ իր վրայ , և բժիշկները յոյս
 « չունին իրմէն :

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԵՅՏԵՅ

ՔԼՈՐԻ Ա

ՀԱՅՐԻ Բարիդէն քիչ մը հեռի դիւղի մը մէջ
 « կը բնակէր : Երբ հասայ , դրան առջևը գտայ բժիշ-
 « կը որ ըսաւ ինձ .

— Շատ ուշ եկար . հայրդ կ'ուզէր վերջին անգամ մ'ալ տես-
 « նել քեզի :

Ներս մտայ և հօրս դիակը տեսայ :

— Պարոն , ըսի բժշկին , կ'ազաչեմ , ըսէ որ ամեն մարդ դուրս
 « երնէ և զիս մինակ թողու հոս : Հայրս ըսելիք մ'ունէր ինձ , և սի-
 « աի ըսէ :

Հրամանիս վրայ ծառաները դացին . անատեն անկողնին մօտե-
 « ցայ , և կամաց մը վեր ըրի պատանքը որ արդէն երեսը կը գոցէր .
 « բայց երբ տեսայ երեսը , համբուրելու համար վրան նետուեցայ և
 « նուաղեցայ :

Երբ սթափեցայ , յետագայ խօսքը լսեցի .

— Եթէ ուզէ , սրեւիցէ պատրուակով , մերժեցէք իր խնդիրը : »

Հասկեցայ որ կ'ուզէին զիս հեռացնել մեռելին անկողնէն , և բան
 « մը չլսած ըլլալ ձեացուցի : Եւ տեսնելով թէ հանդարտ եմ , թո-
 « ջուցին զիս : Սպասեցի որ ամեն մարդ քնացած ըլլայ տան մէջ ,

և ճրագ մ'առնելով Տօրս սենեակը դայի, ուր երիտասարդ քահանայ մը գտայ որ մինակ նստած էր անկողնին քովը :

— Տէր հայր, ըսի, յանդուզն ձեռնարկութիւն մ'է չթողուլ որ որբ մը վերջին անգամ հսկէ իր հօրը քով. չգիտեմ թէ ինչ կրցան ըսել քեզ : Աեցիր մօտակայ սենեկին մէջ. եթէ վնաս մը կայ, իմ վրայ կ'առնում պատասխանատուութիւնը :

Քահանան դնայ : Սեղանի մը վրայ դրուած ճրագ մը միայն կը լուսաւորէր անկողնիը : Քահանային տեղը նստայ, և բայի այն դէմքը զոր ալ երբէք չպիտի տեսնէի :

— Ինչ պիտի ըսէիր ինձ, հայր իմ, հարցոյցի, աչերովք դաւակի բնառելով ինչ եղաւ յետին մտածումդ :

Հայրս օրագիր մը կը գրէր սրու մէջ սովորութիւն ունէր նշանակելու այն ամեն բաները զոր օր ըստ օրէ կ'ընէր : Այս օրագիրը սեղանին վրան էր, և տեսայ որ բայ էր այն. մօտեցայ օրագրին և ծոնկի վրայ եկայ. բայ երեսին վրայ միայն յետայ խօսքը կար .

«Մնաս բարեաւ, որդեակ իմ, կը սիրեմ քեզի և կը մեռնիմ :»

Ամենեկին արտօսը մը չթափեցի. շուրթերէս և ոչ իսկ հեծկլտանք մ'ելաւ. կոկորդս սեղմուեցաւ, և բերանս կարծես կըքուած էր. հօրս նայեցայ անշարժ :

Գիտէր վարած կեանքս, և անկարգութիւններս բաղմիցս տրանջելու կամ յանդիմանութիւն ընելու պատճառներ տուած էին իրեն : Ամեն անգամ որ կը տեսնէի զինքը, միշտ ապագայիս, երիտասարդութեանս և յիմարութեանցս վրայ կը խօսէր ինձ : Իր խրատները շատ անդամ յոռի ճակատադրէս ազատեր էին զիս, և մեծ զօրութիւն ունէին, վասն զի հօրս կեանքը սկիզբէն մինչև վերջը աւաքի նութեան, հանդարտութեան և բարութեան օրինակ մ'եղած էր : Գիտէի որ մեռնելէ առաջ փափաքած էր ան տեսնել զիս անգամ մ'ալ յորդորելու համար որ ետ դառնամ այն ճամբէն զոր բռներ էի. բայց մահը շատ շուտ հասեր էր. յանկարծ զգացած էր հայրս թէ ալ խօսք մը միայն կրնար ըսել ինձ, և ըսած էր թէ կը սիրէ զիս :

ՔԼՈՒԹ Բ

Փայտէ սղտի վանդակապատ մը կար հօրս դերեզմանին բոլորտիքը : Իր յատուկ կամբին համեմատ՝ զոր երկար ատենէ ՚ի վեր յայտնած էր՝ զիւզին գերեզմանատան մէջ թաղուած էր ան : Ամեն օր գերեզմանատունը կ'երթայի, և օրուան մէկ մասը գերեզմանին մէջ դրուած սղտի նստարանի մը վրայ կ'անցունէի : Մնացորդ ժամանակս առանձին սպրեւելով կ'անցունէի ճիշդ այն տունին մէջ ուր մեռած էր ան, և հեաս միայն մէկ ծառայ ունէի :

Ինչ կ'ուզէ ըլլայ կրքէն արատգրուող ցաւը, երբէք պէտք չէ կեանքին վիշտերը մահուան վիշտերուն հետ բաղդատել : Հօրս անկողնին քով նստելով նախ և առաջ զըսցեր էի թէ անխելք տղայ մ'եմ, տղայ մ'որ ոչինչ գիտէր և ոչինչ կը ճանչէր, կրնամ ըսել իսկ թէ սիրտս անոր մահէն ֆիզիկական ցաւ մը կրեց և երբեմն կը ծուռէի՝ արթնցող աշկերտի մը պէս ձեռներս դալտորելով :

Ամիսներով այս զիւզին մէջ սպրեցայ. առջի ամիսները միտքս չեկաւ խորհիլ ոչ անցելոյն, ոչ ալ ապագային վրայ : Աերևար ինձ թէ մինչև անատեն ես չէի ապրողը. զգացածս յուսահատութիւն չէր, և ամենեկին չէր նմաներ այն բուռն ցաւերուն զոր կրեր էի. զգացածս ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ ամեն դործերու մէջ թուլութիւն մը, յոգնութեան և անտարբերութեան նման բան մը, նաև կսկծալի դառնութիւն մ'որ ներքնապէս կը կրճէր զիս :

Օրն ՚ի բուն զիւր մը կը բռնէի ձեռքս, բայց գրեթէ չէի կարգար, կամ լաւ ևս է ըսել՝ ամենեկին չէի կարգար, և չգիտեմ թէ ինչ բանի վրայ կը մտախոհէի : Մտածում չունէի բնաւ. ամեն ինչ կը լուր յիս. այնքան բուռն ու միանդամայն երկարատև հաբուած մ'ընդունէր էի որ կարծես թէ պարզապէս կրաւոր էակ մը շարձեր էի, և չլսւր յիս բան մ'որ այն հարուածին տարաորութեան դէմ գործէր :

Ծառաս՝ որու սնունը Լարիվ էր՝ շատ սիրած էր հայրս. հօրմէս էտք թերևս բնաւ չճանչեր էի Լարիվէն լաւագոյն մարդ մը : Լարիվ

անոր հասակն ունէր և անոր զդեսաները կը հազնէր, զոր հայրս կը տար իրեն, վասն զի ծառայի յատուկ նշանազոգեստ չունէր ան : Գրեթէ հօրս հետ հասակակից էր, այսինքն մաղերը կ'ալեւորէին, և քսան տարիէ 'ի վեր հօրմէս չբաժնուած ըլլալով անոր կերպերուն մէկ քանին սովորած էր. մինչդեռ ճաշէն ետք սենեկին մէջ յաջն ու ահեակ երթեկեկելով ժուռ կը գայի, կը լսէի որ Լարիվ ևս ինձի պէս երթեկեկելով ժուռ կը դար. թէև բայ էր դուռը, ներս չէր մտներ բնաւ, և իրարու բան մը չէինք ըսեր. սակայն մերթ ընդ մերթ իրարու լալը կը տեսնէինք : Երեկոններն այսպէս կ'անցնէին, և արևն արդէն շատ ատենէ 'ի վեր մարը մտած կ'ըլլար երբ միտքս կը դար ճրագը ուղեւ կամ իր միտքը կը դար ճրագ բերել ինձ :

Տան մէջ ամեն բան իր առաջուան կարգն ունէր, և մենք թողութի կտոր մ'անդամ տեղէն չշարժեր էինք : Չմինչայլին քովէ էր այն կաշիէ մեծ թիկնաթուռ որու վրայ կը նստէր հայրս. իր սեղանը, գիրքերը միենոյն տեղը կը կենային. իր կահերուն փոշին անդամ կը յարգէի, հայրս չէր սիրեր որ այս կահերը իրենց տեղէն շարժին մաքրուելու համար : Լուռութեան և ամենին հանդարտ կեանքի սովորող այս մենական տունն ոչինչ նշմարած էր. միայն կը թուէր ինձ թէ պատերն երբեմնակի ինձ կը նայէին կարեկցութեամբ, երբ հօրս սենեկի պատուածանը կը հազնէի և իր թիկնաթուռին վրայ կը նստէի : Տկար ձայն մը կ'եղնէր կարծես և կ'ըսէր.

« Ո՛ր գնաց հայրը. քաջ կը տեսնենք որ որքն է նստողը : »

Բարիզէն շատ մը նամակներ առի, և ամենուն ալ պատասխան տուի թէ կ'ուզէի ամառը գիւղը բնակիլ առանձին, ինչպէս հայրս սովորութիւն ունէր բնակելու : Կ'սկսէի զգալ սա ճշմարտութիւնը թէ ամեն չարեաց մէջ բարիք մը կայ, և թէ մեծ ցաւ մը այլք ինչ կ'ուզեն թող ըսեն՝ մեծ հանդատութիւն մ'է : Երբ Յստուծու առաքեալները մեր ուսին վրայ կը զարնեն, ինչ կ'ուզէ թող ըլլայ անոնց բերած լուրը, միշտ բարեգործութիւն մը կ'ընեն անոնք, այսինքն կեանքէն կ'արթնցնեն մեզի, և ուր որ կը խօսին այն առաքեալները, ամեն բան կը լուէ :

Անցողական ցաւերը երկնից դէմ հայհոյութիւն և ամբաստանու-

թիւն կ'ընեն. մեծ վիշտերն ոչ կ'ամբաստանեն, և ոչ կը հայհոյեն, այլ մտիկ կ'ընեն :

Սուաւօտները ժամերով բնութեան առջև կը կենայի հողեպիշ նայելով : Պատուհաններս խորունկ ձորի մը վրայ կը նայէին, որուն միջևը դիւղին զանգակատունը կար. ամեն ինչանշուք և հանդարտ էր : Գարնան, ծաղկանց և նորածիլ տերեւներուն տեսքը չէր ըներ իմ վրայ այն սոսկալի տպաւորութիւնը որու կ'անկարկեն կեանքի հակադէմ պատկերներու մէջ մահուան հեղուութիւն մը գտնող բանահիւսնները : Կարծեմ թէ այս սին դաղափարը՝ եթէ քմահաճութեամբ հնարուած պարզ հակադրութիւն (antithèse) մը չէ, դարձեալ իրապէս կը վերաբերի լոկ ան անձերուն որք կ'իտովին կ'զգան : Արևին ծաղման միջոցին ելնող խաղամուրը՝ որուն աչքը հրատապ և ձեռներն ունայն են՝ սոսկալի տքնութեան լոյսին պէս կ'ընայ զգալ թէ կուի կայ իր և բնութեան մէջ. բայց բուսնող տերեւներն ինչ կ'ընան ըսել հօրը վրայ լացող զաւակին. իր աչքին արտօսները ցօղին հետ քոյր են. ուռենիներու տերեւներն ալ նոյնպէս արցունք են : Երկնից անտառներուն և մարդապետիներուն նայելով հասկցայ թէ մարդերն են միսիթարուիլ երեակայողները :

Լարիվ ալ չէր փափաքեր ոչ զիս միսիթարել և ոչ ալ ինքզինքը = Հօրս մահուան ժամանակ վախցած էր որ դուցէ տունը պիտի վաճառեմ և զինքն ալ Բարիզ պիտի տանիմ : Չգիտեմ թէ անցեալ կեանքս ծանօթ էր իրեն. սակայն Լարիվ առջի բերան վրդովում ցոյց տուած էր ինձ, և երբ տեսաւ թէ կը տեղաւորուիմ՝ իր առաջին նայուածքը մինչև սիրտս թափանցեց : Օր մը Բարիզէն հօրս մէկ մեծ կենդանապիրը բերել տալով սեղանատան մէջ դնել տուեր էի : Երբ Լարիվ ներս մտաւ կերակուր բերելու համար, պատկերը տեսաւ, և սկսաւ վարանիլ երբեմն ինձ, երբեմն պատկերին նայելով. իր աչերուն մէջ այնքան տրտմալի ուրախութիւն մը կար որ չկրցայ զիմաղբել : Կարծես Լարիվ կ'ըսէր .

« Ի՛նչ երանութիւն. ուրեմն ալ հանդարտօրէն պիտի վշտանանք : »

Չեւ. քս երկնցուցի Լարիվին զոր բիւրիցս համբուրեց հեծկտալով :

Կրնայ ըսուիլ թէ ան կը դարմանէր վեշտս իբր իր վշտին տիրու-

Հին : երբ առտուները հօրս գերեզմանը կ'երթայի , հոն կը գտնէի Լարիվը որ ծագիկները կը ջրէր . զիս տեսներուն պէս կը հեռա- նար և տունը կ'երթար : Շրջադայութեանցս ժամանակ ետեւս կը դար . բայց որովհետեւ ես ձիով կ'երթայի , և ինքն հետի , չէի ուզեր բնաւ որ հետս գայ . սակայն գէտ անտառը հարիւր քայլի չափ յառաջանալուս պէս կը տեսնէի որ ետեւս կը դար գաւազա- նը ձեռքը բռնած և ճակատը սրբելով : Մօտաբնակ զիւղացիի մը վերաբերող պղտի ձի մ'առի Լարիվին համար , և այսպէս սկսանք անտառներուն մէջ պոյոյտ ընել :

Գիւղին մէջ քանի մը ճանչորներ կային որք շատ անգամ տու- նը կը գային : Եննոց համար դոց էր դուռս , թէև ցաւ էր ինձ գոց պահելս . բայց չէի կրնար ոչ զոք տեսնել առանց սրանդու- թեան : Բողորովին առանձնապէս ապրելով ժամանակէ մ'ետք միտքս եկաւ հօրս թուղթերը աչքէ անցունել . Լարիվ բարեպաշտական յարգանքք բերաւ զանոնք , և երիբուն ձեռքով մը ծրարները քա- կելով առջևս տարածեց :

Գեռ հաղիւ քանի մ'երես կարգացեր էի , և ահա սրտիս մէջ գգացի այն զովութիւնը որ հանդարտ ըի մը բողորտիքն օղբ կ'օգե- ւորէ . հօրս հողին քաղցր պայծառութիւնն անոյշ հօտի մը պէս կ'արտաբուրէր փոշելի թերթերէն երբ հետզհետէ կը բանայի զա- նոնք : Իր կենաց օրագիրը վերստին երևցաւ առջևս . կրնայի այս ազնիւ սրտին բախումները համբել օր առ օր : Սկսայ թաղուիլ քաղցր և խորունկ մտախոհութեան մը մէջ , և թէպէտև այս օ- րագրութեան ամեն մէկ տողերուն մէջ ծանր և հաստատ հանգա- մանք մը կը տիրէր , բայց և այնպէս անջնջելի շնորհք մը , իր բա- րեսրտութեան հանդարտիկ ծագիլը կը դանէի : Մինչդեռ կը կար- գայի , իր մահուան յիշատակն անընդհատ կը խառնուէր կենացը պատմութեան հետ . չեմ կրնար ըսել թէ ինչպիսի տրամութեամբ կը զիտէի այս վճիտ առուակը որու ովիւրանոնն ընկնիլը տեսեր էի :

Պ'արդար մարդ , գոչեցի ինքնին , ս'աներիկիւղ և անտղտա- նելի մարդ , ինչպիսի անարատութիւն փորձառութեանդ մէջ : Բա- րեկամներուդ համար անձուիրութիւն , մօրս վրայ երկնային խան- գաղատանք , բնութեան վրայ սքանչացում , Սստուծու վրայ վեհ

սէր , այս է ահա կենացդ պատմութիւնը . սրտիդ մէջ ուրիշ բանի համար տեղ գտնուած չէ : Լեռներու կատարին անեղծ ձիւնը սրբա- զան ծերութենէդ աւելի անարատ չէ . սոխտակ մաշերդ այն ձիւնին կը նմանէին : Պ'հայր , ս'հայր , ինձ տուր այդ մաղերը . խարտեաշ մաղերէս աւելի նորարոյս են անոնք : Թող որ քեզի պէս ապրիմ' և մեռնիմ' . նոր կեանքիս կանաչ ոտըր կ'ուզեմ' անկել այն հողին մէջ ուր կը նիրհես . արցունքովս պիտի ջրեմ' այն ոտըր , և որբե- բուն Սստուծը պիտի թողու . որ այն բարեպաշտական տունիլը պա- տանիլի մը վշտին և ծերունիի մը յիշատակին վրայ բուսնի :

Սյս սիրելի թուղթերը կարգալէս ետք կարգաւ դասաւորեցի : Անտուն որոշեցի ես ալ իմ օրագիրս գրել . ճիշդ հօրս վերաբերո- ղին նման օրագիր մը կազմել տուի , և իր օրագրին վրայ կենացը փոքրագոյն զբաղումները ուշագրութեամբ բնութելով սրտովին աշ- խասեցայ անոնց համեմատ ապրելու : Սյսպէս օրն 'ի բուն զարնող ժամայոյցս աչքս արտստքով կը լեցնէր :

«Ահա հայրս այս բանը կ'ընէր այս ժամուս , կ'ըսէի իւրովի :» Եւ այն ժամուն եթէ հայրս կարգացած կամ շրջադայած և կամ ընթրած ըլլար , ես ալ նոյնը կ'ընէի միշտ : Սյս կերպով հանգարտ և կանոնաւոր կեանքի մը սովորեցայ . այս անթերի ճշգրութեան մէջ անհուն հրատարակ մը կար սրտիս համար : Ար պառկէի այնպիսի կերպով մը զոր արտմութիւնս անգամ աւելի հաճելի կ'ընէր : Հայրս շատ կ'զբաղէր պարտիզպանական աշխատութիւններու . օրուան մնացորդ ժամանակը ուսումով , պոյոյտով կ'անցունէր՝ արդարութեամբ մէկ մասը մարմնոյ վարժութեանց և մէկ մասն ալ մտքի վարժութեանց յատկացնելով : Միևնոյն ժամանակ իր բարեգործական սովորութիւն- ները կը ժառանգէի , և կը շարունակէի դժբաղդներու համար ը- նել ինչ որ ինքը կ'ընէր : Շրջադայութեանցս ժամանակ սկսայ բնտուել այն մարդիկը որք իզմէ կարտութիւն ունէին . ձօրին մէջ չէին պակսեր այս տեսակ մարդիկ : Շուտով ճանչցուեցայ աղքատներէն . ըսեմ' արդեօք , այն , համարձակապէս կ'ըսեմ' թէ ուր որ բարի է սիրտը , վիշաբ փրկաւէտ է : Անոնցս մէջ առաջին անգամ երջանիկ էի . Աստուած կ'օրհնէր արտստքս , և վիշտն առաքինութիւնը կը ստրկեցնէր ինձ :

ՔԼՈՐԲ

Իրիկուն մ'երբ գիւղին մուտքին քով թմբիներէ շրջափակ ծառ-
ուղիին մէջ ժուռ կը դայի, մեկուսի տունէ մը ծաղկահաս կնիկի
մը դուրս ելնելը տեսայ : Խիստ սպարզութեամբ հագուած և սքո-
զուած էր ան, հետևաբար չէի կրնար տեսնել իր երեսը. սակայն
իր հասակն և դնացքն այնքան շնորհալի երևոյան ինձ որ ժամանակ
մ'իրեն նայեցայ ետեէն : Մինչդեռ մօտակայ մարդակոտնէ մը կ'անց-
նէր, դաշտի մը մէջ ազատօրէն ճարակող սպիտակ ուլ մը վազեց
անոր քովն եկաւ : Ծաղկահաս կինն ուլը փոքր ինչ դգուէէն ետք
հոս հոն նայեցաւ իբր թէ ուզէր ուլին սիրած մէկ խոտը գտնել և
անոր տալ : Քովս վայրի թթենի մը տեսայ, մէկ ոտը կարեցի և
յառաջացայ ձեռքս բռնելով ոտը : Ուլը քովս եկաւ յամբարբար
քայլելով և վեհերոտ կերսյարանքով. ապա կանկ առաւ՝ չհամար-
ձակելով ոտը ձեռքէս առնլու : Տիրուհին նշան ըրաւ իրեն կար-
ծես խրախոյս տալու համար, բայց ուլն անհանդարտ կերպով մ'ա-
նոր կը նայէր. իր սիրուհին քանի մը քայլ առնելով ինձ մօտե-
ցաւ, ձեռքը ոտին վրայ դրաւ զոր ուլն իսկոյն առաւ : Բարևեցի
ծաղկահաս կինը, և ապա սա իր ճանքան շարունակեց :

Տունս երթալով հարցուցի Լարիվին թէ ով կը բնակէր գիւղին
այն կողմը զոր հասկցուցի իրեն. ըսի թէ անշուք երևոյթով պզտի
տուն մ'էր այն և պարտէզ մ'ունէր :

Լարիվ կը ճանչէր ծաղկահաս կինը : Տան մէջ միայն երկու
հոգի կը բնակէր. մին հասակաւոր կին մ'որ խիստ բարեպաշտ կը
համարուէր. միւսն էր ծաղկահաս կին մ'որու անունն էր տիկին
Բիէրսօն : Տեսածս ասի էր : Հարցուցի Լարիվին թէ ով էր ան և
հօրս տունը կը գմբ թէ ոչ : Պատասխանեց թէ պրի էր տիկին
Բիէրսօն, առանձնապէս կ'ապրէր, և թէ քանի մ'անգամ, բայց
խիստ քիչ անգամ տեսած էր զան հօրս տունը :

Աեւրի չերկարեցինք խօսքը, և Լարիվին տուած պատասխանին
վրայ վերստին դուրս ելնելով դարձեալ թմբիներուս քովը դայի և
հոն բազմաբանի մը վրայ նստայ :

Չգիտեմ ինչպիսի տրամութեամբ մը համալուեցայ յանկարծ այժի
ձաղին նորէն քովս գալը տեսնելով : Ոտք ելայ, կարծես մտային
թարթափումով մը նայեցայ այն շաւիղին ուր տիկին Բիէրսօն մանե-
լով մեկնած էր, այն շաւիղը մտայ ես ալ, և այնքան մտախոհու-
թեամբ քայլեցի որ խիստ շատ հեռացած և լեռան գէպ ՚ի ներսի
կողմը հասած դտայ ինքզինքս :

Գիշերուան դրեթէ ժամը տասնումէկ էր երբ ուզեցի ետ դառ-
նալ. աղարակ մը նշմարեցի, և որովհետև շատ քայլեր էի, դէպ
ազարակն ուղղեցայ թաս մը կաթ և կոտոր մը հաց ուղելու համար :
Միևնոյն ժամանակ անձրևի խոշոր կաթիլներ ընկնելու սկսելով փո-
թորիկ մը կ'իմացնէին, և կ'ուզէի սպասել որ անցնի այն : Թէև
լոյս կար տան մէջ և երթևեկող ոտքի ձայներ կը լսէի, բայց և
այնպէս պատասխան չառի երբ զարկի դուռը, ուստի պատուհանի
մը մօտեցայ նայելու համար թէ արդեօք մարդ չկար ներսը :

Գետնաշէն սրահի մէջ վառուած մեծ կրակ մը տեսայ. ազա-
րակին վարձակալը՝ զոր կը ճանչէի իր անկողինն քով նստած էր,
պատուհանին ապակիները զարկի կանչելով : Միևնոյն միջոցին դու-
ռը բացուեցաւ, և զարմանք առաւ զիս տիկին Բիէրսօնը տեսնելով
զոր իսկոյն ճանչեցի, և որ հարցուց թէ ով կար դուրսը :

Նյնքան մտքէս չէր անցներ հոն գտնել տիկին Բիէրսօնը որ ան
զարմանքս նշմարեց : Աենեակը մտայ՝ տեղ մը պատասպարուելու հրա-
ման ուղեղով իրմէն : Չէի երևակայեր թէ տիկին Բիէրսօն ասանկ
ուշ ատեն դաշտերու միջևը դրեթէ կորսուած ազարակի մը մէջ
ինչ կրնար ընել, երբ անկողնէն ելնող ցաւաղին ձայն մը լսելով
դուրսս դարձուցի, և տեսայ որ վարձակալին կինը սպառկած էր մա-
հատիկ երեսով :

Տիկին Բիէրսօն ետեէս դալով վերստին նստած էր խեղճ մար-
դուն գէմը, որ բռնորովին վշտաբեկ կ'երևար. ծաղկահաս կինը
նշան ըրաւ ինձ որ ձայն չհանեմ, վասն զի հիւանդը կը քնանար :
Սթոռ մ'առի և մեկուսի տեղ մը նստայ սպասելու համար որ փո-
թորիկն անցնի :

Մինչդեռ նստած կը կենայի, տիկին Բիէրսօնին մերթ ընդ մերթ
ելնելով հիւանդին մօտիլը, ապա վարձակալին հետ ցած ձայնով

խօսելը կը տեսնէի : Տղայոց մին՝ զոր կանչելով ծունկիս վրան առի՝ իմացուց ինձ թէ իր մօրը հիւանդութենէն ՚ի վեր տիկին Բիւրասօն ամեն զիշեր կը գար և երբեմն զիշերը հոն կը մնար : Գթութեան քոյրի մը դործը կը կատարէր . այն երկրին մէջ միայն մէկ զթութեան քոյր կար որ ինքն էր , նաև մէկ բժիշկ , որ խիստ տգէտ էր :

— Վարդ Գրիթիթն է ան , ըսաւ ինձ տղան ցած ձայնով . մի՞ թէ չես ճանչեր զինքը :

— Ոչ , ըսի ես ալ . ինչո՞ւ Վարդ կ'անուանի ան :

Պատասխան տուաւ թէ չէր զիտեր սրածառը . թէ դուցէ վարդապատակ օրիորդ մ'էր ան ատենօք և թէ այս անունը վրան մնացած էր :

Սակայն տիկին Բիւրասօն իր քօղը հանած ըլլալով կրնայի յայտնապէս տեսնել իր դէմքը : Երբ տղան զնայ քովէս , վերըրի զըլխս : Տիկին Բիւրասօնը անկողնին քովը տեսայ , ուր ձեռքը թաս մը բռնած էր և հիւանդին կ'երկնցնէր որ արթնցած էր : Գունատ և փոքր ինչ նիհար երեցաւ ինձ անտիական կ'ընր . մտղերը մոխրի զարնող խարտեշի գոյն ունէին : Կանոնաւորապէս զեղեցիկ չէր ան . ինչպէս պատմեմ իր զեղեցիկութիւնը : Իր սևաթոյր մեծ աչերը հիւանդին աչերուն կը նայէին ակնայեռ , և մահուան դուռը հասնող այս խեղճ արարածն ալ անոր կը նայէր : Գթութեան և երախտագիտութեան այս պարզ փոխանակութեան մէջ զեղութիւն մը կար որ անպատմելի էր :

Յնձրեք կը սաստիկանար . սաստիկ մթութիւն մը կը տիրէր ամայի դաշտերուն վրայ զոր օրոտալի ահադին փայլակներ երբեմնակի կը լուսաւորէին : Փոթիթիկին աղմուկը , մունչող հովը , տարերայ խողանաչէն յարկին վրայ յարձակող շլթայազերծ բարկութիւնը՝ խրճիթին կրօնական լուծեան հետ հակադէմ պատիեր մը կաղմելով և սաւելի սրբութիւն և կարծես տարօրինակ վեհութիւն մը կը տար այն տեսարանին որու ականատես էի : Կը նայէի հիւանդին խշտեկին , պատուհանաց ողողուն ապակիներուն , փոթորիկէն զրկուած թանձր մուխի յորձանքին , վարձակալին ասլուշ վհատութեանը , մանկանց աւելորդապաշտական սարսափին , վերջապէս բոլոր այն

կատարութեան որ դուրսէն հոգեվար կ'ըն մը կը պաշարէր և այս ամեն իրողութեանց միջև երբ կը տեսնէի շնորհալի և աշնարեկ կ'ընր որ ոտքին ծայրով կ'երթեկէր վայրկեան մը չձգելով իր համբերասէր բարեգործութիւնը , կարծես ոչինչ նշմարելով , ոչ մորիկը կը , ոչ մեր ներկայութիւնը , ոչ իր քաջասրտութիւնը , այլ միայն իր հարկաւոր ըլլալը զիտելով , կ'երևար ինձ թէ այս հանդարտ բարեգործութեան մէջ կար չղիտեմ ինչպիսի բան մ'որ ամենէն զեղեցիկ և անամպ երկինքէ մ'աւելի պայծառ էր , և թէ զերմարկային արարած մ'էր այն որ այսքան սարսափելի իրերէ շրջապատուելով վայրկեան մը չէր տարակուսեր իր Սատուճու վրայ :

«Ինչ է ուրեմն այս կ'ընր , կը հարցնէի իւրովի : Ուսկէ՞ կը դայ ան . որքան ժամանակէ ՚ի վեր հոս է : Երկար ատենէ ՚ի վեր , քանի որ անոր ատենօք վարդով պատկուած՝ ըլլալը տեսնող և յիշող կայ : Ինչպէս չստեր եմ իր վրայ խօսուելը : Այս ժամուս մինակ եկած է այս խրճիթը . ուր որ ալ վտանգը չկանչեր զինքը , ինքն ուրիշ վտանգ փնտուելու պիտի երթայ : Այո՛ , այս ամեն փոթորիկներուն , անտառներուն , լեռներուն մէջերէն անցնելով պարզապէս և սքողուած կ'երթեկէ կենդանութիւն բերելով ուր որ կը պակսի կենդանութիւնը , ձեռքը բռնելով այս գիւրարեկ թասը , և անցնելու միջոցին իր այծը զգուելով : Ինքն ալ գէպ ՚ի զերեզման կը յառաջանայ այս լուին և հանդարտ քայլովը : Ան ահա այսպէս կ'ապրէր այս ձորին մէջ մինչդեռ ես խաղարաններու և բողանոցներու մէջ կ'ապրէի . անշուշտ այս երկրին մէջ ծնած է , և զերեզմանատան մէկ անկիւնն ամենասիրելի հօրս քով պիտի թաղուի ան : Այսպէս անշուք պիտի մեռնի այս կ'ընր , որու վրայ ալ ոչ որ կը խօսի և որու համար տղաները կ'ըսեն . «Մի՞ թէ չես ճանչեր զան :»

Չեմ կրնար նկարագրել թէ ինչ կ'զգայի . մեկուսի տեղ մ'անշարժ կը կենայի , դողալով կը շնչէի , և կը թուէր ինձ որ եթէ տիկին Բիւրասօնի օգնելու փորձն ընէի , եթէ ձեռքս երկնցնէի որպէս զի քայլ մը պակաս առնու , սրբապղծութիւն մ'ըրած և սրբազան անօթներուն դպած պիտի ըլլայի :

*Քրանսայի մէջ տեղ տեղ կան աղջիկներ որք վարդապատկ կ'անուանին վարդ մ'ընողներով իրր մրցանակ խոհեմութեան :

Փոթորիկն երկու ժամի չափ տեկց : Երբ հանդարտեցաւ հիւանդուհին՝ անկողնին մէջ նստելով՝ սկսաւ ըսել թէ լաւագոյն ըլլալը կ'զգար , և թէ օգուտ կ'ընէր իրեն առած դեղը : Տղեկներն իսկոյն վաղելով անոր անկողնին քովն եկան , իրենց մօրը նայեցան մեծ աչերով որք կէս մ'անհանդարտ և կէս մ'ուրախ էին , և ամենքն ալ տիկին Բիէրսօնին զգեստին յարեցան :

«Այլ հաւտամ, ըսաւ էրիկը , որ տեղէն չշարժեցաւ , վասն զի պատարագ մ'ընել տուինք , և շատ սուղի նստաւ ինձ պատարագը :

Այս կոշտ և ապուշ խօսքը լսելով տիկին Բիէրսօնին նայեցայ . իր կտրուած աչերէն , տժգոյն դէմքէն , մարմնոյն զիրքէն յայտնապէս կը տեսնուէր թէ յոգնած էր ան և թէ տքնութիւնը կը մաշէր զինքը :

— Ախ , խեղճ մարդս , ըսաւ հիւանդուհին , Սասուած փոխարէնը հատուցանէ քեզ :

Ալ չէի կրնար համբերել . ոտք ելայ սաստիկ բարկանալով այս էշերուն ապշութեանը վրայ որք փոխանակ հրեշտակի մը գթութեան փառք տալու քահանայի մ'ազահոլութեան փառք կը տային . պատրաստ էի իրենց երեսին տալու այս նուաստ սպերախտութիւնը , և այն յանդիմանութիւնները որոնց արժանի էին :

Տիկին Բիէրսօն վարձակալին կնոջ զաւակներուն մին զիրին առնելով վերցուց , և ժպիտով մ'ըսաւ անոր .

— Պագ մայրդ , սը ազատեցաւ :

Կանկ առի այս խօսքը լսելով . երջանիկ և բարեսէր հողիի մը բնական գոհունակութիւնն երբէք այսքան անկեղծութեամբ նկարագրուած չէ այսպիսի կարի շնորհալի դէմքի մը վրայ , ուր յանկարծ սը չգտայ ոչ իր յոգնութիւնը , ոչ ալ տժգունութիւնը . տիկին Բիէրսօն իր ուրախութեան բոլոր անարատութեամբը կը փողփողէր , և փառք կը տար Սասուծու , վասն զի հիւանդուհին պահ մ'առաջ խօսած էր , այսքանը կը բաւէր . միթէ հոգ էր կ'նշ խօսիլը :

Մակայն քանի մը բուպէն ետք տիկին Բիէրսօն ըսաւ տղեկներուն որ ազարակին ծառան արթնցնեն որպէս զի զինքն իր տեղը տանին : Առջև անցայ առաջարկելու համար իրեն որ ես ըլլամ իր

ուղեկիցը . ըսի թէ անօգուտ էր ծառան արթնցնելը . վասն զի ես միեւնոյն ճանրէն ետ պիտի դառնայի , և թէ պատիւ պիտի ընէր ինձ առաջարկութիւնս ընդունելով : Հարցուց ինձ թէ Օղթավ տը թ . . . չէի ես : Այո , պատասխանեցի , և ես ալ հարցուցի թէ արդեօք կը յիշէ հօրս անունը : Զարմանալի երեւցաւ ինձ հարցմանս վրայ տիկին Բիէրսօնին ժպտիլը . վերջապէս թեւ մտաւ զուարթօրէն , և մեկնեցանք :

ՅԼՈՒԹ Գ

Լուեւայն կը քայլէինք , հովը կ'իջնէր . ծառերը մեղմիկ կը տարտէին իրենց տերեւներուն վրայի անձրևը ցնցելով : Քանի մը հեռաւոր փայլակներ տակաւին կը շողշողէին . խոնաւ դալարեաց խնկարոյր հոտ մը կը ծաւալէր բարեխառն օդին մէջ : Հուսով բացուեցաւ երկինքը , և լեռը չունէն լուսաւորուեցաւ :

Չէի կրնար արգիլուիլ խորհելու բաղդին տարօրինակութեան վրայ որով այսքան քիչ ատենի մէջ զիշերն ամայի լեռան մը մէջ ուղեկից ընկեր եղեր էի կնիկի մ'որուն էութիւնն անծանօթ էր ինձ առտու : Այս կիներն առաջնորդութիւնս ընդունած էր անունիս շնորհիւ , և համարձակութեամբ կը քայլէր՝ թարթափուն կերպարանով մը թեկի վրայ կռթնելով : Ար թուէր թէ անոր այս վստահութիւնը շատ յանդուգն կամ շատ բնական էր . և իրօք պէտք էր որ այս վստահութիւնը շատ յանդուգն և բնական ըլլար , ըստ որում ամեն անգամ որ քայլ մը կ'առնէինք , կ'զգայի թէ սիրտս անոր քով սէգ և անմեղ կ'ըլլար :

Սկսանք խօսակցել հիւանդ կնոջ վրայ որմէ դատուած էր պահ մ'առաջ , և այն ամեն իրերու նկատմամբ զոր ճամբուն վրայ կը տեսնէինք . մեր միտքը չեկաւ իրարու հարցում ընել իբր նոր ճանչուորներ : Տիկին Բիէրսօն հօրս վրայ խօսեցաւ հետս և միշտ այն կերպով զոր ունեցած էր երբ զան յիշեցուցեր էի իրեն , այսինքն քրթթէ զուարթութեամբ : Եւս քան զես ուշ զնելով տիկին Բիէր-

սօնին խօսքերուն՝ կարծեցի թէ իր այս զուարթութեան պատճառը հասկցայ, և թէ ան այսպէս զուարթօրէն կը խօսէր ոչ միայն մահուան այլ նաև կեանքին, տառապանաց և աշխարհիս ամեն բաներուն վրայ. վասն զի մարդկային վիշտերն իրեն չէին սորվեցնեց բան մ'որ կարենար ամբաստանութիւն մ'ըլլալ Աստուծու դէմ, և իր ժպիտին բարեպաշտութիւնը զգացի:

Արած առանձնական կեանքս տիկին Բիէրսօնին պատմեցի: Ըստ ինձ թէ իր մօրաքոյրն իրմէն աւելի կը տեսնուէր հօրս հետ, և թէ ճաշէն ետք անոնք թուղթ կը խաղային միասին: Տիկին Բիէրսօն ստիպեց զիս որ իր սունը դամ, ուր սիրով պիտի ընդունուէի:

Գէտ ՚ի կէս ճանքան տիկին Բիէրսօն յոգնած ըլլալը զգալով քանի մը վայրկեան հանդէպաւ նստարանի մը վրայ որ տերևախիտ ծառերու ներքև պատսպարուելով չթրջուած էր անձրևէն: Իր առջևն ոտքի վրայ կեցեր էի և ճակտին վրայ կը նայէի լուսնին տժգոյն ճառագայթները: Պահ մը լուռ կենալէն ետք տիկին Բիէրսօն ոտք ելաւ, և տեսնելով մտախոհ դիրքս, «Ի՞նչ կը խորհիս, ժամանակն է ճամբայ ելնելու ըսաւ:»

— Կը խորհէի թէ կնչու Աստուած ստեղծեց քեզի, և ինքնին կ'ըսէի թէ իրօք ստեղծեր է քեզի որպէս զի առողջութիւն տաս որոնք որ հիւանդաբար կը տառապին:

— Ահա խօսք մ'որ քու բերնիդ մէջ զրեթէ չկրնար ոչ այլ ինչ ըլլալ բայց եթէ քաղաքավարական ձև մը:

- Ինչու համար
- Վասն զի շատ ծողկահաճ կ'երևաս ինձ:
- Մարդուս երբեմն իր երեսէն աւելի ծեր ըլլալն անկարելի բան չէ, ըսի:
- Այո, պատասխանեց խնդալով, և մարդուս իր խօսքերէն աւելի երիտասարդ ըլլալն ալ անկարելի բան չէ:
- Փորձառութեան չէս հատար:
- Գիտեմ որ մարդերուն մեծագոյն մասն այդ անունը կը տայ իր յիմարութեանց և ցաւերու. մարդ քու հասակիդ մէջ ի՞նչ կրնայ զխնայ:
- Տիկին, քսան տարեկան մարդ մ'երեսուն տարեկան կնիկէ մը

աւելի կրնայ ապրած ըլլալ: Մարդիկ իրենց վայելած ազատութեան շնորհիւ շատ շուտ կը հասնան ամեն բաներու հիմը. անարդեւ կը վազեն դէպայն ամեն իրերն որք կը յանկուցանեն զանոնք. մարդերն ամեն բան կը փորձեն: Երբ կը յուսան, կ'սկսին քայլել, կ'երթան, կ'աճապարեն: Երբ կը համին նպատակին, ետ կը դառնան. յոյսը ճամբան կը մնայ և երջանկութիւնն իր խօսքը չբռնեց:

Մինչդեռ այսպէս կը խօսէի, հասեր էինք ձորն իջնող բլրակի մը գագաթը, տիկին Բիէրսօն կարծես ցից զառիվայրէն հրախրուելով սկսաւ թեթևակի ցայտել: Ես ալ իր օրինակին հետևեցայ տառանց զիտնալու թէ ինչու. սկսանք վազել առանց թև ՚ի թև մնալէ գաղբելու. սահուն խոտերը մեզի կը քշէին: Աերջապէս՝ իբր երկու անխորհուրդ թռչուն՝ ցայտելով և խնդալով լեռան ստորոտը հասանք:

— Տես, ըսաւ տիկին Բիէրսօն, քիչ մ'առաջ յոգնած էի, հիմակ ալ չեմ: Եւ կ'ուզե՞ս հատալ ինձ, շարայարեց շնորհալի կերպով մը, փորձառութեանց հետ վարուէ փոքր ինչ ինչպէս ես կը վարուիմ յողնութեանս հետ: Լաւ շրջադայութիւն մ'ըրկնք և այս պատճառաւ լաւագոյն ախորժակով պիտի ճաշենք:

ԳՆՈՒՄ Ե

Հետևեալ օրը տիկին Բիէրսօնը տեսնելու գացի:

Գաշնակին առջևը նստած էր ինք, իսկ սլառաւ մօրաքոյրը պատահական քովասեղնադործ մը կը յօրինէր. իր պղտի սենեակը ծաղիկներով լի էր. ամենադեղեցիկ արևի մը ճառագայթները պատահական վանդակներէն կը փողփողէին, և իր քով թռչուններու մեծ վանդակ մը կար:

Կը կարծէի թէ տիկին Բիէրսօն իր տան մէջ ինձ պիտի երևար իբր կրօնուհի մը, գէթ այն կիներուն մին որոնց անձանթ է իրենց շրջանէն երկու մղոն անդին անցած գացածը, և որք կ'ապրին տեսակ մը շրջանի մէջ ուսկէ բնաւ չեն շեղիր: Կը խոստովանիմ թէ այս առանձնական էութիւնները, որք քաղաքներու մէջ կարծես

Հոն Հոս պահուած են հազարաւոր անծանօթ յարկերու ներքեւ , միշտ վախ տուած են իբր տեսակ մը մնայուն ջրամբարներ . այս տեսակ բնակարաններու օդն առողջաւէտ չերեար . սակաւ ինչ մահահիբ են այն ամեն բաներն որք մուսցում են աշխարհիս մէջ :

Տիկին Բիէրսօն իր սեղանին վրայ նոր չրագիրներ և դիրքեր ունէր . թէև իրաւ է որ դրեթէ չէր գպնար անոնց : Իր բոլորտիբը գտնուած իրերը . կարասիները , իր զգեսաները թէև պարզ էին , բայց ճանչցող մ'անոնց նորաձեւութիւնը , այսինքն նորութիւնը , կենդանութիւնը կը դիտէր . տիկին Բիէրսօն ոչ կը յարէր ոչ ալ կը խաւնուէր անոնց , բայց և այնպէս իր բոլորտիբն ու վրան գտնուած ամեն բաներն ինքնին նորութիւն և կենդանութիւն կ'ունենային առանց դժուարութիւն կրելու : Իր ճաշակներուն նկատմամբ բան մը զարմանքս գրաւեց , այսինքն դիտեցի որ տիկին Բիէրսօնի յօժարութեանց մէջ ոչ միայն այլանդակ բան մը չկար ամենեին այլ նաև ամեն ինչ երիտասարդական և հաճելի էր : Իր խօսակցութիւնը կատարեալ կըթուութիւն մը կը ցուցնէր . չկար խնդիր մ'որու վրայ դիրութեամբ չխօսէր : Երբ կը տեսնէի թէ պարզամիտ է ան , նոյն միջոցին կ'զգայի նաև թէ կորովի և հարուստ է . ընդարձակ և ազատ իմացականութիւն մը մեղմիկ կը թևարկէր պարզ սրտի մ'և առանձնական կեանքի սովորութեանց վրայ : Ասպտաղոյն երկնից վրայ ճախրող ծովային ծիծեռնիկն ալ այսպէս ամպերուն վերեւն կը թևարկէ խոտին շիւղին վրայ ուր իր բոյնը շինուած է :

Գրականութեան , երաժշտութեան և դրեթէ քաղաքականութիւն վրայ խօսակցեցանք : Տիկին Բիէրսօն ձմեռը Բարիզ դացած էր . ժամանակ առ ժամանակ ընկերութեանց մէջ կ'երեւար սակրախի ինչ-անոնց մէջ իր տեսածը բնաբանի տեղ կը ծառայէր , միւս բաները կը գուշակուէին :

Սակայն տիկին Բիէրսօնին գեղեցիկ յատկութեանց առաջինն էր զուարթութիւն մ'որ անայլայիլի էր առանց մինչև ուրախութիւն երթալու . կրնար ըստիլ թէ ծաղիկ ծնած էր ան , և թէ իր աշուշ Հոան էր զուարթութիւնը :

Իր գեղութեան և սեւթոյր մեծ աչերուն հետ այս զուարթութեան որքան զարմանքս գրաւելը չեմ կրնար պատմել . ասկից 'ի

զատ մերթ ընդ մերթ , ինչ ինչ խօսքերէ , ինչ ինչ նայուածքներէ յայտնապէս կ'երեւար թէ ինք վիշտ կրած , և թէ կեանքը ցաւերու ճամբէն անցած էր : Տիկին Բիէրսօնին վրայ կար չգիտեմ ինչպիսի բան մ'ուսկէ կը հասկցուէր թէ իր ճակատին քաղցր պայծառութիւնն այս աշխարհէս եկած չէր , թէ Աստուծմէ տրուած էր այն և թէ մարդկային յարձակումներուն հակառակ հաւատարմութեամբ Աստուծու ետ պիտի տար այն պայծառութիւնը՝ առանց բան մը կորուսելու անկից , և կային վայրկեաններ ուր կը յիշէիբ այն անտեսուհին որ՝ երբ հօվը կը փչէ՝ ձեռքը իր ճրագին առջևը կը դնէ :

Իր սենեկին մէջ կէս ժամի չափ մնալէն ետք չկրնալով համբերել , ըսի տիկին Բիէրսօնին այն ամեն բաները որք սրտիս մէջ կային : Ար խորհէի անցեալ կեանքիս , վիշտերուս , ձանձրոյթներուս վրայ . կ'երթեկէի՝ ծաղիկներուն վրայ ծռուելով , օդը շնչելով , արեւին նայելով : Աղաչեցի տիկին Բիէրսօնին որ երգէ . յօժարակամ ընդունեց աղաչանքս : Մինչդեռ կ'երգէր , ես պատուհանին կռթնելով թուշուններուն ցատկատելը կը դիտէի : Մօնթէնի մէկ խօսքը միտքս եկաւ . «Չեմ սիրեր , ոչ ալ կը յարգեմ արտմութիւնը , թէև մարդիկ կարծես կտրուած գնոյ մը փոխարէն՝ ձեռնարկած են մասնաւոր շնորհիւ պատուելու զայն : Անոնք իմաստութիւնը , առաքինութիւնը , խիճը արտմութեամբ կը զարդարեն : Անհեղեղ և յուր զարդ :

« Ինչ երանութիւն , զոչեցի ինքնին և ակամայ . ինչ հանգստութիւն , ինչ ուրախութիւն , ինչ մուսցում : »

Բարեմիտ մօրաբոյրը զլուսը վեր ըրաւ և ինձ նայեցաւ զարմանքով . տիկին Բիէրսօն յանկարծ կանկ առաւ : Խեւութեան զգալով կարմրեցայ կրակին պէս , և դացի նստայ անմուռն :

Պարտէզն իջանք , ուր խոտին վրայ պուկած էր այն սպիտակ այծը զոր առջի օրը տեսեր էի . այծը տիկին Բիէրսօնը նշմարելուն պէս մօտեցաւ իրեն և մտերմապէս մեր ետեւէն եկաւ :

Երբ ծառուղիին մէջ շրջան մ'առինք , յանկարծ վանդակին առջև երեցաւ մեծահասակ և դունարեկ երեսով երիտասարդ մ'որ կըրական տեսակ մը սեւ պարեգօտով պլուած էր : Ներս մտաւ

առանց հնչակը շարժելու և եկաւ բարև տուաւ տիկին Բիւրսօնին .
 թուեցաւ ինձ թէ այս երիտասարդը զիս տեսնելով թեթև տխրու-
 թիւն մը ծառայեցաւ իր կերպարանքին վրայ որ արդէն չարագու-
 շակ երևցաւ ինձ : Քահանայ մ'էր ան , զոր զիւղին մէջ տեսեր էի
 և որ Մերդանսօն կ'անուանէր . Սէն-Սիւլբիսի կղերանոցէն ելած էր ,
 և տեղոյն ժողովրդապետն իր ազգականն էր :

Այս քահանան անձնեայ ու միանգամայն դունատ էր . այս բանն
 անհաճոյ երևած է միշտ ինձ , և իրօք անհաճոյ է . հիւանդային ա-
 ուղջութեան հակասութիւն մ'է : Ասկից 'ի զատ յամբար և
 կցկտուր կերպով խօսելու ձև մ'ունէր որ իմաստակ մը կը յայտ-
 նէր : Անխորժ էր ինձ իր դնացքն անգամ որ ոչ երիտասարդա-
 կան էր , ոչ ալ համարձակ . իսկ նայելուն դարով կրնար ըսուիլ
 թէ նայուածք չունէր ան : Չգիտեմ թէ ինչ խորհիլ պէտք է այն
 մարդուն վրայ որուն աչքերը բան մը չեն ըսեր : Ահա այն նշաննե-
 րը , որոնց համեմատ դատեր էի Մերդանսօնը , և որք դժբաղդա-
 բար չխաբեցին զիս :

Մերդանսօն բազմարանի մը վրայ նստելով սկսաւ Բարիկի վրայ
 խօսիլ զոր այժմեայ Բարեղոնը կ'անուանէր : Ինք Բարիկէն կը դար ,
 կը ճանչէր ամեն մարդ . տունը երթալով տեսուեր էր տիկին տը
 Պ . . . ին հետ որ հրեշտակ մ'է եղեր . անոր սրահին մէջ քա-
 ըողներ կը տար որոնց մտիկ կ'ընէին ծուր կրկնած : (Գժբաղդաբար
 իրաւ էր ըսածը :) Իր բարեկամներուն մին՝ զոր այն տիկնոջը տու-
 նը տարած էր՝ արտաքսուեր էր դպրոցէն աղջիկ մը հրապուրելուն
 համար . շատ սոսկալի և տրտմալի բան էր բարեկամին այս ընթաց-
 քը : Մերդանսօն բիւր ողբալի բաներ ըսաւ տիկին Բիւրսօնին ասոր
 գթասիրական սովորութեանց նկատմամբ զոր ստացեր էր երկրին մէջ .
 իմացած էր անոր բարեպօրծութիւնները , հիւանդներուն տարած
 հոգն ու խնամքը , մինչև անգամ անձամբ անոնց վրայ հսկելը :
 Շատ վեճմ , շատ անարատ բան էր այս . սրբոտ մը պիտի ընէր ի-
 բեն Սէն-Սիւլբիսի մէջ խօսիլ տիկին Բիւրսօնին այս առաքինու-
 թեանց վրայ : Թերևս ուղէր նաև ըսել թէ պարտ մը պիտի սե-
 պէր իբեն այս մասին Սատուծու ալ խօսիլ :

Չանձրացեր էի այս ճոռումբանութենէն , և 'ի նշան արհամար-

թեան ուտերս վեր չընելու համար դալարեաց վրայ կծկուեր էի և
 կը խաղայի ուլին հետ . Մերդանսօն իր տժգոյն և անկենդան աչե-
 րը վար ընելով ինձ նայեցաւ .

— Երեւիս Աւերնիօ , ըսաւ , երեւիս Աւերնիօ այսպէս գետնը
 նստելու և կենդանիներուն հետ խաղալու մտլութիւնը ունէր :

— Շատ անմեղ մտլութիւն մ'է այս , տէր հայր , սրտասխա-
 նեցի քահանային : Եթէ մարդիկ միայն այս տեսակ մտլութիւններ
 ունենային , աշխարհս կրնար բոլորովին մինակ կառավարուիլ , ա-
 ռանց պէտք ունենալու այնքան անձերէ որք անոր կը խառնուին :

Պատասխանս հաճելի չեղաւ իրեն . ունքը սրտատեց և ուրիշ նիւ-
 թի վրայ խօսեցաւ : Պաշտօնով մ'եկած էր . իր ազգականը որ զիւ-
 ղին ժողովրդապետն էր՝ խօսած էր իրեն խեղճ մարդու մը վրայօք որ
 օրական հայր ճարելու միջոց մը չունէր : Խեղճն այն ինչ տեղը կը
 բնակէր . ինքն անձամբ դայեր էր զան տեսնելու , մեղքցեր էր իր
 վրան և կը յուսար որ տիկին Բիւրսօն . . . :

Նոյն միջոցին ես տիկին Բիւրսօնին կը նայէի , և կ'սպասէի որ
 սրտասխան տայ , իբր թէ իր ձայնին եղանակը զիս պիտի ազատէր
 քահանային ձայնը լսելու ձանձրոյթէն : Սակայն լոկ ակնածական
 երթաս բարև մ'ըսաւ քահանային և սա մեկնեցաւ :

Մեկնելէն ետք վերստին ստացանք մեր զուարթութիւնը : Պիտի
 երթայինք տեսնելու ծաղկոց մ'որ սրբոտէզին ներսն էր :

Տիկին Բիւրսօն ինչպէս իր թուշունները և զիւղայիները նոյնպէս
 և իր ծաղիկները կը խնամէր . պէտք էր որ իր բոլորտիքն ամեն բան
 քաջաւողջ ըլլար . պէտք էր որ ամեն մէկն իր կաթիլ մը ջուրը և
 արեւի ճառագայթն ունենար , որպէս զի ինքն ալ կարենար զուարթ և
 երջանիկ ըլլալ բարի հրեշտակի մը պէս . ուստի իր սղտի ծաղկոցը
 խիստ լաւ և զմայելի կերպով խնամուած էր : Երբ անգամ մը
 ծաղկոցին բոլորտիքը շրջան ըրինք , տիկին Բիւրսօն ըսաւ ինձ .

— Պարոն տը թ . . . ահա այս է սղտի աշխարհս . ամեն
 ստացուածքս տեսար , և իշխանութեանս երկիրը հօն կը վերջանայ :

— Տիկին , ըսի , թող հօրս անունը՝ որով հոս մտնելու շնորհը
 վայելցի՛ թոյլ տայ ինձ նորէն հոս դալու , և պիտի հաւատամ թէ
 էրջանկութիւնը բոլորովին մոռցած չէ զիս :

Տիկին Բիւրսօն ձեռքը երկնցուց զոր յարգանօք բռնեցի, չհամարձակելով դէպ ՚ի շուրթերս տանիլ :

Երբ դիշեր եղաւ, առնս գացի, և գուռս գոցելով անկողին մտայ :

Սչքիս առջև սպիտակ սնակ մը կար. ճաշէն ետք դուրս ելնելս, գիւղէն և հրապարակէն անցնիլս, և երթալով վանդակադուռ մը զարնելս կը տեսնէի :

«Ո՛ր խեղճ սիրտս, գոչեցի իւրովի, փառք Աստուծու, տակաւին մատաղ ես, կրնաս ապրիլ, կրնաս սիրել դեռ :»

ՔԼՈՒԹ Զ

Գիշեր մը տիկին Բիւրսօնին տունն էի : Երեք ամիսէն աւելի անցած էր, որոնց միջոցին դրեթէ ամեն օր տեսեր էի զինքը. այս եռամսեայ ժամանակին նկատմամբ ոչ այլ ինչ կրնամ ըսել եթէ ոչ տիկին Բիւրսօնը տեսնելս :

Լա Պրիւէր կ'ըսէ .

«Բաւական բան է սիրած անձիգ հետն ըլլալը . իր վրայ երազներ ես, հետը խօսեր կամ չխօսեր ես, իր վրայ կամ անտարբեր իրերու վրայ խորհեր ես, հոգ չէ, բաւական է որ իր քովն ըլլաս :»

Կը սիրէի տիկին Բիւրսօնը : Երեք ամիսէ ՚ի վեր երկարատե պտոյաներ ըրած էինք միասին. անոր պարզ գթասիրութեան գաղտնիքը իմացեր էի. տխուր ծառուղիներէն կ'անցնէինք՝ ան պղտի ձիու մը վրայ, իսկ ես հետի՝ ձեռքս նուրբ գաւազան մ'ունենալով. այսպէս կիսովին դո՛հ ըլլալով, կիսովին ալ մտախոհելով կ'երթայինք տնակներուն դուռերը զարնելու. անտանին ներսը մանելու կողմը պղտի նստարան մը կար ուր տիկին Բիւրսօնին սպասելու կ'երթայի ճաշէն ետք. Սյս կերպով կարծես պատահաբար և կանոնաւորապէս զիբար կը գտնէինք : Առտունները երաժշտութեամբ, ընթերցումով կ'անցունէինք. գիշերները կրակարանին քով իր մօրաքայրին քով թուղթ կը խաղայի ինչպէս հայրս կը խաղար ատենօք, և ուր որ ըլլայի, տիկին Բիւրսօն հոն մօտ կը կենար՝ ժպտե-

լով, և իր ներկայութեամբը սիրտս կը լեցուէր : Ինչպիսի՞ ճամբէ դէպ ՚ի դժբաղդութիւն տարիք զիս, ո՛ր նախանամութիւն. ինչպիսի՞ անդառնալի ճակատագիր մը կատարելու պաշտօնն ունէի : Ի՞նչ, այսքան աղատ կեանք մը, այսքան զմայլելի մտերմութիւն մը, այսքան հանգստութիւն, և այսքան նորածիլ յոյս մ'անհետ ըլլայ . . . : Ո՛ր Աստուած, մարդիկ ինչ բանէ կը զանդատին. սիրելէն անոյշ բան ի՞նչ կայ :

Սպրիլ, այո՛, հզորապէս, սաստկապէս զգալ թէ կ'ապրիս, թէ Աստուծով ստեղծուած մարդ ես, ահա այս է սիրոյ առաջին և ամենամեծ բարեգործութիւնը : Սէրն անմեկնելի գաղտնիք մ'է. այս մասին պէտք չէ տարակուսիլ : Թէև աշխարհս ինչ ինչ շղթաներով, թշուառութիւններով, պիտի ըսեմ իսկ թէ ձանձրոյթներով շրջապատած է սէրը, թէև այլասեռող և ապականող նախապաշարմունքու լեռան մը ներքև թաղուած է այն, բայց և այնպէս այս զգացումը, այսինքն սէրը, բուռն և ճակատագրային սէրն երկնային օրէնք մ'է, օրէնք մ'որ արեւը երկնից վերեն ՚ի կախ կեցնող օրէնքին պէս զօրաւոր և անիմանալի է : Կը հարցնեմ թէ ի՞նչ բան է կապ մ'որ երկաթէն աւելի կարծր, աւելի հաստատուն է և զոր չես կրնար ոչ տեսնել և ոչ շօշափել : Ի՞նչ բան է հանդիպիլ կնիկի մը, անոր նայիլ, բան մ'ըսել և ալ բնաւ չմոռնալ զան : Ինչո՞ւ այսինչը նախապատիւ է այն ինչէն : Օգնութեան կանչէ քեզ իմացականութիւնը, սովորութիւնը, զբայարանքը, դուրսը, սիրտը, և բացատրէ, եթէ կրնաս : Երկու մարմին պիտի գտնես միայն, մին հոն, միւսը հոս, և անոնց միջևն ալ պիտի գտնես . . . ի՞նչ . . . օղը, անջրպետութիւնը, անբաւութիւնը : Ո՛ր անմիսներ որք մարդ կը սեպէր ինքզինքնից և կը համարձակիք սիրոյ վրայ տրամաբանել, տեսած էք սէրը որ կը խօսիք իր վրայ : Չէ այլ միայն զբացած էք զայն : Նայուածք մը փոխանակեցիք անձանօթ էակի մը հետ որ կ'անցէր, և ահա յանկարծ ձեզմէ թուաւ դնաց չդիտեմ ինչպիսի բան մ'որ անուն չունի : Հողին տակն արմատ բռնեցիք խոտին ներքև պահուած հունտին պէս որ կենդանութենէն դէպ ՚ի վեր մղուիլը և հունձ մ'ըլլալու պարտաւորիլը կ'զգայ :

Մինակ նստեր էինք, պատուհանը բաց էր. պարտէզին ներսը

Եղտիկ աղբիւր մը կար որուն շուրջը մինչև մեր ականջը կը հասնէր : Ո՛ր Աստուած , կ'ուզէի շիթ առ շիթ համրել այն աղբիւրէն վազող ջուրը մինչդեռ նստած էինք՝ ան խօսելով և ես պատասխան տալով : Ահա հոն խելքս միտքս թուցնելու աստիճան տիկին Բիէրսօնի սիրովն արըշիւ եղայ :

Ա՛յստեղ թէ հակակրօթեան զգայութիւն չափ արագահաս զգացում մը չկայ . սակայն կարծեմ թէ ալ աւելի շուտ կը գուշակուի իրարու միտքն հասկնալն ու փոխադարձապէս սիրուելու պարտաւորելը : Անասեն ինչ զին ունին ամենափոքր խօսքերը : Հոգ է շուրթերուն ինչ խօսիլն երբ սիրտերուն իրարու պատասխանելը կը ըսուի : Ո՛րքան անհուն քաղցրութիւն ունի առաջին նայուածքն այն կնկան քով որ կը յանկույտանէ քեզի : Նախ կը թուի թէ իրարու առջև ըսուած ամեն բաները վեհերոտ օրինակներ , թեթև փորձեր են . ապա խելոյն տարօրինակ ուրախութիւն մը կը ծնի . կ'զգաս թէ արձագանք մը կը զարնես . կեանքով մը կ'ողևորիս : Ինչ շօշափում . ինչ մերձում : Եւ երբ երկու էակ ապահով են թէ կը սիրուին , երբ մարդս սիրեցեալ էակին սրտին մէջ կը գտնէ այն եղբայրութիւնը զոր հոն կը բնտէր , ինչպիսի՛ հանդարտութիւն կը տիրէ իր հոգեդն միջ : Խօսքն ինքնին կը նուազի . սիրտերը կանխաւ զիտեն թէ ինչ պիտի ըսեն իրարու . կը հասկնան իրենց զգացումները , ուստի շուրթերը կը լռեն : Ո՛հ , ինչ լուութիւն , ինչ մուռացում ամեն բանի նկատմամբ :

Առաջին օրէն սխող սէրս թէև ծայրայեղապէս աւելցած էր , սակայն Բիէրսօնը յարգելովս բերանս գոցեր էի : Եթէ ոչ այնքան զիւրութեամբ իր մտերիմը ըրած ըլլար զիս , թերևս աւելի համարձակութիւն ունենայի , վասն զի այնպիսի բուռն տղաւորութիւն մ'ըրած էր իմ վրայ որ բնաւ չէի մեկնել իր քովէն առանց սիրային զրգուութիւններու : Սակայն իր անկեղծութեան մէջն իսկ , նաև ինձ ցոյց տուած վստահութեանը մէջ բան մը կար որ կը կեցնէր զիս . սակից ՚ի զատ հօրս անուսովը հետս իբր բարեկամ կը վարուէր : Այս կէտը նկատելով ևս աւելի յարգանք կը վարուէի տիկին Բիէրսօնին հետ : Ա՛ուզէի հօրս անուանն արժանի երևալ :

«Սիրոյ վրայ խօսիլն իրօք սիրաբանել է , կ'ըսուի :»

Մենք քիչ անդամ կը խօսէինք սիրոյ վրայ : Ամեն անգամ որ հարեանցի կերպով մ'այս նիւթին վրայ խօսելու սկիզբ մը կ'ընէի , տիկին Բիէրսօն հազիւ կը պատասխանէր և ուրիշ բանի վրայ կը խօսէր : Զէի հասկնար թէ ինչ էր այս զուշութեան պատճառը , վասն զի շինովի պարկեշտութիւնը չէր պատճառը . սակայն երբեմնակի կ'երևար ինձ թէ՛ երբ սիրոյ վրայ խօսէի՝ խստութեան և նաև վշտի թեթև գոյն մը կը ծաւալէր իր երեսին վրայ : Եւ որովհետև իր անցեալ կեանքին վրայօք ոչ հարցում ըրեր էի իրեն , ոչ ալ կ'ուզէի ընել , իր այն երեսին վրայ ծաւալող խստութեան և վշտին վրայօք ևս հարցութիւն չէի ըներ :

Աիրակի օրեր զիւղին մէջ պարահանուէս կ'ըլլար . տիկին Բիէրսօն գրեթէ միշտ կ'երթար այն պարահանուէսը : Թէև միշտ պարզ էր իր հագուստն ու կապուստը , բայց այն պարահանուէսի կիրակիները մազերուն մէջ ծաղիկ մը , աւելի զուարթ ժապաւէն մը , ամենաչնչին բան մ'ես ունենալով սովորականէն աւելի շնորհալից կ'ըլլար , իր բոլոր անձին վրայ աւելի երիտասարդական , աւելի ազատ հով մը կ'ուսննար : Պարը որ մանաւորապէս իրեն համար և համարձակապէս սիրելի էր իրեն , զուարթակին ուրախութիւն մը կը ներշնչէր . զիւղին երաժշտաց պղտի խումբին վարի կողմն էր իր տեղը , ուր կը գար ցատկերուելով , խնդալով գիւղին աղջիկներուն հետ որոնց գրեթէ ամենքն ալ կը ճանչէին զինքը : Պարի սսպարէզն անգամ մը նետուելէն ետք ալ կանկ չէր առնուր տիկին Բիէրսօն : Անասեն կ'երևար ինձ թէ սովորականէն աւելի համարձակ կը խօսի հետս . նաև անսովոր ընտանութիւն մը կը ցուցնէր : Ես՝ տակաւին սգաւոր ըլլալով չէի պարեր . սակայն իր ետեք կը կենայի , և տեսնելով թէ այսքան ուրախ և զուարթ է տիկին Բիէրսօն , զինքը սիրելի խոստովանելու զրգումը զգայեր էի բազմիցս :

Բայց ամեն անգամ որ սէրս յայտնելու կը պատրաստուէի , չզիտեմ ինչ պատճառաւ անպարտելի երկիւղ մը կ'զգայի . սէրս խոստովանելու լոկ գաղափարն անգամ յանկարծ ծանրութիւն մը կը բերէր վրաս ամենազուարթ խօսակցութեանց միջոցին : Քանի մ'անգամ ուղեր էի նամակ զրեւ իրեն , սակայն նամակներս կիսատ ձգելով կ'այրէի :

Յյն իրիկուն տիկին Բիէրսօնին տունը ընթեր էի . իր սրտին այս բոլոր հանդարտութեան կը նայէի . կը խորհէի այն կեանքին վրայ զոր կը վարէի , այն երջանկութեան վրայ զոր կը վայելէի զինքը ճանչելէս ՚ի վեր , և իւրովի կ'ըսէի : Բնչո՞ւ . ասկից աւելին ուզեմ . այսքանը բաւական չէ՞ քեզ : Ա՞յլ զիտէ . Ստուած թերևս քեզի համար աւելի երջանկութիւն կազմած չէ : Եթէ ըսեմ տիկին Բիէրսօնին թէ կը սիրեմ զինքը , ինչ պիտի հետևի ըսելէս . թերևս պիտի արդիւնէ զիս հետը տեսնուելու : Սիրելի ըսելով իր այսօրուան երջանկութիւնը մի՞թէ պիտի աւելնայ . ես ալ մի՞թէ աւելի երջանիկ պիտի ըլլամ :»

Գաչնակին վրայ կ'ընենք էի , և այս խորհրդածութիւնները ընելու ատեն տրտմութեամբ կը համալուէի : Արևները կը քաշուէին , մութը կը տիրէր , ուստի տիկին Բիէրսօն մոմ մը վառեց . նստելու համար ետ դալու միջոցին արտօսը մը տեսաւ որ աչերէս խոյս տուած էր :

— Ի՞նչ ունիս , ըսաւ :
Գլուխս դարձուցի :

Պատրուակ մը կը բնտռէի և չէի գտներ . կը վախնայի իր նաշուածքին հանդիպելու : Ոտք ելայ և պատուհանին քովը դացի : Օգը մեղմ էր . լուսինը կը ծաղէր թմբիներու ծառուղիին ետևէն ուր առաջին անգամ տեսեր էի տիկին Բիէրսօնը : Խորունկ մտառութի գացի , իր ներկայութիւնը անգամ մոռցայ , և թևերս դէպք երկինք երկնցնելով սրտէս հեծկտանք մ'ելաւ :

Տիկին Բիէրսօն ևս ոտք ելած և ետևս կեցած էր :
— Բայց ի՞նչ ունիս , հարցուց դարձեալ :»

Ըսի թէ այս առանձնական հովիտին տեսքը հօրս մահը միտքս բերած է . ապա հրաման ուղելով մեկնելու դուրս ելայ :

Չգիտէի թէ ի՞նչ պատճառաւ որոշեր էի լուռ կենալ սիրոյս նկատմամբ : Սակայն փոխանակ տունս երթալու սխայ խեղ պէս թափաղ զիւղին և անտառին մէջ : Ար նստէի ուր որ նստարան մը կը գտնէի , ապա աճապարանօք ոտք կ'երկէր : Աէս զիշերին մօտ տիկին Բիէրսօնին տունին մօտեցայ . պատուհանը կեցած էր ան : Զինքը տեսնելով գողարս զգացի . ուզեցի ետ դառնալ , բայց կար-

ծես շլացեր էի . կամաց կամաց և արամապէս դացի նստայ տիկին Բիէրսօնի պատուհանին տակը :

Չգիտեմ թէ ճանչեց զիս . քանի մը վարկեան նստելէս ետք իր անոյշ և առոյգ ձայնովը տաղի մը հաղներգը երգելը լսեցի , և գրեթէ նոյն պահուն ծաղիկ մ'ընկաւ ուսիս վրայ : Ընկածը վարդ մ'էր զոր այն իրիկուն իր կուրծքին վրայ տեսեր էի . առի վարդը և իմ շուրթերուս մօտեցուցի :

— Ա՞յլ է ան , ըսաւ տիկին Բիէրսօն , ո՞վ կայ հող այս ժամուս . դուն ես հարցուց անունս տալով :

Պարտէզին վանդակապատը կիսաբաց էր . առանց պատասխանելու ելայ և ներս մտայ : Անսկ առի մարդագեանին մէջ տեղը . քնաշրջիկի մը պէս քայլեցի և առանց զիտնալու թէ ի՞նչ կ'ընէի :

Յանկարծ տիկին Բիէրսօնը տեսայ որ սանդուղին գրան առջև երևցաւ . երկմիտ կ'երևար ան և լուսոյ ճառագայթներուն կը նայէր ուշադիր : Քանի մը քայլ առաւ դէպ ինձ գալով . ես ալ առջև դացի : Չէի կրնար խօսիլ . իր առջև ծոնկի վրայ եկայ և ձեռքը բռնեցի :

— Մտիկ ըրէ , զիտեմ ի՞նչ ըսելիքդ , ըսաւ : Սակայն Օդթամբ , եթէ այդ աստիճանի հասած է այն , պէտք է մեկնիլ : Ամեն օր հոս կը գաս . յօժարութեամբ չես ընդունուիր . այսքանը բաւ չ'է : Ի՞նչ կրնամ ընել քեզի համար : Բարեկամութիւնս ստացած ես , կ'ուզէի որ դուն ալ քուկդ աւելի երկար ատեն ինձ պահելու ոյժն ունեցած ըլլայիր :

ԳԼՈՒԲ Է

Տիկին Բիէրսօն այսպէս խօսելէն ետք լուց կարծես պատասխանի մը սպասելով : Եւ որովհետև արամաբեկ կը կենայի , ձեռքը քաշեց կամաց մը , քանի մը քայլ նահանջեց , դարձեալ կանկ առաւ , ապա իր սենեակը մտաւ յամրաբար :

Գալարեաց վրայ մնացի : Արդէն մտքէս անցեր էին իր ըսած խօսքերը : Ամիջապէս որոշումս ըրի , և միտքս դրի մեկնիլ . ոտք

ելայ . սիրտս տխուր բայց քաջ էր . պարտեզին բոլորտիբը դարձայ : Տունին նայեցայ , իր սենեկին պատահանին նայեցայ . դուրս ելնելով վանդակապատը քաշեցի և զոցեկէն ետք կողակը պագի :

Տունս դացի և պատուիրեցի Լարիվին որ պատրաստէ պէտք եղածները , ըսելով թէ միտք ունէի առտու կանուխ մեկնելու : Խեղճ ծառան զարմացաւ , բայց նշան ըրի իրեն որ հնազանդի և հարցում չընէ ինձ : Մեծ արկը մը բերաւ , և սկսանք ամեն բան պատրաստել :

Առտու ժամը հինգն էր , և արևը կիսկէր ծագիլ երբ հարցուցի իւրովի թէ ո՞ւր պիտի երթամ : Խորհելով այս ամենպարզ կէտին վրայօք , որ տակաւին չեկամ էր միտքս , անդիմադրելի վհատութիւն մը զգացի : Աչերս դէպ 'ի դաշտերը դարձուցի հոն հոս հորիզոնին նայելով : Մեծ տկարութիւն մը զբաւեց զիս . սաստիկ յողնած էի . թիկնաթուրի մը վրայ նստայ , սակաւ առ սակաւ դաղափարներս շփոթեցան . ձեռքս ճակատս տարի որ քրտինքով ողորուն էր : Սաստիկ ջերմ մը բոլոր անդամներս կը դողացնէր . Լարիվին օղնութեամբ մինչև անկողինս դժուարութեամբ երթալու ոյժն ունեցայ միայն : Ամեն գաղափարներս այնքան շփոթ էին որ հաղիւ կը յիշէի ինչ որ տեղի ունեցեր էր : Օրն անցաւ . երեկոյն մօտ երաժշտային գործիներու ձայն մը լսեցի : Կիրակի օրուան պարահանդէսին երաժշտութիւնն էր լսածս , և ըսի Լարիվին որ երթայ և նայի թէ հոն էր տիկին Բիէրսօն : Լարիվ հոն չգտաւ տիկին Բիէրսօնը , ուստի նաև անոր տունը զրկեցի զինքը : Պատահանները դոց էին . սպասուհին ըսաւ Լարիվին թէ իր տիրուհին մեկնած էր մօրաքոյրին հետ , և թէ անոնք քանի մ'օր պիտի կենային մօտաւոր ազգականի մը տունը որ ՚ս . . . ի մէջ կը բնակէր . բաւական հեռի պզոռի զիւղ մ'էր ՚ս . . . : Այս տեղեկութեանց հետ Լարիվ նաև նամակ մը բերաւ որ իրեն յանձնուած էր :

Ահա բերած նամակին պատճէնը .

« Երեք ամիսէ 'ի վեր կը տեսնեմ քեզի , և ամիսէ մ'ի վեր նշմարեցի որ ինձի համար ունէիր ինչ որ սէր կ'անուանի քու հասակիդ մէջ : Կարծեր էի թէ այդ սէրը դաղանի պահելու և ինք-

զինքը զսպելու որոշում մը զիտած եմ քու վրայ : Քեզի կը յարգէի և այդ որոշումին համար ալ աւելի յարգեցի : Ամենեկն չպիտի մեղադրեմ քեզի այն իրողութեան համար որ տեղի ունեցաւ , ոչ ալ պիտի յանդիմանեմ կամբք չզսպելուդ համար :

« Սիրոյ մասին քու հաւտացածդ ոչ այլ ինչ է բայց եթէ ցանկութիւն : Գիտեմ թէ շատ կիներ կ'աշխատին ցանկութիւն ներշնչելու . անոնք կրնան իրենց սրտին մէջ լաւագոյն կերպով տեղաւորուած հպարտութիւն մ'ուսենալ եթէ վարուին այնպիսի կերպով որով հարկաւորութիւն չունենան ցանկութիւն ներշնչելու միջոցին դիմել իրենց մօտեցողներուն հաճելի ըլլալու համար . բայց այս մտափառութիւնն անդամ վտանգաւոր է , քանի որ քեզի հետ լայն ունենալուս յանցաւոր եղայ :

« Քեզմէ քանի մը տարի աւելի հասակաւոր եմ , և կ'ուզեմ որ ալ չտեսնես զիս : Ի զուր պիտի աշխատիս մօռնալու վայրկենական տկարութիւն մը . մեր մէջ տեղի ունեցող իրողութիւնն ոչ երկրորդ անգամ կրնայ տեղի ունենալ , ոչ ալ բոլորովին մոռցուիլ :

« Առանց տրամուլթեան չեմ բաժնուիր քեզմէ . քանի մ'օր բացակայ պիտի ըլլամ . 'ի դարձիս եթէ քեզի այս քաղքին մէջ չգտնեմ , շնորհակալ պիտի ըլլամ քեզմէ ' ինձ ցոյց տուած բարեկամութեանդ և համարումիդ այդ նշանին համար :

« Պրիժիթ ԲԻԷՐՍՕՆ »

ՔԼՈՐԲ Ը

Տեսնողը շարաթ մ'անկողնին մէջ կեցուց զիս : Գրելու վիճակն ունենալուս պէս պատասխան տուի տիկին Բիէրսօնին թէ հնազանդելով իր հրամանին պիտի մեկնիմ : Անկեղծաբար և զինքը խաբելու առանց որ և է զիտաւորութեան դրեցի այս պատասխանը , սակայն ամենեկն չկատարեցի խոստումս : Հաղիւ երկու մղոնի չափ ճամբայ առեր էինք , և ահա դոշեղի կառապանին որ կենայ , և կառքէն իջնելով սկսայ ճամբուն վրայ ման գալ : Չէի կրնար նայուածքս հեռացնել այն գիւղին վրայէն զոր 'ի հեռուստ կը նշմարէի տա-

կախն : Վերջապէս սոսկալի վարանումէ մ'ետը զդայի թէ անհնա-
 րին էր ինձ ճամբաս շարունակել , և թէ նախապատիւ պիտի համա-
 րէի այն ճամբուն վրայ մտնելու հաւանիլ քան թէ վերստին կառ-
 քը մտնել : Ըսի կառապանին որ ետ դառնայ , և փոխանակ Բարիզ
 երթալու՝ ինչպէս իմացուցեր էի՝ ուղղակի ՚Ն . . . զիւրը գացի ուր
 էր տիկին Բիէրսոն :

Ժամը տասին զիւրը հասայ : Պանդոկն իջնելուս պէս ծառայի
 մը հարցնելով իմացայ թէ ուր էր տիկին Բիէրսոնի աղղականին տու-
 նը , և անովջապէս հոն գացի առանց խորհելու թէ ինչ կ'ընէի :
 Սպասուհի մ'եկաւ բացաւ դուռը : Ըսի որ եթէ հոն էր տիկին Բիէր-
 սոն , երթայ իմացնէ իրեն թէ մէկը կ'ուզէր իր հետը խօսիլ Պ.
 Տէրբէզին կողմէն : Այս էր զիւրին ժողովրդապետին անունը :

Մինչդեռ սպասուհին պատուէրս կը կատարէր , ես բաւական մթին
 սրտի դառիթի մը մէջ կեցեր էի , անձրև կը գար , ուստի յառա-
 ջացայ գէսպ ՚ի կամարակապ սրահ մ'ուր լոյս չկար և որ սանդու-
 ղին վարն էր : Տիկին Բիէրսոն իսկոյն եկաւ սպասուհիին առջևէն
 քայլելով , շուտով վար իջաւ , և մութին չտեսաւ զիս . քայլ մ'ա-
 ուի գէսպ իր քովն և թևին դացայ : Սարսափով մ'ետ նետուեցաւ
 և գոչեց .

— Ինչ կ'ուզես՞ իզմէ :

Տիկին Բիէրսոն այնքան երեւուն կերպով կը հանէր իր ձայնը ,
 և երբ սպասուհին ճրագովն երեցաւ՝ այնքան գունատ տեսայ զինքն
 որ ինչ խորհիլս չգիտայ : Կարելի էր որ ներկայութիւնս այսքան
 խռովութիւն պատճառէ իրեն : Այս խորհրդածութիւնն եկաւ ան-
 ցաւ մտքէս , բայց ըսի իւրովի թէ անշուշտ վախի զղացում մ'էր
 իր խռովութիւնը , զգացում որ բնական է յանկարծ բաւուիլը զգա-
 ցող կնիկի մը համար : Սակայն տիկին Բիէրսոն աւելի հանդարտ
 ձայնով մը կրկնեց իր հարցումը :

— Պէտք է որ անդամ մ'ես քեզի տեսնելու արտօնութիւն շնոր-
 հես ինձ : Պիտի մեկնիմ , պիտի հեռանամ այս երկրէն , պիտի հնա-
 զանդիմ քեզ , կ'երգնում թէ փափաքածէզ շատ աւելի պիտի հնա-
 զանդիմ , վասն զի հօրս տունը , ինչպէս նաև միւս ամեն բաները
 պիտի ծախեմ , և օտար երկիր պիտի անցնիմ : Բայց միայն այս

պայմանով որ անդամ մ'ես պիտի տեսնեմ քեզի . թէ ոչ կը մնամ .
 իլմէ որ և է նկատմամբ վախ մի ունենար , բայց որոշում ըրած
 եմ մնալու :

Տիկին Բիէրսոն ունքը սրստեց , և իր երկու կողմը տարօրինակ
 նայուածք մը նետելէն ետք , զրեթէ շնորհալի ձևով մը պատաս-
 խանեց .

— Վաղը ցորեկն եկուր , պիտի ընդունիմ քեզի :

Սսի բտէնն ետք մեկնեցաւ :

Հետեւեալ օրը կէսօրին գացի : Զիս տարին սենեակ մ'որու օ-
 թոցները հին և կարասիները հինօրեայ էին : Հոն գտայ տիկին
 Բիէրսոնը որ բազմոցի մը վրայ նստեր էր : Իր գիմացի կողմը նստայ :

— Տիկին , ըսի իրեն , ոչ պիտի խօսիմ կրած տառապանացս
 վրայ , ոչ ալ պիտի ուրանամ այն սէրը զոր ունիմ քու վրայ :
 Գրեցիք ինձ թէ չէր կրնար մոռցուիլ ինչ որ մեր մէջ տեղի ու-
 նեցած էր . իրաւ է չմոռցուիլը : Բայց կ'ըսես ինձ թէ ալ առա-
 ջուան պէս չէնք կրնար բարեկամաբար տեսնուիլ : Սակայն կը սխա-
 լիս : Ար սիրեմ քեզի , բայց թշնամանք մը չըրի քեզ . քունկատ-
 մամբ ամենեւին փոփոխութիւն մը չեղաւ , քանի որ չես սիրեր զիս :
 Աւստի եթէ նորէն տեսնեմ քեզի , պէտք է որ լոկ իմ մասիս ե-
 րաշխարհութիւնս տրուի քեզ , և ահա այս երաշխարհութիւնն ալ
 ճիշդ սէրս է :

Տիկին Բիէրսոն ուղեց խօսքս կարել .

« Շնորհ ըրէ , թող տուր որ լմնցնեմ խօսքս : Ոչ որ ինձի չափ
 զիտէ թէ սէրն աւելի զօրաւոր է քան թէ այն ամեն ակնածու-
 թիւնը զոր ունիմ քու նկատմամբ և այն ամեն խոստումներն ու-
 ընդցնով կրնայի կապուիլ : Ար կրկնեմ թէ հոս չեկայ ուրանալու
 ինչ որ սրտիս մէջն ունիմ : Բայց ինչպէս դուն ինքզ ալ կ'ըսես ,
 քեզի սիրելը գեռ այսօր չիմացար : Արդ ինչ պատճառ մինչև հի-
 մա արգիլեց զիս քեզ յայտնելու սէրս . « Բեզմէ զրիւտելու վախը »
 Ար վախնայի որ գուցէ ալ իս պիտի չընդունէիր սուտդ , և ահա
 իրօք չես ընդունիր զիս : Պայման մը դիր , ըսէ ինձ որ եթէ այ-
 սուհեռու սիրոյս վրայ խօսք մ'ըսեմ քեզ , եթէ պատահի պարտ-
 դայ մ'ուր ամենաստտիկ ակնածութիւնէ մը հեռացող շարժում

կամ խորհրդածութիւն մ'ընեմ ահամայ, դուռդ ալ գոց պիտի պահես ինծի համար. ինչպէս արդէն լռեցի, այսուհետեւ ալ լուր պիտի կենամ: Ար կարծես թէ ամիսէ մ'ի վեր է քեզի սիրելը, բայց ես կ'ըսեմ թէ առաջին օրէն 'ի վեր է: Երբ նշմարեցիր սիրելը, զիս տեսնելէ չդադրեցար սէրս նշմարելուդ պատճառաւ: Եթէ անատեն զիս քեզ թշնամանելու անկարող կարծելու չափ համարում ունէիր վրաս, հիմա ինչո՞ւ կորուսած ըլլամ այդ համարումը: Ահա այդ համարումը վերստին ունենալդ խնդրելու եկայ: Ինչ ըրի քեզ: Ծուռնի վրայ եկայ, բայց բառ մ'անդամ չարտասանեցի: Ինչ իմացուցի քեզ. արդէն զիտէիր իմացուցածս: Տկար եղայ վասն զի կը տառապէի: Արդ մտիկ ըրէ, տիկին. քսան տարեկան եմ, և աշխարհիս մէջ տեսածներս զիս այնքան զրուեցուցին աշխարհէս (կրնայի աւելի խիստ բառ մ'ըսել) որ այսօր երկրիս վրայ, թէ մարդերու ընկերութեան, թէ առանձնութեան մէջ ամենափոքր և ամենաչնչին գիրք մ'անդամ դարձեալ բունելու չեմ ուզեր: Աշխարհիս մէջ միայն մէկ տեղ կայ ուր կ'ապրիմ, և այս միակ տեղն է այն անշրպիտն որ պարտեզիդ չորս պատերուն մէջ կը պարունակուի: Մարդկային էակներուն մէջ միայն դուն իս կը պարտաւորես զԱստուած սիրելու: Քեզի ճանչելէս առաջ իսկ ամեն բանէ հրաժարեր էի. ինչո՞ւ իս զրկես արեւին այն միակ ճառագայթէն զոր Նախախնամութիւնը թողուց ինձ: Եթէ զրկելուդ պատճառն է վախճալդ, ինչո՞ւ կրցայ վախ տալ քեզ: Եթէ ատելութիւնն է պատճառը, ինչո՞ւ յանցաւոր եղած եմ: Իսկ եթէ հիւանդ ըլլալս և իմ վրայ դու թ ունենալդ է պատճառը, կը սխալիս կարծելով թէ կրնամ ապաքինութիւն գտնել. ասկից երկու ամիս առաջ թերևս կրնայի առողջանալ. բայց լաւագոն սեպեցի տեսնել քեզի և տառապիլ, և ինչ կ'ուզէ թող ըլլայ՝ չեմ զղջար քեզի տեսնելն ու տառապիլը նախապատիւ սեպած ըլլալուս վրայ: Միայն մէկ դժբաղդութիւն կրնայ համարել ինձ, որ է քեզմէ զրկուիլ: Փորձէ զիս: Եթէ երբէք սկսիմ զուր թէ մեր սակարկութեան մէջ շատ տառապանք կայ ինծի համար, պիտի մեկնիմ, և այս մասին բլ խիստ ապահով ես, վասն զի այսօր ահա կը ճամբես զիս, և ես ալ պատրաստ եմ մեկնելու: Ինչ վտանգի մէջ կը

մտնես եթէ մէկ կամ երկու ամիս ևս շնորհես ինձ այն միակ երանութիւնը որու նմանը չպիտի ունենամ:

Տիկին Բիւրսօնն պատասխանին կ'սպասէի: Յանկարծապէս ոտք ելաւ, ապա նորէն նստաւ: Պահ մը լուռ կենալէն ետք, ըսաւ:

— Համոզուէ որ իրողութիւնն այդպէս չէ:

Արքեպի նշմարել թէ տիկին Բիւրսօն կը բնտուէր այնպիսի խօսքեր որք շատ խիստ չերեան ինձ, և թէ կ'ուզէր անուշութեամբ պատասխանել:

— Խօսք մը, միայն խօսք մը կ'ուզեմ, ըսի ոտք ելնելով: Գիտեմ թէ սիլ ես, և եթէ սրտիդ մէջ կարեկցութիւն մը կայ ինծի համար, շնորհակալ եմ, ըսէ խօսք մը, այս վայրկեանս կեանքիս վճիռը պիտի սայ:

Տիկին Բիւրսօն գլուխը կ'օրէր. իր վարանիլը տեսայ:

— Ար կարծես թէ պիտի առողջանամ, գօչեցի. իցիւ թէ այդպէս կարծելովդ սխալած չըլլաս, եթէ զիս արտաքսես տունէդ. . . . »

Այսպէս խօսելով հորիզոնին կը նայէի, և մեկնելու պարտաւորուս զաղափարը երեակայելով սրտիս մինչև խորն այնպիսի սոսկալի առանձնութիւն մը կ'զգայի որ արիւնս կը սառեր: Տիկին Բիւրսօն տեսաւ որ ես ոտքի վրայ կայնամ իրեն կը նայէի, իր խօսելուն սպասելով, կեանքիս բոլոր զօրութիւններն իր շուրթերէն կախուած էին:

— Ան, ուրեմն մտիկ ըրէ, ըսաւ: Այս բրած ճամբորդութիւնդ անխոհեմութիւն մ'է. պէտք չէ որ ինծի համար հոս եկած ըլլաս դու. ընտանեացս բարեկամներէն մէկին համար յանձնարարութիւն մը պիտի ընեմ քեզ. վրադ ան այս յանձնարարութիւնը: Եթէ փոքր ինչ հեռի կ'երեւայ քեզ երթալու տեղը, թող բացակայութեան առիթ մ'ըլլայ այն քեզի համար, բայցակայութիւն որ պիտի անէ որքան որ պիտի ուզես և որ ասկայն շատ կարճ չպիտի ըլլայ: Ինչ կ'ուզես ըսէ, շարայարեց ծպտելով, պղտի ճանբորդութիւն մը պիտի հանդարտէ քեզի: Ղօժի լեռանց մէջ կանկ պիտի առնուս, և մինչև Սթրազգուրի պիտի երթաս: Ամիսէ մը, կամ լուս ևս է ըսել՝ երկու ամիսէ ետք պիտի դաս ըսես ինձ թէ ինչ:

պէս կատարեցիր քեզ յանձնուելու դործը . վերստին պիտի տեսնեմ քեզի և լաւագոյն կերպով պիտի պատասխանեմ :

ԳԼՈՒԹ Բ

Նոյն օրն իրիկուն տիկին Բիէրսօնին կողմէն նամակ մ'առի որ Սթրազպուրի մէջ Պ. Բ. Տ . . . ին ուղղուած էր : Երբը շաբաթ ետք յանձնարարութիւնս կատարուած և ես ետ դարձած էի : Ուղևորութեանս ժամանակ միայն տիկին Բիէրսօնին վրայ խորհեցով զինքն ալ մտնալու ամեն յոյս կորուսեր էի : Սակայն որոշեցր էի լուռ կենալ իր առջև . տիկին Բիէրսօնէն զրկուելու վտանգը՝ որու մէջ ընկեր էի ըրած անխօսեմութեամբս՝ զիս դառնապէս վշտացուցած ըլլալով մտքէս անդամ չէր անցներ նորէն ես թարկուիլ նոյն վտանգին : Իր վրայ ունեցած համարումս չէր ներքե ինձ կարծել թէ կը կեղծէ ան , և կեղծաորութեան նմանող ամենեւին բան մը չէի տեսներ այն ընթացքին մէջ զոր բռնած էր քաղաքէն բոլորովին մեկնելու համար : Աւերջապէս՝ հաստատ կերպով համոզուեր էի թէ իր դուռը զոյ պիտի ըլլար ինձի համար եթէ այսուհետև համարձակէի սիրոյ խօսք մ'ընել իր առջև :

Փոխուած և նիհարցած դոտայ տիկին Բիէրսօնը : Իր սովորական ժպիտը նուազուն կ'երևար դունաբեկ շուրթերուն վրայ : Ըսաւ ինձ թէ հիւանդութիւն կրեր է :

Խօսք չըրինք այն բաներուն վրայ որք անցեր էին : Տիկին Բիէրսօն կարծես չէր ուզեր յիշել այն իրողութիւնները , և ես ալ չէի ուզեր խօսիլ անոնց վրայօք : Ըոտով ստացանք վերստին մեր դրացութեան առաջին սովորութիւնները . սակայն տեսակ մը նեղութիւն և կարծես շինծու ընտանութիւն մը կար մեր մէջ : Կարծես թէ երբեմնակի կ'ըսէինք իրարու .

— Յաւա՞յուց այսպէս էր , թող գարձեալ այսպէս ըլլայ :
Իր վստահութիւնը կը շնորհէր ինձ իբր վերականգնում մ'որ ինձի համար առանց հրատարել չէր : Սակայն մեր խօսակցութիւններն աւելի ցուրտ էին , և ասոր միակ սրամտուն էր մեր նայուածքը :

ներուն լուելայն խօսակցիլը մինչդեռ մենք ձայնով կը խօսէինք : Ալ դուշակելու բան մը չկար այն ամեն խօսքերուն մէջ զոր իրարու կ'ընայինք ըսել : Առաջուան պէս ալ չէինք ջանար իրարու ծածուկ խորհուրդը խմանալու . ալ չկար մէն մի բառի , մէն մի զգացումի ցանկալի հանգամանքը , ալ չկար առաջուան հետաքրքրական գնահատութիւնը . տիկին Բիէրսօն բարեսիրութեամբ կը վարուէր հետս , սակայն իր բարեսիրութեան անդամ չէի վստահեր . հետը պտոյտ կ'ընէի պարտեղին մէջ , սակայն ալ տունէն դուրս չէի ելներ հետը . ալ միասին չէինք անցներ անտառներուն և ձորերուն մէջէն . անի դաշնակը կը բանար երբ միտակ ըլլայինք . իր ձայնին հնչիւնն ալ սրտիս մէջ չէր դրդուէր այն երիտասարդական եռանդները , այն խնդազին յուզումները որք կարծես յուսաւէտ հեծկլանք են : Երբ դուրս կ'եկնէի , ձեռքը կ'երկնցնէր ինձ միշտ , սակայն կ'զգայի թէ անկենդան էր ձեռքը . մեր բարեկեցութեան մէջ շատ ջանագրութիւններ , մեր փոքրագոյն խօսքերուն մէջ շատ խորհրդածութիւններ , վերջապէս այս ամեն իրերուն ներքև շատ տրտմութիւն կար :

Քաջ կ'զգայինք թէ երբորդ մը կար մեր մէջ , և այս երբորդն էր այն սէրը զոր ունէի իր վրայ : Վործերովս ամենեւին չէի յայտներ այս սէրը , սակայն շուտով երեսիս վրայ երեցաւ այն . կը կորուսէի դուարթութիւնս , այժմ , և քաջողութեան երեսիլը զոր այտերուս վրայ ունէի : Տակաւին ամիս մ'անցած չէր , և ալ առաջուան Օգթավին չէի նմաներ :

Սակայն մեր խօսակցութեանց մէջ կը սնդէի թէ աշխարհէս զղուած եմ , թէ բոլորովին ատելի էր ալ աշխարհք մանել : Յատկապէս գործ կ'ընէի ինձ զգայնել տիկին Բիէրսօնին թէ չէր պարտաւորեր ինքզինքը մեղադրել զիս վերստին ընդունած ըլլալուն համար : Կերթ ամենասխուր զոյներով կը նկարագրէի անցեալ կեանքս , և կ'ուզէի հասկցնել իրեն որ եթէ հարկ ըլլար ինձ իրմէ բաժնուիլ , մահէն յոռեզոյն առանձնութեան մը դատապարտուած պիտի մնամ . կ'ըսէի տիկին Բիէրսօնին թէ մարդկան ընկերութիւնը սարսափ կը տար ինձ , և կեանքս իրեն ճշդութեամբ պատմած ըլլալս կը հաստատէր թէ անկեղծ էի այսպէս խօսելով : Մերթ սրտէս բոլորովին հեռի դուարթութիւն մը կը ցուցնէի ը-

կան ծանր հիւանդ է . շաբաթն ՚ի բուն պիտի չկրնայ տեսնել քեզի :

Նորէն կեցիր բարեւի ձեն ընելով դուրս ելաւ :

Յայտնի էր թէ այս այցելութեան ներքեւ դաղտնիք մը կար . կամ տիկին Բիէրսօն ան չէր ուզեր զիս տեսնել , և չլիտէի թէ ինչ կրնար ըլլալ ասոր պատճառը . կամ Մերգանսօն ինքն իր կողմէն կը միջամտէր :

Այն օրն սպասեցի . հետեւեալ օրը կանուխ տիկին Բիէրսօնին դուռին առջևը հասայ ուր սպասուհին հանդիպեցայ . բայց սա ըսաւ ինձ թէ իր տիրուհին խիստ հիւանդ է . թէև կրցածս ըրի , բայց և այնպէս սպասուհին չուզեց ընդունիլ այն ստակը զոր պարզեցի իրեն , ոչ ալ ուշ դնել հարցումներուս :

Երբ գիւղը կը վերադառնայի , ճեմարանին վրայ ճիշդ Մերգանսօնը տեսայ . իր բոլորտիբը խմբուեր էին դպրոցին աշակերտները որոնց խրատ և յորդոր կը տար իր հօրեղբայրը : Քովը դացի մինչդեռ կը ճառէր ան և աղաչեցի որ երկու խօսք ըսէ ինձ :

Ետեւէս եկաւ մինչև մայտանը . բայց հիմաի ալ ես կը գեղեէի , վասն զի չգիտէի ինչ կերպով խօսիլ իր դաղտնիքը հասկնալու համար :

— Պարոն , ըսի , կ'աղերսեմ քեզի , ըսէ ինձ թէ ճշմարիտ է երեկուան ինձ իմացուցածդ , թէ ոչ ուրիշ պատճառ մը կայ : Ոչ միայն այս կողմերը բժիշկ մը չկայ զոր կարելի ըլլայ կանչել , այլ նաև խիստ ծանր պատճառներ ունիմ հարցունելու քեզ բուն իրողութիւնը :

Ամեն կերպով ինքզինքն արդարցնել ուզեց՝ սնդելով թէ տիկին Բիէրսօն հիւանդ է , թէ զինքը կանչել ապով պատուիրած էր իրեն որ դայ իմաց տայ ինձ , և թէ կատարած էր այս պատուէրը , այս էր միայն իր զիտցածը : Սակայն մեր խօսքը շարունակելով մեծ ճամբուն վերեն ամայի տեղ մը հասեր էինք : Տեսնելով որ թէ խորամանկութիւնն և թէ աղաչանքն օգուտ չունէին ամենեին , յանկարծ դարձայ և Մերգանսօնին թեր բռնեցի :

— Ինչ կը նշանակէ աստի , պարոն : Բունութիւն ընել կ'ուզես :

— Ո՛չ , բայց կ'ուզեմ որ խօսիս :

— Պարոն , մէկէ մը վախ չունիմ ամենեւին , և ըսի քեզ ինչ որ կը պարտաւորէի ըսել :

— Ըսիր ինչ որ կը պարտաւորէիր ըսել , բայց զիտցածդ չըսիր : Տիկին Բիէրսօն հիւանդ չէ , սպահով եմ , զիտեմ թէ հիւանդ չէ :

— Ուսկէ՞ զիտես :

— Սպասուհին ըսաւ : Ինչո՞ւ տիկին Բիէրսօն չընդունիր զիս և ինչո՞ւ քեզ կը յանձնէ իմացնել ինձ չընդունիլը :

Մերգանսօն զիւզացիի մ'անցնիլը տեսաւ :

— Պետրոս , զոչեց՝ անունը տալով , սպասէ ինձ , ըսելիք ունիմ քեզ :

Գիւղացին մեզ մօտեցաւ . Մերգանսօնին ուղածն ալ այս էր միայն՝ մտածելով թէ երրորդի մ'առջև չլիտի համարձակէի գէշ վարուիլ հետը : Իրօք թող սուի զինքը , բայց այնքան խստիւ թողուցի որ ետ մղուեցաւ և կանակովը ծառի մը զարկաւ : Ձեռքովն սպառնական ձև մ'ըրաւ ինձ և մեկնեցաւ անմուռնչ :

Շաբաթն ՚ի բուն ծայրայեղապէս յուզուած անցուցի , օրն երեք անգամ տիկին Բիէրսօնին տունն երթալով , և միշտ ետ ճամբուելով իր դուռէն :

Նամակ մ'ընդունեցայ իրմէն . կ'ըսէր թէ յաճախակի իր տունը դալս քաղքին մէջ տարաձայնութեանց տեղի կը տար , և կ'աղաչէր որ այտուհետև ոչ այնքան յաճախ ըլլան այցելութիւններս : Սակայն ամենեւին բան մը չէր ըսեր ոչ Մերգանսօնին և ոչ իր հիւանդութեան նկատմամբ :

Այս զլուշութիւնն գրեթէ անբնական էր իրեն համար , և այնքան տարօրէն հակադէմ պատկեր մը կ'ընծայէր այս տեսակ ամեն տարաձայնութեանց նկատմամբ իր ցոյց տուած անտարբերական մեծասրտութեան հետ որ առջի բերան չուզեցի հատալ այն զլուշութեան : Սակայն չկրնայով ուրիշ մեկնութիւն մը գտնել , պատասխան տուի թէ բոլոր փափաքս էր հնազանդիլ իրեն : Սակայն կամբիս հակառակ փոքր ինչ դառնութիւն կար այն խօսքերուն մէջ զոր դորձածեցի պատասխանիս մէջ :

Կամովին հեռացուցի իսկ այն օրը ուր թոյլ արուած էր զինքը

տեսնելու երթալ, և մարդ չըրկեցի իր որպիսութիւնը հարցնելու համար, որպէս զի համոզեմ զինքը թէ չէի հաւտար իր հիւանդութեան: Չգիտէի թէ ինչ պատճառաւ այսպէս կը հեռացնէր զիս. սակայն յիրաւի այնքան զժբաղդ էի որ երբեմնակի ստուգապէս կը խորհէի վերջ տալ այս անտանելի կեանքին: Շատ օրեր մինչև իրիկուն անտառներուն մէջ կը կենայի: Օր մը պատահաբար տիկին Բիէրսօն ինձ հանդիպեցաւ երբ ես ողորմելի վիճակի մը մէջն էի: Հաղիւ համարձակեցայ քանի մը բացատրութիւն ուղեւոր իրմէն. անկեղծաբար պատասխան չտուաւ, և ալ այս նիւթին վրայ խօսք չըրի: Ալ հասեր էի այն վիճակն ուր կը համբէի իրմէ հեռի անցուցած օրերս և այցելութեան մը յոյսով շարժմանը կ'անցունէի: Իր ոտքն ընկնելու և յուսահատութիւնս նկարագրելու փափակ կ'զգայի ամեն րոպէ: Արտէի իւրովի թէ չէր կրնար անզգայ ըլլալ յուսահատութեան նկատմամբ և թէ գէթ քանի մ'արգաստական խօսքով սիրտս պիտի առնու. բայց իսկոյն միտքս կը գային իր յանկարծական երթն ու խտրութիւնը. կը գողայի որ չըրկուիմ իրմէն, և լաւագոյն կը համարէի մեռնիլ քան թէ այս զրկանքը կրեւոր վտանգին ենթարկիլ:

Այսպէս՝ վիշտս խոստովանելու աբսօյութիւնը անգամ չունենալով առուջութիւնս բոլորովին կը խանդարէր: Ասանկէ չուղեւոր իր տունը կը տանէին զիս. կ'զգայի թէ հոն կ'երթայի արտաքին աղբիւրներ քաղելու, և մէն մի այցելութիւն արտաքին նորանոր աղբիւրներ կը բանային սրտիս մէջ. ամեն անգամ որ կը զատուէի իրմէն, կարծես սիրտս կը յօշուէր՝ իբր թէ ալ պարտաօրէի չտեսնել տիկին Բիէրսօնը:

Ինքն ևս ալ առաջուան ձեռքն և դիւրակեցութեամբ չէր վարուեր հետս. ճամբորդութեան նպատակներու վրայ կը խօսէր. կ'ըսէր թէ այն երկրէն բոլորովին մեկնելու փափաքներ ունի. մտերմապէս և թեթևակի այս փափաքները ինձ իմացնել կը ձևացնէր, և երբ կը լսէի այսպէս խօսիլը, աւելի մեռած քան թէ կենդանի կը սեսլուէի: Եթէ պահ մը բնական շարժում մ'ունենար, իսկոյն յուսահատական անտարբերութիւն մը կը ցուցունէր վերստին: Օր մը չլրնալով գիմանալ, վշտաղին լացի իր առջև հետս այն կերպով վարուե-

լուն համար: Ակամայ ամպունիլը տեսայ: Մինչդեռ դուրս կ'ելնէի, գուռին քովն ըսաւ ինձ.

— Աաղը Սէնթ-Նիւս (չըջակայ զիւր մը) պիտի երթամ, բայց այս զիւրը շատ հեռի ըլլալով չեմ կրնար հետի երթալ: Եթէ ամենեւին դորձ մը չունիս, վաղը առտու կանուխ հոս գտնուէ ձիով. հետս պիտի դաս:

Ինչպէս ընթերցողը կրնայ երևակայել, ճշգրտապէս հասց ժամագրութեան տեղը: Տիկին Բիէրսօնին այս խօսքին վրայ պառկեր էի ուրախաղին եռանդներով, սակայն տունէս դուրս ելնելով ընդհակառակն անընկճելի տրամութիւն մը զգացի: Նորէն տալով ինձ այն առանձնաշնորհութիւնը, որով իր առանձնական շրջագայութեանց միջոցին հետը կ'երթայի, անշուշտ հաւանած էր քմահաճութեան մ'որ անազօրոյն երեցաւ ինձ՝ եթէ ինք չէր սիրեր զիս: Գիտէր թէ կը տառապէի, ինչո՞ւ չարաչար դորձած էր քաջասրտութիւնս՝ եթէ միտքը փոխած չէր:

Սովորականէս բոլորովին տարբեր անձ մ'եղայ այս խորհրդածութեամբ զոր ակամայ ըրի: Տիկին Բիէրսօն ձի հեծնելով երբ իր ոտքը բռնեցի, սիրտս բախեց. չգիտեմ թէ փափաք էր թէ ոչ բարկութիւն այս բախումին շարժառիթը:

«Եթէ գութ ունի, ըսի իւրովի, ինչո՞ւ այսքան զգուշութիւն կ'ընէ, իսկ եթէ լոկ հարտասէր է, ինչո՞ւ այսքան համարձակութեամբ կը վարուի:

Այսպէս են մարդերը: Տիկին Բիէրսօն առաջին խօսքէս նշմարեց թէ ծուռ կը նայէի և թէ երեսս փոխուած էր: Չխօսեցայ հետը և սկսայ ճամբուն միւս կողմէն երթալ: Քանի որ տափաստանին մէջն էինք, տիկին Բիէրսօն հանդարտ երեցաւ, և միայն ժամանակ առ ժամանակ զլուխը կը դարձունէր տեսնելու համար թէ ետեէն կ'երթայի. բայց երբ անտառը մտանք, երբ մեր ձիերը միջին ծառուղիներու ներքև ամայի ժայռերու մէջերէն սկսան յամբարբար քայլել, անոր յանկարծ դողալը տեսայ: Ասնկ կ'առնուր ան՝ կարծես ինձ սպասելու համար, վասն զի իրմէն քիչ մը հեռի և ետեէն կ'երթայի. երբ կը հասնէի իրեն, նորէն կ'արշաւէր:

Շուտով հասանք լեռան գագաթայրին վրան, և հարկ եղաւ քայլ

առ քայլ երթալ : Անասն մտաւրով քովէն գայի . սակայն երկուքնիս ալ կը ծռէինք մեր գլուխը . ժամանակն էր խօսելու , ուստի ձեռքը բռնելով՝ ըսի :

— Պրիժիթ , ըսի , դանդաւանեցիւ ձանձրոյթ տուի քեզ : Սթրազպուրկէն ետ դալէս , քեզի ամեն օր տեսնելէս , և ամեն իրիկուն տունս մտնելով երբ մտնելու պարտաւորելս խրովի հարցնելէս ՚ի վեր քեզի գլխու ցաւ եղայ : Երկու ամիսէ ՚ի վեր՝ մինչդեռ հանգստութիւնս , ոյժս և յոյսս կը կորուսեմ՝ քեզ բան մ'ըսի աղետալի սիրոյս վրայ , սէր որ չգիտես թէ կը լափէ և կ'սպաննէ զիս : Աւեր ըրէ՛ գլուխդ . պէտք է ըսել քեզ թէ այս սէրը կը լափէ և կ'սպաննէ զիս : Չտեսնես որ կը տառապիմ , չտեսնես որ գիշերներս լալով կ'անցունեմ : Այս սոսկալի անտառներուն մէջ չհանգիսեցար անբաղդի մ'որ տեղ մը նստած էր երկու ձեռքը ճակատին վրայ դրած . երբէք արտաւր չցտար այս հաւամրդիներուն վրայ : Ինձ նայէ , սա լեռներուն նայէ . կը յիշես քեզի սիրելս : Անոնք , այն սկանաստեաները գիտեն սիրելս . այս ապաւաժները , այս անսպասաները գիտեն սիրելս : Ինչո՞ւ անոնց առջև կը բերես զիս . բաւական չէ՞ դժբաղդութիւնս . հիմակ քաջարտութիւն չունեցայ . բաւական հնազանդեցայ քեզ : Ինչ փորձի , ինչ չարչարանքի ենթարկուած եմ , և ինչ ոճրագործութեան համար : Եթէ չես սիրեր զիս , ինչ կ'ընես հոս :

— Մեկնինք , ըսաւ տիկին Բիէրսօն , ետ տնր զիս , ետ դառնանք :

Իր ձիուն սանձը բռնելով պատասխանեցի .
— Չէ , վասն զի ալ խօսեցայ , եթէ ետ դառնանք , գիտեմ թէ պիտի զրկուիմ քեզմէ . այժմէն գիտեմ թէ ինչ պիտի ըսես ինձ տունդ մտնելով : Աղեցիր տեսնել թէ մինչև ո՞ր կ'երթայ համբերութիւնս , վիշտս զրգոցելի , թերևս զիս արտաքսելու իրաւունքն ունենալու համար . ձանձրացեր էիր այն արտաքսելի սիրողէն որ կը տտապիր առանց դանդաւանելու և որ անարդանայող դառն բաժակը կը քամէր հատակերպութեամբ . գիտէիր որ այս անտառներուն տեսարաններուն առջև , ուր սէրս սկսաւ , պիտի չկրնայի լուռ կենալ . ուրիշներ վերաւորուել . լաւ , տիկին , թմուղ զրկուիմ քեզմէ : Բա-

ւական է այսքան լայս , տառապիլս , սիրտս կը ծող անհեղեղ սէրը սրտիս մէջ զտալիս . բաւական անդթութիւն ունեցա՞ր :

Տիկին Բիէրսօն շարժում մ'ըրաւ ձիէն վար ցայտելու համար . բայց ետ խոյնի գլխիս առի զինքը և շուրթերս իր շուրթերուն փակցուցի : Սակայն նոյն պահուն իր տժգունիլը տեսայ . աչերը դոյռուեցան . թոյլ տուաւ սանձը զոր կը բռնէր , և զետիւնը սահեցաւ .

«Փնփ քեզ , տէր իմ , ան ալ զիս կը սիրէ :

Վասն զի ան ալ զիս պաղեր էր :

Վար իջայ ձիէն և տիկին Բիէրսօնին քովը վաղեցի որ խոտերուն վրայ երկնցած էր : Աւերցնուցի զինքը . աչերը բացաւ . յանկարծաստ սարսափ մը մարմնովին զողացուց զինքը . ձեռքս ուժգնակի հրեց , սատակապէս արտասուեց և քովէս փախաւ :

Ճամբուն եզրին վրայ կեցեր էի և իրեն կը նայէի . լայսն պէս դեղանի էր ան . ծառի մը կռթնած էր , երկայն մաղերն ուսերուն վրայ կ'ընկնէին , ձեռները կը զրգուռէին և կ'երեւային , այտերը կարմրած էին և բորբովին կը փոփոխէին ծիրանիի ոյցնով և մարգարիաներով :

— Մի մօտիր ինձ կը դռէր , քայլ մ'անդամ մի առնուր դէպ իմ կողմն :

— Ա՛ սէրդ իմ , ըսի , ամենեւին մի վախնար . եթէ քիչ մ'առաջ թճամբանցի քեզի , կրնաս պատիժս տալ . պահ մը կատողութիւն և վիշտ ունեցայ , վարուէ հետս ինչպէս որ կ'ուզես , հիմա կրնաս մեկնիլ , զիս զրկել ուր որ կ'ուզես , գիտեմ որ կը սիրես զիս , Պրիժիթ , հոս աւելի ապահովութեան մէջ ես քան թէ ամեն թաղաւորներն իրենց պալատներուն մէջ :

Այս խօսքերը լսելով տիկին Բիէրսօն ուղղակի ինձ նայեցաւ խոնաւ աչերովը . տեսայ որ կեանքիս երանութիւնը փայլալով մ'ինձ կը դար այս նայուածքէն : Անցայ ճամբայէն և գայի ծռակի վրայ եկայ իր առջև : Ա՛րբան քիչ կը սիրէ այն մարդն որ կրնայ ըսել , թէ իր սիրուհին ինչ խօսքեր գործածեր է խոտովանելու համար իրեն թէ կը սիրէր զինքը :

ՔԼՈՒԹ Ե

Եթէ ակնավաճառ ըլլայի , և եթէ դանձասունէս մարդարտաշէն մանեակ մ'առնէի բարեկամի մ'ընծայելու համար , կը թուի ինձ թէ մեծ ուրախութիւն մը պիտի ունենայի ես անձամբ անոր վիզն անցունելու մանեակը . սակայն եթէ ես այն բարեկամն ըլլայի , նախամեծար կը համարէի մեռնիլ քան թէ ակնավաճառին ձեռքէն կորզել մանեակը :

Տեսայ որ մարդերուն մեծազոյն մասը կ'աճապարեն իրենց անձնատուր ընելու այն կինը որմէ սիրուած են . բայց ես միշտ հակառակ կերպով վարուած եմ այս մասին չէ թէ մասնաւոր դիտաւորութեամբ այլ բնական զգացումով մը : Ե՛ն կինն որ քիչ մը կը սիրէ և որ կը դիմազրէ , բաւական չսիրեր , և այն որ բաւական կը սիրէ և որ կը դիմազրէ , զիտէ թէ ոչ այնքան սիրուած է :

Տիկին Բիէրսոն զիս սիրելը խոտովանելէն ետք աւելի վստահութիւն ցուցոյց ինձ քան թէ առաջ : Երեն համար ունեցած ակնածութիւնս այնպիսի քաղցր ուրախութիւն մը տուաւ իրեն որ իր գեղադէմ երեսն այս ուրախութեան շնորհիւ նորաթիթի ծաղկի մը նմանեցաւ . կը աննէի որ երբեմնակի զուարթ ուրախութեամբ մը կը համակուէր ան , ապա յանկարծ կանկ կ'առնուր խորհուն դիրքով մը , ինչ ինչ ժամանակ զիս զրեթէ տղայի մը տեղ դնել ձեացընելով , ետքն ինձ նայելով արտասուալիբ աչերով . հաղարումէ կատակներ երևակայելով աւելի մտերմական խօսքի մը կամ անմիջ գոռանքի մը պատրուակը ունենալու համար , ապա քովէս հեռանալով որպէս զի մեկուսի նստի և ընկղմի այն մտախոհութեանց մէջ որք կը գրաւէին զինքը : Ասկից աւելի սիրուն տեսարան մը կայ աշխարհին մէջ : Երբ տիկին Բիէրսոն նորէն քովս կը գար , զիս իր ճամբուն վրայ ծառուղիի մը մէջ կը դնէր ուսկից 'ի հեռուստ զինքը զիտեր էի :

— Ո՛ր բարեկամուհիս , կ'ըսէի , Աստուած անդամ կը հրճուի տեսնելով թէ որքան սիրուած ես :

Ասկայն չէի կրնար իրմէ դաղանի պահել ոչ ցանկութեանցս բռնութիւնը , ոչ ալ այն տառապանքը զոր կը կրէի այն ցանկութեանցս դէմ կուռելով :

Գիշեր մ'երբ իր տունն էի՝ ըսի թէ ինձի համար կարևորութիւն ունեցող դատի մը կորսուիլը իմացած եմ , և թէ այս կորուստը գործերուս շատ մեծ փոփոխութիւն կը տար :

— Ի՞նչպէս կրնաս խնդալով իմացնել ինձ այդ կորուստը , հարցուց տիկին Բիէրսոն :

— Պարսիկ բանահիւսի մը մէկ առածը կայ , ըսի , որ հետեւեալն է . «Ով որ գեղանի կնիկէ մը սիրուած է , բազմին հարուածներէն ազատ կը մնայ :»

Տիկին Բիէրսոն պատասխան չտուաւ . այն գիշեր մինչև մեկնիլս սովորականէն աւելի զուարթ երեցաւ : Եւ որովհետև իր հօրաքոյրին հետ թուղթ կը խաղայի և կը կթուէի , չմնայ չարութիւն մը որ չգործածէ ինձի դէմ զիս զրդուելու համար , ըսելով թէ չղիտէի թուղթ խաղալ , և միշտ ինձի դէմ դրաւ դնելով . այս կերպով վատիեցաւ քսակիս մէջ ունեցած բոլոր ստուկս : Երբ պառաւ կինը տեղը դնաց , տիկին Բիէրսոն դնաց պատշգամին վրայ կեցաւ . ես ալ ետեւէն դացի լուրեայն :

Ամենադեղեցիկ և պայծառ գիշեր մ'էր այն գիշերը . լուսինը մարը կը մանէր , և աստղերը մութ կապոյտ երկնից վրայ աւելի սաստիկ լոյսով մը կը փողփողէին : Հովի ամենափոքր շունչ մը չէր շարժեր ծառերը , օդը բարեխառն և խնկարոյր էր :

Տիկին Բիէրսոն արմուկին վրայ կ'ընկնելով երկնք կը նայեր . իր քովը ծռուեր էի և իր մտախոհելը կը դիտէի : Իսկոյն ես ալ սկսայ դէպ երկնք նայիլ . մեղամաղձային հեշտութեամբ մ'արբշլու էինք երկուքնիս ալ : Միասին կը շնչէինք մատաղարոյս նշարիներէն լեւնող բարեխառն հոտերը : Հեռուէն անջրպետութեան մէջ կը զիտէինք գունատ սպիտակութեան մը յեախն նշոյնները զոր լուսինը հետը կ'առնուր կը տանէր կասկեմներու սեւթոյր զանգուածներուն ետեւ իջնելով : Յիշեցի թէ օր մ'այս անբաւ երկնից դատարկութեան նայեր էի յուսահատութեամբ . այս յիշատակը սարսուռ տուաւ ինձ . հիմակ ամեն ինչ որքան լի էր : Զղաղի թէ գոհա-

բանական երգ մը կ'երէր սրտէս և թէ մեր սէրն առ Աստուած կը բարձրանար : Թեւերս սիրելի տարփուհիս մէջքը փաթթեցի . կամաց մը գլուխը գարձուց ան . իր աչերն արտաբերով ողորուն էին : Իր մարմնը եղէգնի մը սէս ծուռեցաւ , կիսաբայ շուրթերն իմինաներուս վրայ ընկան , և փեղերբը մուցուեցաւ :

ՔԼՈՐԻ ԺԱ

Երջանկաւէտ գիշերներուն յաւիտենական հրեշտակ , ո՞վ պիտի պատմէ լուսթիւնդ , ո՞ համբոյր , խորհրդաւոր ըմպելի զոր շուրթերն իրարու կը տան իբր ծառաւարեկ բաժակներ : Սրբաշուքին զգայութեանց , ո՞ հեշտութիւն , այո՛ , Աստուծու սէս անմահ ես գուն : Ա՛՛հ եռանդ արարածին , փեղերակն հաղորդութիւն արարածոց , երկոց նուիրական հեշտութիւն , ինչ ըսին քու վրայօք այն անձինք որք դովեցին քեզի . անցողական անուանեցին քեզի , ո՞ արարչուհիդ , և ըսին թէ քու կարճատև երևումդ իրենց փախուսիկ կեանքը կը լուսաւորէր : Խօսք որ նոյնպէս աւելի կարճատև է քան թէ հողեվարի մը շունչը . . . Ճշմարիտ խօսք մարմնատէր անասունի որ կը շատանայ ժամ մ'ապրելուն , և որ յաւիտենական ջահէն արտադրուող ճառագայթները կայծքարէ մ'երնող կայծ մը կը համարի : Սէր , ո՞ սկիզբդ աշխարհի , բոցդ անդիւտ զոր համայն բնութիւնը իբր Աեսթեան անհանգարտ կոյս մ'անընդհատ կը հսկէ : Աստուծու տաճարին մէջ , վառարանդ ամենայնի , գուր որով ամեն ինչ է և կայ , կործանումի ողիններն իսկ կը մեռնին քու վրայ փչելով : Չեմ վարմանար երբ անունիդ կը հայհոյեն , վաան զի ո՞վ ըլլալդ չգիտեն որոնք որ կը կարծեն թէ դէմ առ դէմ տեսեր են քեզի լսի իրենց աչքը բանալով , և երբ ճշմարիտ աւաքեալները այս աշխարհիս վրայ համբոյրով մը միացած կը գտնես , կը հրամայես անոնց ըրերուն որ իբր քօլ գոցուին որպէս զի երջանկութիւնը չտեսնուի :

Հասցա գուք , բերկրութիւններ , սիրաշունչ ժայիտներ , առաջին գգուումներ , վեհերոտ գուրումներ (tutoiement) , սիրուհիի առաջ

ջին թոթովումներ , գուք որ կրնաք տեսնուիլ , գուք որ մերն էք , մի թէ գուք ալ միւս ամեն բանի պէս Աստուծու չէք վերաբերիր , ո՞ գեղեցիկ քերովբէներ որ ննջեկին վերելը կը սաւառնիք և այս աշխարհս կը վերածէք երկնային երազէն արթնցող մարդը : Ա՛խ , հեշտութեան սիրելի զաւակներ , ձեր մայրն ինչպէ՞ս կը սիրէ ձեզի : Առաջին գաղտնիքները երևան հանողը գուք էք , հետաքրքրական խօսակցութիւններ , գողգոջուն և տակաւին սրբաւէտ շօշափումներ , արդէն անցագ նայուածքներ , գուք էք որ ամենասիրեցեալ գեղանիին անջնջելի պատկերը իբր երկչոտ ծրագիր մը սրտին մէջ դժադրել կ'սկսիք . ո՞ թագաւորական իշխանութիւն , ո՞ աշխարհակալութիւն , գուք էք սիրահարները կազմողը : Հասցա ո՞վ պիտի նկարագրէ քեզի , ճշմարիտ թագդ գու , երանութեան պայծառութիւնդ գու , կեանքին վրայ ուղղուող առաջին նայուածքդ գու , վերադարձդ երջանկաց դէպ այն անտարբեր իրերն զոր ալ ուրախութեան ետեէն կը տեսնեն , և ձեզի , ո՞ առաջին քայլեր զոր մարդս բնութեան մէջ կ'աւանու իր ամենասիրելի սիրուհիին քովը . ո՞ր մարդկային խօսքն երբէք պիտի բացատրէ ամենէն տկար գլուանքը :

Այն որ երկտասարդութեան բոլոր ոյժն ունենալով զովալին առաւօտ մը յամբարայլ գուրս ելած է մինչդեռ պաշտելի ձեռք մ'իր ետեէն գաղտնի գուր կը դոցէ , այն որ կը քայլէ յանդէսս կամ անտառներուն և գաշտերուն նայելով , այն որ հրապարակէ մ'անցած է առանց լսելու իրեն խօսք ուղղուիլը . այն որ առանձնական տեղ մը նստած է առանց պատճառի խնդարով և լալով , ձեռները իրերեսին վրայ դնելով անոյշ հոտի մնացորդ մը շնչելու համար , այն որ յանկարծ մուցած է այն ամեն բաները զոր մինչև անասն ըրեր էր աշխարհիս վրայ , այն որ խօսեցած է ճամբուն ծառերուն , և թուշուններուն հետ որոնց անցնիլը կը տեսնէր . որ վերջապէս մարդերու միջև անմտապէս ուրախ երեցաւ , սպա ծունկի վրայ դալով փառք առաւ Աստուծու իր ուրախութեան փոխարէն , ահա այնպիսին պիտի մեռնի առանց գանգաթի , վաան զի վայելած է այն կլնը զոր կը սիրէր :

Հասկարադ աղ ջիկլը . Բ տխլ	3	Պատիժ	
Հեղարան . Գ տխլ . . .	2	Պրած լծն զերկունս . մամլոյ տակ	
Հերբումն կարծեաց . Բ տխլ	3	Ջերմարանութիւն	
Հուովմայ արարողութիւնք .	2	Ռաֆայէլ	45
Հուովմէական պարզե		Սարֆը մէմուռ Ֆէննը տե-	
Հրատէլասայ պատմութիւնք		Փաթիր . Ա և Գ հատոր	40
Չայնարանութիւն		Բ Ծ	30
Չղողարանութիւն		Սէրը բժշկէ . կատակերգութիւն	3
Մագնիսարանութիւն		Սիպէլ	
Մաթիլտ . 4 հատոր . . .	80	Սոն Ապէնտերածին սէր կիւ-	
Մանր ուսմունք Բրիտոննէ-		զէ շի օլան վուգուաթ . . .	5
անիւն հաւատոյ . Գ տխլ .	4	Վալէրիա և Լը Պարսուլիէ	4
Մանսն Լէսքո	12	Վէրթէր	10
Մարդ	2 1/2	Վիկթորիա	14
Մէսէրարանութիւն		Տեղեկագիր տարեկան ընթացից	
Միլլէթիսի սէվ		Թաղական խորհրդոյ Չմու-	
Միութիւն սահմանագրական .		նից . 1865	
վեցամեայ շրջանք . . .	26	Տեսարան հանդիսիցն Հայ-	
Միքրո-Մէզաս, Ժանս և		կայ, Արանայ և Արայի	
Քօլէն, Ճերմակ ու Սև .	5	Տէր խմ Յիսուս	10
Մախթասար Բրիտոննէա-		Տոմարախալութիւն զործնական	26
կան վարդապետութիւն .	3	Տուալարն վէ սուրբ Հա-	
Մուսայր սուրբ Մերոսիան		ղորդութիւնուն զայտէլէրի	
վարժարանին Չմիւռնից .		Տրամարանութիւն	
Ա տետրակ	4	Տօրա . սիրային վէսլ մի .	20
Բ Ծ	5	Բուդնամէ 1864 տարուցն	6
Մանուրտարանութիւն		Բօլէնի խորհրդածութիւնք	
Մոնթէ-Բրիտոն կունս, 6		Փամէլայի առաքինութիւնք	7
հատոր . Բ տխլ	90	Փայտեայ խաչը	2 1/2
Յայտարարութիւն կանոնայ		Փօլին	10
Մերոսիան վարժարանի		Քաթէրին Հօւարտ . Թատր-	
Յուերժահարան . հանդէս		երգութիւն	9
կիսամեայ		Քանի մը խօսք մեր ազգին	
Յորդոր մահուան երկիւղին գէմ		արդի վիճակին վերայ	
Նախախնամութեան զաղանիքը	2	Քերականութիւն Հայերէն	
Նասրէտաին խօճայի ծաղր-		լեզուի	12
արանութիւնք . Բ տխլ . . .	2	Քիմիարանութիւն	
Նարեկ . Բ տխլ	20	Քան տարի ետք . 4 հատոր	60
Նարեկ ոսկեզօծ	30	Քրիստոնէական վարդապետ-	
Նմանարժուութիւն		ութիւն . Գ տխլ	4
Նօրր-Տամ ֆարիլի . 3 հատոր	45	Օսմանեան պատմութիւն .	16
Շաթոպրիան		Օրացոյց Տէտէեան	
Ունցր զրասիրութեան . . .	9	Օրհորդ յա Քէնցիսի . . .	18

«Ազգային գրադարան

NL0306871

«Ազգային գրադարան

NL0306870

6699

6699/1